

Rechtvaardigheid en solidariteit

RECHTVAARDIGHEID
EN SOLIDARITEIT

samen met

WAT MEN ZIET EN
WAT MEN NIET ZIET

Frédéric Bastiat

ROTHBARD
INSTITUUT

Het Murray Rothbard Instituut bedankt graag
alle personen die met hun bijdrage de uitgave
van dit werk mogelijk hebben gemaakt.

Dit is de tweede publicatie in de reeks
Cruciale inzichten voor onze samenleving

Murray Rothbard Instituut vzw
Karel Oomsstraat 57
2018 Antwerpen

www.rothbard.be | contact@rothbard.be

ISBN 978-90-79481-03-3

NUR 741

D/2011/11.558/1

Online versie: www.rothbard.be/boeken

Ontwerp cover en lay-out: Murray Rothbard Instituut vzw
Vertaald uit het Frans door Geraldine Waelkens en Michaël Bauwens

Met een voorwoord door de vertalers en
een nawoord door prof. Marc Cools

© 2011 Murray Rothbard Instituut vzw, in licentie gegeven volgens
een Creative Commons Naamsvermelding-Niet-commercieel 2.0
België licentie.

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/2.0/be/deed.nl>

Oorspronkelijke titels:

Justice et Fraternité

Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas

Inhoud

Voorwoord vii

Rechtvaardigheid en solidariteit 1

Wat men ziet en wat men niet ziet 33

1	de gebroken ruit	36
2	het ontslag	39
3	de belasting	42
4	theater en schone kunsten	46
5	openbare werken	52
6	tussenpersonen	55
7	handelsbeperkingen	62
8	machines	67
9	krediet	73
10	Algerije	76
11	spaarzaamheid en luxe	80
12	recht op werk, recht op winst	87

Nawoord 91

Voorwoord

door de vertalers

Waarom Bastiat na 160 jaar nog lezen? Bastiat leefde en werkte immers ver weg van onze huidige politieke en maatschappelijke context. Hij dacht in termen van scherpe ideologische tegenstellingen, waar heel het politieke spectrum tegenwoordig dezelfde ‘derde weg’ verdedigt. Zijn economische redeneringen en voorstellingen waren eenvoudig, soms op het randje af simplistisch, waar je nu je gelijk moet bewijzen met geavanceerde wiskundige modellen en berekeningen. Hij schreef nog in een tijd van mooie woorden en grote idealen, waar we vandaag pragmatisme alom zien. Waarom dan deze uitgave van *Rechtvaardigheid en solidariteit*ⁱ samen met *Wat men ziet en wat men niet ziet*?ⁱⁱ

Laten we beginnen met een korte historische situering. Claude Frédéric Bastiat (1801-1850) leefde in de eerste helft van de negentiende eeuw, een tumultueus tijdperk in de Franse geschiedenis. Na de Julierevolutie van 1830 was Lodewijk Filips als koning aan de macht gekomen, een liberale man, die in tegenstelling tot zijn voorgangers populair was onder de middenklasse en van-

i ‘Justice et Fraternité’, in Bastiat, F., *Œuvres Complètes, Tome Quatrième*, Guillaumin et Cie Libraires, Paris, 1854, p.298-326. Oorspronkelijk verschenen in het nummer van 15 juni 1848 van *Journal des économistes*. We hebben er in onze vertaling voor gekozen om ‘fraternité’ (letterlijk ‘broederlijkheid’) te vertalen door ‘solidariteit’. De huidige betekenis van ‘solidariteit’ komt immers nagenoeg exact overeen met de betekenis van Bastiats ‘fraternité’, terwijl ‘broederlijkheid’ enkel nog in archaische contexten wordt gebruikt.

ii ‘Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas’, in Bastiat, F., *Œuvres Complètes, Tome Cinquième*, Guillaumin et Cie Libraires, Paris, 1854, p.336-392. Oorspronkelijk verschenen in juli 1850.

daar de bijnaam ‘Burgerkoning’ kreeg. Geleidelijk aan begon zijn populariteit echter af te zwakken, zijn regime werd meer en meer als conservatief en monarchistisch beschouwd, en in combinatie met de economische crisis van 1846-1848 leidde de ontevredenheid in 1848 uiteindelijk tot de Februarirevolutie, waardoor de koning aftrad. De revolutionairen kondigden op 25 februari 1848 de Tweede Republiek af. Het politieke landschap bleef echter woelig. De maatregelen van de republikeinse regering konden de economische problemen niet meteen oplossen, wat in juni 1848 weer tot een volksofstand leidde, die hard werd neergeslagen. Aan het einde van 1848 werd Lodewijk Napoleon, de neef van Napoleon I, tot president verkozen. Omdat hij na zijn vierjarige ambtstermijn niet herkozen kon worden, pleegde hij in 1851 een staatsgreep en ontbond hij het parlement. In 1852 werd in Frankrijk officieel het Tweede Keizerrijk uitgeroepen en werd de ex-president gekroond tot keizer Napoleon III. Bastiat, die overleed in 1850, heeft dat laatste echter niet meer meegemaakt.

Zo’n context van revoluties en regimewissels vormt vanzelfsprekend een vruchtbare bodem voor utopische speculaties en hevige discussies over ‘de ideale staat’. Die utopieën, dat waren de opkomende socialistische ideeën van Fourier, Cabet, de saint-simonisten, de Owenisten,... De ‘utopische socialist’, zoals Marx ze later zou noemen. Vandaag zouden ze eerder als ‘communisten’ bestempeld worden. Zij droomden van een ideale samenleving waarin iedereen werk, onderdak, voedsel en een aangenaam leven zou hebben. Dit alles zou gegarandeerd moeten worden door een centrale organisatie – zoiets als de staat. Verschillende van deze ideeën werden trouwens in bepaalde mate in het toenmalige Frankrijk uitprobeerde. Zo werden na de Februarirevolutie onder impuls van Louis Blanc ‘Ateliers Nationaux’ opgericht, werkplaatsen waar de Staat iedere werkloze werk moest verschaffen. Een experiment dat faliekant afliep.

Bastiat deelde de idealen van de vroege socialisten over een wereld waar er welvaart was voor iedereen. Wie kan daar trouwens tegen zijn? Maar hij ging niet akkoord met de middelen waarmee ze die wilden verwezenlijken, namelijk reguleringen en belastingen door de overheid. Begiftigd met een vlijmscherpe

pen, gebruikte hij die dan ook om in talloze teksten en pamfletten de keuze waar de maatschappij voor stond te verduidelijken.

Maar waarom zouden we zijn teksten nu dan nog lezen? Zijn we de discussie tussen het klassieke 'liberalisme' en het utopische 'socialisme' niet ontgroeid? Hebben we geen derde weg tussen beide gevonden? Het probleem is dat die derde weg in historisch opzicht nog piepjong is, en het dus nog veel te vroeg is om over de duurzaamheid ervan te oordelen. Er zijn trouwens al sterke aanwijzingen dat dit systeem op zijn demografische en economische grenzen aan het stuiten is: denkt u maar aan de pensioenhervormingen die overal worden doorgevoerd, en de economische kwetsbaarheid van staten die enorme schulden en sociale verplichtingen met zich meetorsen. Misschien zullen we dus over niet al te lange tijd de fundamentele discussie die Bastiat voerde moeten herhalen. Zijn waarschuwingen klinken in ieder geval verbluffend actueel:

Het zal niet lang duren vooraleer de overheidsfinanciën een volledige chaos zullen zijn. Hoe kan het ook anders als de Staat de taak heeft om alles aan iedereen te verschaffen? De bevolking zal gebukt gaan onder een enorme belastingdruk, de overheid zal lening na lening afsluiten. Na alle middelen van het heden opgebruikt te hebben, zal men die van de toekomst verslinden.ⁱⁱⁱ

Het feit dat de alternatieven bij Bastiat duidelijk afgelijnd zijn, zal het ons alvast mogelijk maken om de implicaties van beide keuzes scherp te stellen.

In zijn *Rechtvaardigheid en solidariteit* behandelt Bastiat de morele vraag naar de relatie tussen rechtvaardigheid en solidariteit. Iedereen vindt rechtvaardigheid én solidariteit goed en moreel lovenswaardig. De politieke discussie is dus geen discussie over een keuze tussen ofwél rechtvaardigheid – respect voor ieders arbeid, inkomen en eigendom – ofwél solidariteit – steun voor zij die tegenslag hebben. De discussie gaat over de keuze tussen een menselijke solidariteit die rechtvaardigheid respecteert, en

iii *Rechtvaardigheid en solidariteit*, p.17.

een afgedwongen solidariteit die onrecht installeert. Vragen dat de overheid voor solidariteit zorgt, is onmogelijk:

Als solidariteit overal waar ze voorkomt zo hevig onze sympathie opwekt, dan is dat omdat ze los van enige wettelijke verplichting aanzet tot handelen. Solidariteit is spontaan, of het is geen solidariteit. Solidariteit afdwingen is haar vernietigen.^{iv}

In het tweede deel – *Wat men ziet en wat men niet ziet* – geeft Bastiat dan zijn zuiver pragmatische, economische argumentatie. Daarbij komt hij tot dezelfde conclusies als langs zijn moreel betoog – belastingen en reguleringen zijn niet geschikt om voor een meer welvarende samenleving te zorgen. De eenvoudige economische redeneringen van Bastiat zijn ondertussen dan wel al genuanceerd, de essentie ervan blijft na meer dan anderhalve eeuw overeind, en de helderheid waarmee hij die inzichten overbrengt wellicht ongeëvenaard. Is het breken van een ruit werkelijk goed voor de economie? Of het voeren van een oorlog, zoals Keynes een eeuw later zou beweren? Zijn grote overheidsuitgaven echt bevorderlijk voor de werkgelegenheid? Stimuleren importbeperkingen de thuseconomie? En is consumptie beter dan sparen? Stuk voor stuk vragen waar Bastiat verder gaat dan de eerste indruk en een verrassend antwoord geeft. Ook anderhalve eeuw na Bastiat worden bijna dagelijks voorstellen gelanceerd om ‘de economie te stimuleren’ en ‘banen te creëren’ – ook anderhalve eeuw na Bastiat blijft deze tekst cruciaal voor iedereen die kritisch aan dat maatschappelijk debat wil deelnemen.

Ten slotte, wat het taalgebruik betreft, het volgende. In een tijd van spindoctors en gladde oneliners lijkt Bastiats retoriek soms naïef en overdreven. Dat taalgebruik, dat we in de vertaling zoveel mogelijk bewaard hebben, doet echter recht aan de ernst van de politieke en economische keuzes en inzichten die behandeld worden. Los van de vraag of Bastiat vandaag vlot zou overkomen in een interview, debat of krantencolumn, hebben deze discussies een diepe impact op het welzijn en de welvaart van iedereen in

iv *Rechtvaardigheid en solidariteit*, p.6.

de samenleving. Het gaat uiteindelijk om mensen die hun werk verliezen, of juist een betere job vinden. Het gaat om mensen die hun bedrijf en levenswerk failliet zien gaan, of juist zien groeien. Het gaat over de vraag of we structureel onrecht verdragen, of juist kiezen voor een rechtvaardige samenleving.

Het belang van de onderwerpen die Bastiat in deze teksten aansnijdt is onverminderd, de heftigheid van de discussies die ze teweegbrengen is nog steeds reëel, en een definitieve overeenstemming is nog altijd niet in zicht. Bastiat werkte tot op zijn sterfbed om de inzichten die hij zelf pas laat in zijn leven had verworven neer te schrijven en bekend te maken. Met deze uitgave willen we zijn heldere stem dan ook opnieuw een plaats geven in het hedendaagse debat.

Aan u om te lezen, en te oordelen.

Michaël Bauwens en Geraldine Waelkens

**Rechtvaardigheid
en
solidariteit**

Op heel wat vlakken is de economische school het oneens met de talrijke socialistische scholen, die zich *geavanceerder* noemen, en die, toegegeven, actiever en populairder zijn. Als tegenstanders – om niet te zeggen als lasteraars – hebben we de communisten, de Fourieristen, de Owenisten, Cabet, L. Blanc, Proudhon, P. Leroux.¹

Wat opvalt is dat al die scholen het onderling minstens evenveel oneens zijn als dat ze met ons van mening verschillen. Er moet dus een principe zijn dat zij allemaal aanvaarden en dat wij verwerpen, en bovendien moet dat principe kunnen leiden tot die oneindige diversiteit die we bij hen zien.

Volgens mij is wat ons radicaal scheidt het volgende:

De politieke economie vraagt van de wet enkel en alleen universele Rechtvaardigheid.

Het socialisme, in al zijn variaties en talloze toepassingen, vraagt van de wet ook nog eens de realisatie van het principe van de Solidariteit.

Wat is er nu gebeurd? Het socialisme aanvaardt zoals Rousseau dat de volledige sociale orde in de Wet vervat zit. We weten dat

¹ Ten tijde van Bastiat was de scherpste dichotomie wat politieke theorieën betreft die tussen de ‘economisten’ enerzijds en de ‘socialisten’ anderzijds. De politieke economie was, onder invloed van de werken van o.a. Adam Smith, David Ricardo en John Stuart Mill, eerder liberaal van inslag en voorstander van een laissez-faire beleid. Socialistenaarentegen vonden dat de overheid actief moest tussenkomen in de vele sociale wantoestanden. Dit vroege socialisme kende veel verschillende stromingen, zoals de enkele die Bastiat hier opnoemt. Typisch is een grootschalig plan om van nul te herbeginnen en de samenleving op een volledig andere manier te organiseren, vaak met een centraal orgaan dat moest instaan voor de verdeling van werk, goederen en welvaart. Hoe de nieuwe maatschappij er precies zou uitzien, verschilde van stroming tot stroming.

Rousseau de samenleving op een contract baseerde. Louis Blanc² zegt al op de eerste pagina van zijn boek over de revolutie:

“Het principe van de solidariteit is dat principe dat de leden van de grote familie als solidair ziet en de samenleving, *het werk van mensen*, op een dag wil organiseren naar het model van het menselijk lichaam, het werk van God.”

Vertrekkend van het punt dat de samenleving *het werk van mensen is*, het werk van de wet, moeten de socialisten afleiden dat er in de samenleving niets bestaat dat niet vooraf beslist en geregeld is door de Wetgever.

Als de politieke economie van de wet dan enkel universele Rechtvaardigheid vraagt, rechtvaardigheid voor iedereen en overal, dan denken zij dat de wet daarom geen solidariteit tussen mensen zou toelaten.

Die redenering klopt. “Aangezien de volledige samenleving in de wet vervat zit,” zeggen ze, “en aangezien jullie van de wet enkel rechtvaardigheid vragen, bannen jullie solidariteit uit de wet, en dus uit de samenleving.”

Vandaar de beschuldigingen van rigiditeit, kilte, hardvochtigheid en gevoelloosheid aan het adres van de economische wetenschap en haar vertegenwoordigers.

Klopt dat uitgangspunt echter wel? Is het waar dat de volledige samenleving in de wet vervat zit? Het is duidelijk dat als dit niet klopt, al die beschuldigingen in mekaar storten.

Maar is beweren dat de geschreven wet – de wet die altijd optreedt met autoriteit, met dwang, die steunt op brute macht, die dreigt met bajonet of opsluiting en eindigt met een strafbepaling – is beweren dat die wet die geen genegenheid afkondigt, geen vriendschap, noch liefde of zelfverloochening, geen toewijding of opoffering, dat die wet nog minder in staat is af te kondigen wat dat allemaal samenvat – namelijk solidariteit – is dat een vernietiging of een ontkenning van deze nobele eigenschappen van

2 Louis Blanc (1811-1882) was een Franse politicus en voorstander van sociale hervormingen, die een werk van 12 volumes over de Franse Revolutie geschreven heeft. Het is onder zijn impuls dat in 1848 de Nationale Werkplaatsen geopend zijn, die werk voor ieder moesten garanderen (zie voetnoot 51).

onze natuur? Absoluut niet, het is enkel beweren dat de samenleving veel breder is dan de wetgeving, en dat er heel wat gebeurt en gevoeld wordt los van wat er in de wet staat.

In naam van de wetenschap verzet ik mijzelf met al mijn krachten tegen deze ongelukkige interpretatie, volgens dewelke wij, omdat we vinden dat de wet grenzen heeft, ervan beschuldigd worden alles wat zich buiten deze grenzen bevindt te ontkennen. Ah! Ook wij, geloof me, ook wij geraken in vervoering bij het woord Solidariteit, achttien eeuwen geleden naar beneden gekomen van de heilige berg en voor altijd op onze republikeinse vlag geschreven. Ook wij verlangen ernaar individuen, families en naties zich te zien verenigen, helpen en steunen in de moeizame tocht van het sterfelijke leven. Ook wij voelen ons hart kloppen en onze tranen opwellen bij verhalen van nobele handelingen, of ze nu het leven van eenvoudige burgers verlichten, verschillende klassen dichter bij elkaar brengen, of bepaalde volkeren sneller naar de top van vooruitgang en beschaving brengen.

Zullen ze zeggen dat we ons tot onszelf beperken? Welaan dan! Dat men naar onze handelingen kijkt! We willen natuurlijk toegeven dat die talrijke publicisten die tegenwoordig ieder gevoel van eigenbelang uit de harten van de mensen willen bannen, die zich zo onverbiddelijk opstellen tegen wat ze het individualisme noemen, van wie de mond voortdurend overloopt van woorden als toewijding, zelfopoffering en solidariteit, we willen gerust toegeven dat zijzelf enkel handelen volgens de verheven motieven die ze anderen aanraden, dat ze naast hun advies ook het goede voorbeeld geven, dat ze zorgen dat hun daden in overeenstemming zijn met hun woorden; wij willen hen op hun woord geloven dat ze vervuld zijn van onbaatzuchtigheid en altruïsme. Maar sta ons dan wel toe op te merken dat we de vergelijking niet schuwen.

Elk van deze zogeheten Deciussen³ heeft een plan om de mensheid gelukkig te maken, en ze lijken allemaal te willen zeggen dat, als we ons tegen hen verzetten dat, is omdat we bang zijn

3 Publius Decius Mus (4de eeuw v.C.) was een Romeinse politicus die zich in de strijd tegen de Latijnen vrijwillig opofferde om zo de zege voor de Romeinen zeker te stellen.

voor ons vermogen en onze andere maatschappelijke voordelen. Nee; we verzetten ons tegen hen omdat we denken dat hun ideeën fout zijn en hun projecten even naïef als rampzalig. Als iemand ons zou aantonen dat eeuwig geluk op aarde mogelijk is door een kunstmatige organisatie, of door solidariteit op te leggen, dan zijn er sommigen onder ons die, hoewel ze economen zijn, dit gebod met plezier met hun laatste druppel bloed zouden ondertekenen.

Maar ze hebben ons niet bewezen dat solidariteit zich laat afdwingen. Als solidariteit overal waar ze voorkomt zo hevig onze sympathie opwekt, dan is dat omdat ze los van enige wettelijke verplichting aanzet tot handelen. Solidariteit is spontaan, of het is geen solidariteit. Solidariteit afdwingen is haar vernietigen. De wet kan iemand wel *dwingen* rechtvaardig te blijven, maar ze zal tevergeefs proberen iemand te *dwingen* toegewijd te zijn.

Trouwens, ik ben niet degene die dit onderscheid heeft uitgevonden. Zoals ik daarstraks al zei, zijn deze woorden achttien eeuwen geleden door de goddelijke stichter van onze godsdienst uitgesproken:

“De wet zegt u: doe niet aan een ander wat u niet wilt dat u aangedaan wordt.

Maar ik zeg u: doe aan een ander wat u wilt dat anderen u zouden aandoen.”

Volgens mij leggen deze woorden de grens vast die Rechtvaardigheid van Solidariteit scheidt. Bovendien denk ik dat ze een scheidingslijn trekken – geen absolute en onoverbrugbare lijn, maar een theoretische en rationele – tussen het afgebakende gebied van de wet en het onbegrensde domein van de menselijke spontaneïteit.

Wanneer heel wat gezinnen, die allemaal – in afzondering of gezamenlijk – moeten werken om te overleven, welvarend te worden en zich te ontplooien, een deel van hun krachten bundelen, wat mogen ze dan anders vragen van deze gemeenschappelijke macht dan de bescherming van al deze personen, alle producten van hun arbeid, alle eigendommen, alle rechten, alle belangen? En wat is dat dan anders dan universele Rechtvaardigheid?

Natuurlijk is ieders recht begrensd door het identieke recht van alle anderen. De wet kan dus niet anders dan deze grens erkennen en ervoor zorgen dat ze gerespecteerd wordt. Als zij sommigen zou toestaan deze grens te overtreden, zou dat in het nadeel van anderen zijn. De wet zou onrechtvaardig zijn. Ze zou nog veel onrechtvaardiger zijn als ze die overtreding niet enkel zou toestaan, maar zelf zou opleggen.

Stel bijvoorbeeld dat het over eigendom gaat. Het principe is dat als iemand ergens voor werkt dat ook van hem is, of die arbeid nu efficiënt, volhardend, geslaagd en bijgevolg meer of minder productief is doet er niet toe. Als twee werkende mensen hun krachten willen bundelen, om het resultaat van hun werk volgens afgesproken verhoudingen te verdelen, of onder elkaar hun producten te ruilen, of als de ene de ander een lening of een gift wil geven, wat moet de wet dan doen? Volgens mij niets, behalve dan de uitvoering van hun afspraken eisen, en bedrog, geweld en fraude voorkomen of bestraffen.

Zal zij dan handelingen uit toewijding of vrijgevigheid verbieden? Wie zou zoiets beweren!? Maar zal zij zover gaan dat ze dat soort handelingen afdwingt? Dat is precies het punt dat economen en socialisten van elkaar scheidt.

Als de socialisten willen zeggen dat de Staat voor uitzonderlijke omstandigheden en dringende gevallen wat middelen aan de kant moet leggen, bepaalde slachtoffers moet helpen en sommige overgangen moet regelen, ach God, dan gaan we akkoord. Dat gebeurt al en we zouden graag zien dat het beter gebeurt. Maar op dit pad is een punt dat niet overschreden mag worden: het punt waar de voorzorg van de overheid de individuele voorzorg zou vernietigen en vervangen. Het is evident dat georganiseerde liefdadigheid in dit geval veel meer permanent kwaad dan tijdelijk goed zou veroorzaken.

Maar het gaat hier niet over uitzonderlijke maatregelen. Waar wij naar op zoek zijn, is dit: heeft de Wet, vanuit een algemeen en theoretisch standpunt, enkel als doel om de grens van de wederzijdse *vooraf bestaande* rechten vast te stellen en te doen respecteren, of om rechtstreeks mensen gelukkig te maken, door

handelingen van toewijding, zelfverloochening en wederzijdse opofferingen te stimuleren?

Wat mij in dit laatste systeem opvalt (en het is daarom dat ik er in deze snelgeschreven tekst vaak op terugkom), is de onzekerheid die daarmee voor de plannen en resultaten van mensen gecreëerd wordt, de onbekendheid waar de samenleving mee geconfronteerd wordt, een onbekendheid die de neiging heeft activiteit te verlammen.

Van Rechtvaardigheid weten we wat ze is en waar ze is. Zij vormt een vast punt, een onbeweeglijk punt. Als de wet haar als gids neemt, weet iedereen waar hij zich aan moet houden, en schikt hij zich ernaar.

Maar waar is het vaste punt van de Solidariteit? Wat is haar grens? Wat is haar vorm? Natuurlijk is zij onbegrensd. Solidariteit bestaat er uiteindelijk in een opoffering te doen voor een ander, te *werken* voor een ander. Als solidariteit vrij is, spontaan, vrijwillig, dan begrijp ik haar en juich ik haar toe. Hoe groter de opoffering, hoe meer ik hem bewonder. Maar als men in het hart van de samenleving het principe plaatst dat Solidariteit opgelegd zal worden door de wet, dat wil eigenlijk zeggen, dat de verdeling van de vruchten van de arbeid geregeld zal worden door de wet, zonder respect voor de rechten van de arbeid zelf; wie zal dan zeggen in welke mate dit principe van kracht zal zijn, welke vorm het door een gril van de wetgever kan aannemen, in welke instellingen het van de ene dag op de andere verwezenlijkt kan worden door een of ander decreet? Kan een samenleving in dergelijke omstandigheden wel bestaan?

Merk op dat opoffering, in tegenstelling tot Rechtvaardigheid, van nature onbegrensd is. Opoffering kan gaan van het werpen van een niemendalletje in het bakje van een bedelaar tot het opofferen van zijn eigen leven, *usque ad mortem, mortem autem crucis*.⁴ Het Evangelie, dat de mensen Solidariteit heeft geleerd, heeft het via zijn raadgevingen uitgelegd. Het zegt ons: "Als iemand u op de rechterwang slaat, biedt dan uw linker aan. Als iemand uw onderkleed wil nemen, bied hem ook uw bovenkleed

4 "Tot de dood, ja zelfs tot de dood aan het kruis."

aan.” Het heeft meer gedaan dan ons enkel solidariteit uit te leggen, het heeft ons er het meest volledige, meest rakende en meest verheven voorbeeld van gegeven op de top van Golgotha.⁵

Wel dan! Zal men zeggen dat de Wet door administratieve maatregelen op de volledige realisatie van het principe van de Solidariteit moet aandringen? Of zal ze onderweg stoppen? Maar op welk niveau zal ze dan stoppen, en volgens welke regel? Vandaag hangt dit van de ene stemming in het parlement af, morgen van een andere.

Wat de vorm betreft is er al evenveel onzekerheid. Ofwel legt men aan enkelen opofferingen op, in ieders voordeel, ofwel legt men aan iedereen opofferingen op, in het voordeel van enkelen. Wie kan me vertellen hoe de wet dit zal aanpakken? Want men kan niet ontkennen dat er een oneindig aantal solidariteitsformules bestaat. Er gaat geen dag voorbij of ik krijg er vijf of zes via de post, en ik stel vast dat ze allemaal volledig van elkaar verschillen. Serieus nu, is het geen dwaasheid om te denken dat een natie enige morele rust en materiële welvaart kan kennen als het in principe toegelaten is dat de wetgever haar van de ene dag op de ander in een van de honderdduizenden vormen van solidariteit werpt die hij momenteel verkiest?

Sta me toe het economische en het socialistische systeem in hun meest in het oog springende gevolgen te vergelijken.

Laten we eerst een natie veronderstellen die Rechtvaardigheid als basis van haar wetgeving neemt, universele Rechtvaardigheid. Stel dat de burgers aan de overheid zeggen: “We nemen de verantwoordelijkheid voor ons eigen bestaan op ons; we zorgen zelf voor ons werk, onze transacties, onze ontwikkeling, onze vooruitgang, onze religie; wat u betreft, uw enige opdracht zal erin bestaan ons allen in al onze verhoudingen binnen de grenzen van onze rechten te houden.”

Echt, er zijn al zoveel vormen van beleid uitgetoetst, ik zou wensen dat mijn land, of om het even welk land, op een dag de fantasie zou hebben dit ten minste eens te proberen. Het mechanisme is van een prachtige eenvoud, dat zal niemand ontkennen.

5 Golgotha is de heuvel net buiten Jeruzalem waar Jezus Christus gekruisigd werd.

Iedereen oefent zijn rechten uit zoals het hem bevalt, zolang hij de rechten van een ander niet schaadt. De proef zou des te interessanter zijn, aangezien de volkeren die zich het dichtst bij dit systeem bevinden, de anderen eigenlijk overtreffen in veiligheid, welvaart, gelijkheid en waardigheid. Als ik nog tien jaar te leven had zou ik graag negen jaar geven om gedurende één jaar aanwezig te zijn bij de uitvoering van een dergelijk experiment in mijn vaderland. Want het lijkt me dat ik de gelukkige toeschouwer zou zijn van het volgende:

Op de eerste plaats zou iedereen gericht zijn op zijn toekomst in de mate waarin die door de wet beïnvloed kan worden. Zoals ik al zei is strikte rechtvaardigheid iets dat zodanig vast bepaald is, dat de wetgeving die enkel daarop gericht zou zijn, bijna niet zou veranderen. Ze zou enkel kunnen wijzigen op het vlak van de middelen om dat ene doel steeds beter te benaderen: personen en hun rechten laten respecteren. Zo zou iedereen zich kunnen toeleggen op allerlei eerlijke ondernemingen zonder angst of onzekerheid. Alle beroepen zouden voor iedereen open staan, iedereen zou zijn mogelijkheden vrij kunnen uitoefenen volgens zijn interesse, zijn voorkeur, zijn competentie of de omstandigheden, er zouden geen privileges zijn, geen monopolies, geen beperkingen van enige soort.

We kunnen ook verwachten dat, aangezien alle inspanningen van de overheid gericht zouden zijn op het voorkomen en inperken van bedrog, fraude, overtredingen, misdaden en geweld, ze dit doel des te beter zou bereiken omdat deze inspanningen niet zoals vandaag verspreid zouden zijn over een ontelbaar aantal doelen die niet tot haar essentiële taken behoren. Zelfs onze tegenstanders zullen niet ontkennen dat onrechtvaardigheid voorkomen en inperken de voornaamste taak van de Staat is. Waarom heeft deze waardevolle vaardigheid van het voorkomen en inperken bij ons dan zo weinig vooruitgang gemaakt? Omdat de Staat haar verwaarloost, ten voordele van de duizend andere opdrachten waarmee wij hem belast hebben. Veiligheid is niet meteen het kenmerk dat de Franse samenleving onderscheidt – zelfs verre van. Ze zou perfect zijn onder het regime dat ik hier nu bespreek; veiligheid wat de toekomst betreft, aangezien

geen enkele utopie zich zou kunnen opdringen door de publieke macht te gebruiken; veiligheid wat het heden betreft, aangezien deze macht enkel zou dienen voor het bestrijden en vernietigen van onrechtvaardigheid.

Hier moet ik wel iets zeggen over de gevolgen die veiligheid veroorzaakt. Eigendom onder al zijn vormen, onroerend, roerend, industrieel, intellectueel, manueel, wordt volledig gewaarborgd. Eigendom wordt beschermd tegen inbreuken door misdadigers en bovendien tegen inbreuken door de Wet. Wat ook de natuur is van de diensten die werkende mensen aan de samenleving of aan elkaar leveren, of daarbuiten uitwisselen, die diensten zullen steeds hun *natuurlijke waarde* hebben. Deze waarde zal wel nog beïnvloed worden door gebeurtenissen, maar ze zal ten minste nooit beïnvloed worden door de grillen van de wet, door de eisen van de belastingen, door parlementaire intriges, aanspraken of belangengroepen. De prijs van producten en van arbeid zal dus zo weinig mogelijk fluctueren, en onder al deze omstandigheden is het ondenkbaar dat de industrie zich niet zou ontwikkelen, dat de rijkdom niet zou toenemen en het kapitaal niet enorm snel zou aangroeien.

Nu, als de hoeveelheid kapitaal toeneemt, is er onderlinge concurrentie, waardoor de vergoeding voor kapitaal vermindert. Met andere woorden, de interest daalt en weegt steeds minder op de prijzen van producten. Verhoudingsgewijs vormt kapitaal een steeds kleiner deel van het totaal. Dit productiemiddel wordt meer verspreid en voor meer mensen beschikbaar. De prijs van consumptiegoederen wordt verlost van het aandeel dat kapitaal eraan toevoegt; het leven is goedkoper, en dat is een eerste essentiële voorwaarde voor de emancipatie van de werkende klassen.

Tegelijkertijd zullen op dezelfde manier (nl. door de snelle aangroei van kapitaal), ook de salarissen noodzakelijk stijgen. Kapitaal levert in feite niets op tenzij het gebruikt wordt. Hoe groter het loonfonds⁶ en hoe intenser het gebruikt wordt, voor een vast aantal arbeiders, hoe meer het loon stijgt.

6 Met 'loonfonds' werd in de negentiende eeuw het totaal dat beschikbaar was om lonen uit te betalen bedoeld.

Het onvermijdelijke resultaat van dit beleid van strikte rechtvaardigheid, en bijgevolg van vrijheid en veiligheid, is dus de situatie van de zwakste bevolkingsgroepen op twee manieren te verbeteren, ten eerst door het leven goedkoper te maken, ten tweede door de lonen te doen stijgen.

Het is onmogelijk dat het lot van de arbeiders op die natuurlijke manier dubbel verbetert, zonder dat ook hun mentale toestand zich verbetert en uitzuivert. We zijn dus op de weg naar Gelijkheid. En daarmee bedoel ik niet enkel de gelijkheid voor de wet, die het systeem vanzelfsprekend impliceert aangezien het alle onrechtvaardigheid uitsluit, maar ook de gelijkheid van omstandigheden, fysiek en moreel, die volgt uit het feit dat de vergoeding van werk groeit naarmate, en zelfs omdat, die van kapitaal afneemt.

Als we kijken naar de relaties die dit volk met andere naties zou hebben, stellen we vast dat ze stuk voor stuk de vrede bevorderen. Het enige beleid van dit volk is zich tegen alle agressie te beveiligen. Het dreigt niet en wordt niet bedreigd. Het kent geen diplomatie en nog veel minder gewapende diplomatie. Dankzij het principe van universele Rechtvaardigheid, waarmee geen enkele burger uit eigenbelang de wet kan inschakelen om een andere burger te verhinderen in het buitenland te kopen of te verkopen, zal dit volk vrije en erg talrijke handelsrelaties ontwikkelen. Niemand zal ontkennen dat die relaties bijdragen aan het onderhouden van de vrede. Ze zullen voor dat volk een echt en kostbaar defensiesysteem vormen, dat wapenopslagplaatsen, versterkte forten, de marine en permanente legers bijna overbodig maakt. Op die manier zullen alle krachten van dit volk constructief aangewend worden, wat nog maar eens een oorzaak is van kapitaalgroei en alle bijhorende gevolgen.

Bij zo'n volk zal de overheid vanzelfsprekend tot een bijzonder kleine schaal beperkt worden, en de administratieve molen tot grote eenvoud. Waar hebben we het over? De publieke macht als enige taak te geven rechtvaardigheid te laten heersen onder de burgers. Dat hoeft niet veel te kosten en kost vandaag in Frankrijk

zelfs maar zesentwintig miljoen. Deze natie zal dus nauwelijks belastingen betalen.⁷ Het staat zelfs vast dat de beschaving en de vooruitgang ertoe zullen leiden dat de overheid steeds eenvoudiger en economischer wordt, want hoe meer rechtvaardigheid uit goede sociale gewoontes voortvloeit, hoe gemakkelijker het zal zijn de inspanningen nodig om haar op te leggen te verminderen.

Wanneer een natie gebukt gaat onder zware belastingen is niets moeilijker – om niet te zeggen onmogelijk – dan ze eerlijk te heffen. Statistici en de fiscus proberen het zelfs niet meer. Het is echter nog veel onmogelijker om ze af te wentelen op de rijken. De Staat kan maar een overvloed aan middelen hebben door iedereen te pluimen, vooral dan de massa's. Maar in dit zo eenvoudige regime, waar ik dit overbodige pleidooi aan besteed, dit regime dat slechts enkele tientallen miljoenen nodig heeft, is niets eenvoudiger dan een eerlijke verdeling. Eén enkele belasting, proportioneel aan het inkomen, geheven per gezin en zonder kosten voor de gemeenteraden, volstaat. Geen lastig belastingsysteem meer, geen geldverslindende bureaucratie, die het gespuis en het uitschot van het sociaal systeem vormen, geen indirecte belastingen meer, geen geld dat door dwang en door list afgenomen wordt, geen fiscale valstrikken bij alles wat we doen, geen hinderpalen die ons nog meer kwaad doen door de vrijheden die ze ons afnemen dan door de middelen waarvan ze ons beroven.

Moet ik nog aantonen dat het feilloze resultaat van een dergelijk regime orde en rust zal zijn? Waar zou de chaos of revolutie vandaan kunnen komen? Niet van de armoede, die zal waarschijnlijk niet bestaan in het land, ten minste niet in haar aanhoudende vorm. Zelfs als er toevallig een voorbijgaand lijden zou voorkomen, zou niemand er opkomen om de Staat, de overheid of de wet verantwoordelijk te stellen. Vandaag de dag hebben we in principe aanvaard dat de Staat welvaart aan iedereen dient uit te delen, dus is het logisch dat men ook eist dat hij die belofte nakomt. Om die te kunnen houden, verhoogt hij

7 De bevolking van Frankrijk bestond in 1848 uit iets meer dan 35 miljoen personen, dus dit zou een belasting van nauwelijks 75 centiem per burger betekenen.

de belastingen en doet hij meer kwaad dan goed. Nieuwe eisen vanwege het publiek, nieuwe belastingen vanwege de staat, en we kunnen niet anders dan van de ene revolutie naar de andere gaan. Maar als er goed ingezien zou worden dat de Staat niets meer van de werkende mensen moet nemen dan wat volstrekt onmisbaar is om hen te vrijwaren van alle fraude en geweld, kan ik niet bedenken vanwaar er chaos zou komen.

Sommige mensen zullen denken dat onder een regime dat zo eenvoudig is, zo gemakkelijk realiseerbaar, de samenleving erg grauw en vreugdeloos zou zijn. Wat zou er gebeuren met de grote politiek? Waar zouden politici nog voor dienen? Zou de nationale volksvertegenwoordiging zelf, nu haar taak beperkt zou zijn tot de vervolmaking van het burgerlijk wetboek en het strafwetboek, nog wel vurige debatten en dramatische confrontaties aan het gretige publiek kunnen bieden?

Dit merkwaardig bezwaar komt van de idee dat de overheid en de samenleving één en hetzelfde ding zijn, een verkeerd idee, dat gevaarlijk zou zijn als het waar was. Als deze identiteit zou bestaan, dan zou het vereenvoudigen van de overheid eigenlijk het verarmen van de samenleving betekenen.

Maar waarom zou het loutere feit dat de overheid zich beperkt tot het instaan voor rechtvaardigheid het initiatief van burgers temperen? Liggen al hun handelingen, zelfs vandaag, besloten binnen grenzen die door de wet gesteld worden? Zou het hen niet vrij staan om, zolang ze rechtvaardig blijven, oneindig veel verenigingen te vormen, alle mogelijke soorten groeperingen, religieus, liefdadig, industrieel, agrarisch, intellectueel en zelfs icarisch⁸ of een phalanstère?⁹ Is het juist niet evident dat de overvloed aan kapitaal al deze initiatieven ten goede zou komen? Alleen, iedereen zou er vrijwillig en op eigen risico aan deelne-

8 Etienne Cabet (1788-1856) publiceerde in 1840 *Voyage en Icarie*. Hierin beschreef hij de ideale samenleving, waar geld en privé-eigendom niet bestonden, de productie geautomatiseerd was en iedere burger gratis voedsel, kleding en onderwijs kreeg. In navolging hiervan werden verschillende 'icarische' experimenten opgezet.

9 De 'phalanstère' is uitgedacht door de socialist Charles Fourier en is een vrijwillige associatie waar ieder zijn productieve taak heeft, een beetje vergelijkbaar met de Israëliische kibboetsen.

men. Wat men met overheidsingrijpen wil bereiken, is er op risico en kosten van de gemeenschap aan deel te nemen.

Ongetwijfeld zal men zeggen: “In dit regime zien we wel rechtvaardigheid, economie, vrijheid, rijkdom, vrede, orde en gelijkheid, maar we zien er geen solidariteit.”

Maar opnieuw, bevat het hart van de mensen enkel wat de wetgever erin gelegd heeft? Was het opdat solidariteit op aarde zou verschijnen nodig dat ze uit de urne van een stemming kwam? Verbiedt de wet u liefdadigheid omdat zij u enkel rechtvaardigheid oplegt? Geloofst men dat vrouwen geen toewijding of medelijden meer zullen kennen, omdat toewijding en medelijden hen niet opgelegd worden door het wetboek? En wat is het artikel in het wetboek dat een jong meisje uit de armen van haar moeder losrukt en naar de sombere asielen drijft waar afgrijselijke lichamelijke wonden en nog vreselijker geestelijke wonden te zien zijn? Wat is het artikel in het wetboek dat de roeping van de priester bepaalt? Aan welke geschreven wet, aan welke overheidsinterventie moet de fundering van het christendom toegeschreven worden, de ijver van de apostelen, de moed van de martelaren, het weldoen van Fénelon¹⁰ of van Franciscus van Paola,¹¹ de zelfopoffering van zoveel mensen die vandaag duizend keer hun leven gewaagd hebben voor de triomf van het algemeen belang?

Iedere keer dat we een handeling als goed en mooi bestempelen, zouden we natuurlijk willen dat die veralgemeend wordt. Welnu, aangezien we in het hart van de samenleving een macht zien waarvoor alles wijkt is onze eerste gedachte om deze macht te gebruiken om haar die bepaalde handeling op te laten leggen. Maar de vraag is of we op die manier niet zowel de aard van die macht als van die handeling bederven, nu de handeling verplicht is in plaats van vrijwillig. Wat mij betreft kan ik niet vatten hoe de wet, die dwang is, nuttig gebruikt kan worden voor iets anders dan het bestraffen van onrecht en het beschermen van rechten.

10 François de Salignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) was een Franse aartsbisschop, theoloog en schrijver.

11 De heilige Franciscus van Paola (1416-1507) was stichter van de zeer sobere orde der Miniemen.

Ik heb dus juist een natie beschreven waar het er op die manier aan toe zou gaan. Stel nu dat bij dit volk de opinie overheerst dat de wet zich niet meer moet beperken tot het opleggen van rechtvaardigheid, maar dat ze ook de bedoeling moet hebben solidariteit op te leggen.

Wat zal er dan gebeuren? Ik zal er niet lang over uitweiden, want de lezer hoeft de vorige oefening slechts omgekeerd te herhalen.

Op de eerste plaats zal er een verschrikkelijke, een dodelijke onzekerheid over heel het domein van de private handelingen hangen, want solidariteit kan miljarden onbekende vormen aannemen, en bijgevolg miljarden onvoorziene decreten herbergen. Ontelbare projecten zullen iedere dag een bedreiging vormen voor de opgebouwde relaties. In naam van de solidariteit zal de één de *gelijkheid van de lonen* vragen, en zie, de werkende klassen worden herleid tot de toestand van Indische kasten: noch handigheid, noch moed, noch ijver, noch intelligentie zullen hen kunnen verheffen, want er zal een loodzware wet op hen wegen. Die wereld zal voor hen als de hel van Dante zijn: *Lasciate ogni Speranza, voi ch'entrate*.¹² In naam van de solidariteit zal een ander vragen dat de werktijd herleid wordt tot tien, tot acht, tot zes, tot vier uur, en zie, de productie ligt stil. Aangezien er geen brood meer zal zijn om de honger te stillen, geen stof om tegen de kou te beschermen, zal een derde het idee hebben brood en stof te vervangen door *opgelegd papiergeld*. Kopen we deze zaken niet met écu's?¹³ Een toename van écu's, zal hij zeggen, is een toename van brood en stof, een toename van het papier is een toename van écu's. Trekt u zelf maar de conclusie.¹⁴ Een vierde zal eisen dat de concurrentie opgeheven wordt, een vijfde het eigenbelang, de een zal willen dat de Staat werk verschaft, de ander

12 "Gij die hier binnentreedt, laat alle hoop varen." Het opschrift op de poorten van de hel. *Divina commedia, Inferno*, Canto III, regel 9.

13 De 'écu' was een Franse munteenheid. Ten tijde van Bastiat stond ze voor een gouden muntstuk van vijf frank.

14 Voor meer over deze en andere populaire economische denkfouten over geld, zie Murray Rothbard zijn *Wat heeft de overheid met ons geld gedaan?*, Murray Rothbard Instituut vzw, 2008.

onderwijs en nog een ander pensioenen voor alle burgers. Hier komt nog een ander die alle koningen over de hele wereld wil afzetten en in naam van de solidariteit een wereldwijde oorlog verklaart. Ik zal het hierbij houden. Het is wel duidelijk dat als we deze weg nemen de bron van utopieën onuitputtelijk is. Men zal tegenwerpen dat ze weggestemd zullen worden. Het zij zo, maar het is *mogelijk* dat dat niet gebeurt, en dat is genoeg om *onzekerheid* te scheppen, de grootste ramp voor de economie.

In dit regime zal kapitaal niet opgebouwd kunnen worden. Het zal zeldzaam, duur en geconcentreerd zijn. Daaruit volgt dat de lonen zullen dalen, en dat de ongelijkheid een steeds diepere kloof tussen de bevolkingsgroepen zal graven. Het zal niet lang duren vooraleer de overheidsfinanciën een volledige chaos zullen zijn. Hoe kan het ook anders als de Staat de taak heeft om alles aan iedereen te verschaffen? De bevolking zal gebukt gaan onder een enorme belastingdruk, de overheid zal lening na lening afsluiten. Na alle middelen van het heden opgebruikt te hebben, zal men die van de toekomst verslinden.

Aangezien het ten slotte in principe aanvaard zal zijn dat de Staat de taak heeft solidariteit te creëren ten voordele van de burgers, zullen we een volk zien dat enkel nog om gunsten vraagt. Grondeigendom, landbouw, industrie, handel, marine, industriële ondernemingen, alle takken zullen proberen voordelen van de Staat te bekomen. De publieke Schatkist zal letterlijk leeggeplunderd worden. Iedereen zal goede redenen hebben om te bewijzen dat legale solidariteit op de volgende manier moet worden begrepen: "De voordelen voor mij en de lasten voor de anderen." Ieders inspanning zal gericht zijn op het ontfoetselen van een stukje *solidair* privilege aan de wetgever. De zwakkeren in de samenleving zullen niet altijd het meeste succes hebben, ook al hebben ze er het meeste aanspraak op. Hun omvang zal voortdurend toenemen, waaruit volgt dat we van de ene revolutie naar de andere zullen gaan.

In één woord, voor ons zullen we het volledige sombere spektakel afgespeeld zien waar enkele moderne samenlevingen nu al het voorspel van bieden, door het rampzalige idee van *legale solidariteit* aangenomen te hebben.

Ik hoef niet te zeggen dat dit idee uit genereuze gevoelens en zuivere bedoelingen ontstaat. Het is zelfs op die manier dat het zo snel de sympathie van de massa gewonnen heeft, en het is ook op die manier dat het als het verkeerd is een afgrond onder onze voeten opent.

Ik wil eraan toevoegen dat ik persoonlijk gelukkig zou zijn als men mij zou aantonen dat het niet verkeerd is. Mijn God, als het mogelijk is universele solidariteit af te kondigen, en dit decreet efficiënt af te laten dwingen door de publieke macht; als het, zoals Louis Blanc¹⁵ wil, mogelijk is de drijfveer van het eigenbelang uit de wereld te doen verdwijnen door een simpele stemming bij handopsteken; als het mogelijk is via de wetgeving het volgend artikel uit het programma van de pacifistische Democratie te realiseren: *Geen egoïsme meer*; als het mogelijk is dat de Staat alles aan iedereen geeft, zonder iets van iemand te krijgen; dat men dat dan doet. Ik zou vast en zeker voor zo'n wet stemmen en blij zijn dat de mensheid perfectie en geluk bereikt via zo'n korte en gemakkelijke weg.

Maar het moet gezegd dat dergelijke ideeën onrealistisch en futiel, zelfs naïef lijken te zijn. Het is niet verwonderlijk dat ze de hoop van de werkende klasse die lijdt en geen tijd heeft om na te denken gewekt hebben. Maar hoe kunnen ze verdienstelijke intellectuelen doen dwalen?

Dat zoveel van onze medemensen moeten afzien is volgens die schrijvers te wijten aan de *vrijheid* die de rechtvaardigheid in feite is. Ze zijn vertrokken van de idee dat het systeem van de vrijheid, van de strikte rechtvaardigheid, wettelijk is uitgeprobeerd, en dat het gefaald heeft. Daardoor hebben ze besloten dat het tijd was dat de wet verder zou gaan, om eindelijk ook het principe van de *solidariteit* in zich op te nemen. Vandaar de Saint-Simonisten, de Fourieristen, de communisten en de Owenisten, vandaar ook de pogingen om de arbeid anders te organiseren, vandaar de beweringen dat de Staat voor het levensonderhoud, het welzijn en het onderwijs van de burgers moet zorgen, dat hij gul, liefdadig, alomtegenwoordig en aan iedereen toegewijd

15 Zie voetnoot 2.

moet zijn, dat het zijn taak is om kinderen te voeden, de jeugd te onderwijzen, werk te verzekeren aan de sterken en uitkeringen aan de zwakkeren, kortom, dat de staat rechtstreeks moet ingrijpen om alle pijn te verlichten, alle noden te bevredigen en te voorkomen, kapitaal te verschaffen aan alle ondernemingen, verlichting voor alle geesten, plakkers op alle wonden, asiel voor alle onfortuinlijken, en zelfs hulp en Frans bloed voor alle onderdrukten van deze aardbol.

Opnieuw, wie zou niet willen zien dat al die weldaden zich over de hele wereld verspreiden vanuit de *wet* als een soort onuitputtelijke bron? Wie zou er niet gelukkig zijn als hij ziet dat de Staat alle inspanning op zich zou nemen, alle voorzorgen, alle verantwoordelijkheid, alle plichten, alle zware taken die de voorzienigheid met haar ondoorgroendelijke plannen aan de mensheid heeft opgelegd, dat hij de individuen waaruit hij bestaat enkel de gemakkelijke en aangename kant zou overlaten, de voldoeningen, de genietingen, de zekerheid, de kalmte, de rust, een heden dat altijd verzekerd is, een toekomst die ons toelicht, rijkdom zonder zorgen, een familie zonder verplichtingen, krediet zonder waarborgen en een bestaan zonder inspanningen?

Natuurlijk zouden we dat allemaal willen, *als het mogelijk was*. Maar is het mogelijk? Dat is precies de vraag. Wij slagen er niet in te begrijpen wat mensen met 'de Staat' bedoelen. We denken dat in die eeuwige personificatie van de staat het meest bizarre en meest vernederende bedrog zit dat er bestaat. Wat is dus die Staat die alle deugden, alle plichten, alle vrijgevigheid op zich neemt? Waar haalt hij de middelen vandaan die hij als gunsten aan individuen uitdeelt? Komen die niet van de individuen zelf? Hoe kunnen die middelen toenemen door langs de handen van een parasitaire en verslindende tussenpersoon te passeren? Is het integendeel niet duidelijk dat dat raderwerk de neiging heeft veel nuttige middelen op te slurpen en zo het aandeel van de werkende mensen te verminderen? Ziet men ook niet in dat die laatsten er, samen met een deel van hun welzijn, ook een deel van hun vrijheid aan zullen verliezen?

Vanuit welk standpunt ik de menselijke wetgeving ook bekijk, ik kan er niet inkomen hoe men haar redelijkerwijs om iets anders dan Rechtvaardigheid kan vragen.

Stel dat het bijvoorbeeld over godsdienst gaat. Het zou natuurlijk wenselijk zijn dat er over de hele wereld maar één enkele godsdienst, één geloof, één cultus bestond, op voorwaarde dat het het *ware geloof* was. Maar hoe wenselijk die consensus ook is – de diversiteit, dat wil zeggen de zoektocht en de discussie, is nog beter, zolang er voor redelijke wezens geen onfeilbaar teken verschijnt waardoor men dit *ware geloof* zou herkennen. De tussenkomst van de Staat, zelfs onder het voorwendsel van Solidariteit, zou dus een onderdrukking zijn, een *onrechtvaardigheid*, wanneer hij een consensus zou beweren te stichten. Want wie zal durven zeggen dat de Staat, misschien zonder dat hij het weet, niet zal maken dat de waarheid verstikt wordt, ten voordele van de dwaling? Een consensus moet het resultaat zijn van de universele instemming van vrij gevormde opvattingen en de natuurlijke aantrekkingskracht die de waarheid op de menselijke geest uitoefent. Het enige wat men dus van de wet kan vragen, is vrijheid van godsdienst, welke chaos daar in de intellectuele wereld ook uit volgt. Want wat bewijst deze anarchie? Dat de consensus niet aan het begin maar aan het eindpunt van de intellectuele evolutie ligt. Ze is geen vertrekpunt, ze is een einduitkomst. De wet die haar zou opleggen zou onrechtvaardig zijn, en als rechtvaardigheid niet noodzakelijk solidariteit impliceert, zullen we het er toch ten minste over eens zijn dat solidariteit onrechtvaardigheid uitsluit.

Zo ook wat onderwijs betreft. Wie zou het er niet mee eens zijn dat – als we akkoord zouden gaan over wat de best mogelijke onderwijsvorm is, zowel wat inhoud als wat methode betreft – eenheidsonderwijs of overheidsgestuurd onderwijs te verkiezen zou zijn, aangezien het volgens onze veronderstelling bij wet enkel misstanden zou kunnen uitsluiten? Maar zolang dit criterium niet gevonden is, zolang de wetgever en de minister van Onderwijs op hun voorhoofd geen onuitwisbaar teken van onfeilbaarheid dragen, bieden diversiteit, oefening, ervaring en individuele inspanning, onder invloed van de *belangstelling voor*

succes – in één woord, vrijheid – de meeste kans dat de ware methode ontdekt wordt en vervolgens de andere opslokt. De minste kans daartoe biedt een opgelegd en uniform onderwijssysteem, want in dit systeem is de dwaling aanhoudend, universeel en onherstelbaar. Degenen die, gedreven door het gevoel van solidariteit, vragen dat de *wet* onderwijs regelt en oplegt, zouden zich moeten realiseren dat ze de kans lopen dat de wet slechts nefaste inzichten regelt en oplegt, dat het wettelijk verbod de waarheid kan schaden, door die mensen te treffen die geloven dat ze die kennen. Dan vraag ik me af of de solidariteit die gebruik maakt van geweld om dwalingen op te leggen, of toch om het risico te lopen die op te leggen, wel echte solidariteit is? We zijn bang van diversiteit, we stigmatiseren haar onder de naam van anarchie, maar ze volgt nu eenmaal uit de diversiteit aan overtuigingen en opvattingen, een diversiteit die trouwens de neiging heeft te verminderen door discussie, studie en ervaring. Welk recht heeft het ene systeem ondertussen om via de wet of door geweld op het andere te zegevieren? Hier zien we opnieuw dat deze zogezegde solidariteit, die de wet of wettelijke verplichtingen inroept, in tegenspraak is met Rechtvaardigheid.

Ik zou dezelfde beschouwing kunnen maken voor de pers, en eigenlijk begrijp ik niet goed waarom degenen die eenvormig onderwijs van de Staat vragen ook geen eenvormige pers van de Staat eisen, want de pers is ook een vorm van onderwijs. De pers laat discussie toe, aangezien zij daarvan leeft. Daar is dus ook diversiteit en anarchie. Waarom dan niet, volgens dezelfde logica, ook een ministerie van publicaties oprichten en het belasten met de taak inspiratie te leveren voor alle boeken en kranten van Frankrijk? Ofwel is de Staat onfeilbaar, en dan zouden we niet beter kunnen doen dan het volledige intellectuele domein onder zijn gezag brengen, ofwel is hij het niet, en in dat geval is het niet redelijker om hem het onderwijs toe te vertrouwen dan de pers.

Als ik onze relaties met het buitenland beschouw, dan zie ik ook daar geen andere verstandige en duurzame regel die voor iedereen aanvaardbaar is, zodat ze uiteindelijk een *wet* zou kunnen worden, dan Rechtvaardigheid. Deze relaties aan het principe van wettelijke en gedwongen solidariteit onderwerpen betekent het

afkondigen van een eeuwigdurende universele oorlog, want het betekent onze kracht, ons bloed en de rijkdom van onze burgers verplicht ten dienste stellen van om het even wie die ze opeist om een zaak te dienen die de sympathie van de wetgever opwekt. Merkwaaardige solidariteit. Het is al lang geleden dat Cervantes er de belachelijke ijdelheid van gepersonifieerd heeft.¹⁶

Maar het is vooral in verband met arbeid dat het dogma van de solidariteit me gevaarlijk lijkt wanneer men, in tegenstelling met de essentiële idee van dit heilig woord, overweegt om haar in onze wetboeken op te nemen, samen met de strafbepaling die iedere geschreven wet bekrachtigt.

Solidariteit brengt altijd ideeën van toewijding en opoffering met zich mee, wat maakt dat ze niet verschijnt zonder tranen van bewondering op te wekken. Als men, zoals sommige socialisten, beweert dat deze handelingen *voordelig* zijn voor degene die ze stelt, dan hoeven ze niet meer opgelegd te worden: mensen hebben geen wet nodig om uit te zijn op winst. Bovendien verzwakt en bezoedelt dit standpunt veel van het idee van solidariteit.

Laten we haar dus haar karakter behouden dat in deze woorden vervat ligt: *Vrijwillige opoffering veroorzaakt door solidaire gevoelens.*

Als je van solidariteit een wettelijk voorschrift maakt, waarvan de handelingen voorzien en verplicht worden door het wetboek, wat blijft er van deze definitie dan nog over? Eén ding maar: het offer. Maar het is nu een onvrijwillig, gedwongen offer, veroorzaakt door angst voor de straf. En zeg nu eerlijk, wat is een dergelijke opoffering, door de een opgelegd ten voordele van de ander? Is het solidariteit? Neen, het is onrechtvaardigheid. Het is – het woord moet vallen – wettelijke plundering, de ergste vorm van plundering aangezien ze systematisch, permanent en onvermijdelijk is.

Wat deed Barbès toen hij tijdens de zitting van 15 mei een belasting van een miljard ten voordele van de zwakkeren in de sa-

16 Namelijk in *El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha*, waarin Don Quichot, een oude idealistische dwaas, ten strijde trekt tegen allerlei vermeend onrecht.

menleving oplegde?¹⁷ Hij zette uw principe om in de praktijk. Dat is zodanig waar dat de toespraak van Sobrier,¹⁸ die eindigt zoals de redevoering van Barbès, voorafgegaan wordt door de volgende inleiding:

“Rekening houdend met het feit dat solidariteit geen leeg woord meer mag zijn, maar in daden moet worden omgezet, laat er afgekondigd worden: de kapitalisten, als zodanig gekend, zullen bijdragen, etc.”

U die hevig protesteert, welk recht hebt u om Barbès en Sobrier te berispen? Wat hebben ze gedaan, behalve een beetje consequenter te zijn dan u, en uw eigen principe een beetje verder door te trekken?

Ik beweer dat wanneer dit principe in de wetgeving opgenomen wordt, ook al is het in het begin slechts een beetje, het kapitaal en arbeid met apathie zal treffen, want niets garandeert dat het zich niet oneindig zal doorzetten. Zijn er dan zoveel redeneringen nodig om aan te tonen dat, wanneer mensen niet meer zeker kunnen zijn van de vruchten van hun arbeid, ze dan minder of zelfs helemaal niet meer zullen werken? Onzekerheid, men beseffe het goed, is voor kapitaal de voornaamste bron van verlamming. Ze verjaagt het, ze verhindert het zich te vormen. En wat gebeurt er dan met de bevolkingsgroepen waarvan men beweerde het lijden te verlichten? Ik geloof oprecht dat enkel al deze oorzaak voldoende is om de meest welvarende natie in korte tijd tot onder het niveau van Turkije te doen dalen.

17 Armand Barbès (1809-1870), een eeuwige revolutionair, probeerde in 1839 een staatsgreep te plegen om de Julimonarchie omver te werpen. Hij werd echter gevangen genomen en ter dood veroordeeld, maar tijdens de Februarirevolutie van 1848 bevrijd. Op dat moment sloot hij zich bij gematigde revolutionairen aan en in april van dat jaar werd hij lid van de “Assemblée Constituante”. Toen op 15 mei 1848 manifestanten de “Assemblée” binnenvielen, probeerde Barbès ze eerst te verspreiden, maar leek hij daarna het hoofd te verliezen en sloot hij zich bij hen aan. Onder zijn leiding gingen ze naar het stadhuis om een nieuwe, radicaler republiek te verklaren. Ze werden echter snel opgepakt en Barbès belandde opnieuw in de kerkers. In 1854 kreeg hij amnestie van Napoleon III en ging hij in vrijwillige ballingschap naar Nederland.

18 Marie Joseph Sobrier (1825-1854).

De opoffering die door middel van belastingen aan sommigen wordt opgelegd ten voordele van anderen, verliest natuurlijk het karakter van solidariteit. Wie heeft er de verdienste van? Is het de wetgever? Het kost hem enkel de moeite van het stemmen. Is het de belastingontvanger? Hij gehoorzaamt aan de angst ontslagen te worden. Is het de belastingbetaler? Hij betaalt met tegenzin. Aan wie zal men dan de verdienste toeschrijven die de toewijding impliceert? Waar zal men er de moraliteit van zoeken?

Illegale plundering roept een totale afkeer op, ze jaagt heel de publieke opinie tegen zichzelf in het harnas en plaatst haar zij aan zij met de noties van rechtvaardigheid. Maar legale plundering verstoort het geweten niet, wat niet anders kan dan het morele gevoel van een volk te verzwakken.

Met durf en voorzichtigheid kan men zich beschermen tegen onwettelijke plundering. Niets of niemand kan zich onttrekken aan legale plundering. Als iemand het probeert, wat is dan het trieste toneel dat zich voor de ogen van de samenleving afspeelt? Een plunderaar gewapend met de wet, een slachtoffer dat zich tegen de wet verzet.

Wanneer het wetboek onder het voorwendsel van solidariteit burgers wederzijdse opofferingen oplegt, verliest de menselijke natuur daarom haar rechten nog niet. Ieders streefdoel bestaat er dan in weinig bij te dragen aan de massa opofferingen, en er veel uit te halen. Zijn het in deze strijd dan de zwaksten die winnen? Natuurlijk niet, eerder de meest invloedrijken en gewieksten.

Zijn eenheid, eendracht en harmonie ten minste de vrucht van een solidariteit die op die manier begrepen wordt? Zonder enige twijfel is solidariteit de goddelijke schakel die uiteindelijk alle individuen, families, naties en rassen zal verenigen, maar dat is op voorwaarde dat ze blijft wat ze is, dat wil zeggen, het meest vrije, het meest spontane, het meest vrijwillige, het meest verdienstelijke, het meest religieuze van alle gevoelens. Het is niet haar masker dat dit wonder zal voltrekken. De wettelijke plundering zal tevergeefs de naam, de verschijning, de formules en de decoraties van de solidariteit lenen, ze zal nooit meer zijn dan een principe van tweedracht, van verwarring, van onrechtvaardige aanspraken, van afschuw, van ellende, van apathie en van haat.

Men heeft hier een ernstig bezwaar tegen ingebracht. Men zegt ons: het is inderdaad waar dat vrijheid, gelijkheid voor de wet, dat dat rechtvaardigheid is. Maar strikte rechtvaardigheid blijft onpartijdig tussen de rijke en de arme, de sterke en de zwakke, de geleerde en de onwetende, de eigenaar en de proletariër, de landgenoot en de vreemdeling. Aangezien echter *menselijke belangen van nature tegenstrijdig* zijn, betekent mensen hun vrijheid laten – enkel rechtvaardige wetten tussenbeide laten komen – het offeren van de arme, de zwakke, de onwetende, de proletariër, de atleet die zich ongewapend aanmeldt voor de confrontatie. “Wat kon er voortkomen”, zegt de heer Considerant,¹⁹

“uit deze economische vrijheid, waar men zo hard op gerekend had, uit dit befaamde principe van de *vrije concurrentie*, waar men van dacht dat het zo’n democratisch karakter had? Er kon enkel algemene slavernij uit volgen, de collectieve onderwerping van de massa’s die verstoken zijn van kapitaal, industriële wapens, werkgereedschap en ook onderwijs, aan de klasse die industrieel rijk bedeed en goed bewapend is. Men zegt: “Het strijdperk is geopend, alle individuen worden ten strijde geroepen, de omstandigheden zijn gelijk voor alle strijders.” Zeer goed, we vergeten slechts één ding, dat is dat op dit grote slagveld de enen onderlegd, gehard, uitgerust en tot de tanden bewapend zijn, met in hun tros bevoorrading, materiaal, munitie en oorlogsmachines, dat ze alle strategische posities bezetten, en dat de anderen, beroofd, naakt, onwetend en uitgehongerd, gedwongen zijn om van dag tot dag te overleven en hun vrouwen en kinderen in leven te houden, en om voor zichzelf bij hun *tegenstanders* te smeken voor om het even welk werk tegen een mager loon.”

Wat! Werk met oorlog vergelijken! Die wapens, die men kapitaal noemt, die bestaan uit allerlei soorten voorraden en die nooit voor iets anders gebruikt kunnen worden dan om de tegendraadse natuur te overwinnen, die worden door een ongeluk-

19 Victor Prosper Considerant (1808-1893) was een leerling van Fourier.

kig sofisme gelijkgesteld met de bloedige wapens die mensen in gevechten tegen elkaar opnemen! Het is echt wat te gemakkelijk om de industriële orde zwart te maken wanneer men de woordenschat van een veldslag gebruikt.

Het diepe meningsverschil tussen de socialisten en de economen, die op dit punt onverzoenbaar zijn, komt hier op neer: de socialisten geloven dat mensen wezenlijk tegengestelde belangen hebben. De economen geloven in de natuurlijke harmonie, of eerder de noodzakelijke en stapsgewijze harmonisering van belangen. Daar zit het hem.

Vertrekkende van het gegeven dat belangen van nature tegengesteld zijn, worden de socialisten er door de kracht van de logica toe geleid te zoeken naar een *kunstmatige* organisatie van belangen, of zelfs om, als ze het kunnen, het gevoel van eigenbelang in de harten van de mensen uit te roeien. Dat is wat men in Luxemburg geprobeerd heeft. Maar als ze er al dwaas genoeg voor zijn, zijn ze er vast niet sterk genoeg voor, en het spreekt voor zich dat ze, na in hun boeken op het individualisme te hebben afgegeven, hun boeken verkopen en zich in het dagelijkse leven volledig normaal gedragen.

Ah! Als belangen van nature tegengesteld zijn, dan moeten we ongetwijfeld Rechtvaardigheid, Vrijheid en Gelijkheid voor de wet met de voeten treden. We moeten de wereld opnieuw maken, of, zoals zij zeggen, de *samenleving hervormen* op basis van één van de talrijke plannen die ze zonder ophouden uitvinden. Het eigenbelang, een ontwrichtend principe, moet vervangen worden door wettelijke *toewijding*, opgelegd, onvrijwillig, gedwongen, in één woord georganiseerde Plundering. En aangezien dit nieuwe principe slechts afkeer en onophoudelijk verzet kan opwekken, zal men het eerst onder de valse naam van Solidariteit proberen te laten aanvaarden, waarna men de wet, die geweld is, zal inroepen.

Maar als de Voorzienigheid zich niet vergist heeft, als zij de zaken zo geregeld heeft dat de belangen van mensen, onder de wet van rechtvaardigheid, vanzelf tot de meest harmonische combinaties komen; als ze, met de uitdrukking van de heer de Lamartine, door de vrijheid tot een rechtvaardigheid komen

waar de heerschappij van de willekeur niet voor kan zorgen; als de gelijkheid van rechten het meest zekere en directe pad naar gelijkheid van omstandigheden is, ja dan! Dan kunnen we de wet slechts vragen om rechtvaardigheid, vrijheid en gelijkheid, zoals men slechts om het verwijderen van hindernissen vraagt opdat elk van de waterdruppels die samen de Oceaan vormen hun niveau in zouden nemen.

En dat is precies de conclusie waar de politieke economie toe komt. Ze zoekt deze conclusie niet, maar ze vindt haar en is ook blij haar te vinden, want is het geen groot genoeg in te zien dat harmonie te vinden is in vrijheid, wanneer anderen ertoe beperkt zijn haar aan willekeurige maatregelen te vragen?

De haatdragende woorden die de socialisten vaak tot ons richten zijn eigenlijk erg vreemd! Als we per ongeluk ongelijk zouden hebben, zouden ze dat dan niet moeten betreuren? Want wat zeggen wij? Wij zeggen: na rijp beraad moeten we erkennen dat God de zaken goed geregeld heeft, en dat rechtvaardigheid en vrijheid de beste voorwaarden zijn voor vooruitgang.

De Socialisten denken dat we ongelijk hebben: dat is hun goede recht. Maar ze zouden er ten minste bedroefd om moeten zijn. Als onze vergissing immers wordt aangetoond, dan impliceert die de noodzaak om het natuurlijke te vervangen door het kunstmatige, de vrijheid door de willekeur, het eeuwige en goddelijke ontwerp door de contingente en menselijke uitvinding.

Stel dat een professor in de chemie zou zeggen:

“De wereld wordt bedreigd door een grote ramp, God heeft geen goede voorzorgsmaatregelen genomen. Ik heb de lucht die uit de menselijke longen komt geanalyseerd en ontdekt dat die niet meer geschikt is om in te ademen. Door het volume van de atmosfeer te berekenen kan ik dus de dag voorspellen waarop hij helemaal bedorven zal zijn, en waarop de mensheid zal omkomen door verstikking, tenzij zij de kunstmatige ademhaling aanneemt die ik heb uitgevonden.”

Een andere professor meldt zich en zegt:

“Neen, de mensheid zal zo niet omkomen. Het is waar dat de lucht die gediend heeft voor het dierlijke leven bedorven is voor dit doel, maar hij is eigen aan het plantaardig leven, en de lucht die planten uitademt is geschikt voor de ademhaling van de mens. Een onvolledige studie had ons op het dwaalspoor gezet te denken dat God zich vergist had, een meer exact onderzoek toont dat Hij harmonie in zijn werk gestoken heeft. De mensen mogen verder ademen zoals de natuur het gewild heeft.”

Wat zou men zeggen als de eerste professor de tweede zou bederven onder beledigingen en zou zeggen:

“U bent een chemicus met een hard, droog en koud hart, u preekt het verschrikkelijke *laissez faire*, u houdt niet van de mensheid, aangezien u de overbodigheid van mijn ademhalingsstelsel aantoonst?”

Dit is onze twist met de socialisten. Zowel de enen als de anderen willen harmonie. Zij zoeken haar in de ontelbare combinaties waarvan ze willen dat de wet ze aan de mensen oplegt, wij vinden haar in de natuur van de mensen en de dingen.

Hier zou ik moeten aantonen dat eigenbelangen naar harmonie neigen, want dat is de hele vraag, maar dan zou ik een les politieke economie moeten geven, en de lezer zal mij er op dit moment van vrijstellen.²⁰ Ik zal enkel het volgende zeggen: als de politieke economie er toe komt de harmonie van belangen te erkennen, dan is dat omdat zij niet, zoals het socialisme, halt houdt bij de onmiddellijke gevolgen van verschijnselen, maar dat ze tot de latere en uiteindelijke gevolgen gaat.²¹ Dat is ons geheim. De twee scholen verschillen exact zoals de twee chemici waar ik net over gesproken heb, de ene ziet slechts een deel, de andere het geheel. Bijvoorbeeld, als de socialisten de moeite zouden nemen de gevolgen van concurrentie volledig door te trekken, dat wil

20 Bastiat heeft over dit onderwerp *Harmonies économiques* geschreven, waar op het moment dat hij *Justice et Fraternité* schreef al verschillende hoofdstukken van gepubliceerd waren.

21 Wat Bastiat hier precies mee bedoelt wordt uitgebreid in het tweede deel van dit boekje besproken.

zeggen tot bij de consument, in plaats van halt te houden bij de producent, dan zouden ze zien dat concurrentie de machtigste egalitaire en progressieve kracht is, of ze nu uit binnen- of buitenland komt. En het is omdat de politieke economie de harmonie in dit uiteindelijke gevolg erkent dat ze zegt: in mijn domein is er *veel te begrijpen en weinig te doen*. Veel te begrijpen, aangezien de aaneenschakeling van gevolgen maar met grote ijver gevolgd kan worden; weinig te doen, aangezien het uiteindelijke gevolg de harmonie van het hele verschijnsel voortbrengt.

Ik heb deze kwestie ooit besproken met de voortreffelijke man die de revolutie tot zo'n hoog niveau heeft verheven.²² Ik zei hem: "Aangezien de Wet door middel van dwang handelt kan men haar enkel rechtvaardigheid vragen."

Hij vond dat de mensen ook nog solidariteit van haar mochten verwachten. In augustus vorig jaar schreef hij me: "Als ik ooit in tijden van crisis aan het roer kom, dan zal uw idee de helft van mijn geloof zijn."

En ik heb hem geantwoord:

"De tweede helft van uw geloof zal de eerste verstikken, want u kan geen wettelijke solidariteit hebben zonder ook wettelijke onrechtvaardigheid te veroorzaken."

Tot slot zou ik de socialisten willen zeggen: "Als jullie geloven dat de politieke economie de vereniging, de organisatie en de solidariteit verwerpt, dan vergissen jullie zich."

De vereniging! En weten we dan niet dat dat de samenleving zelf is die zich voortdurend vervolmaakt?

De organisatie! En weten we dan niet dat ze het hele verschil maakt tussen een hoop heterogene elementen en de meesterwerken van de natuur?

De solidariteit! En weten we dan niet dat zij voor de rechtvaardigheid is wat de opwellingen van het hart voor de kille berekeningen van de geest zijn?

²² Het gaat hier over Alphonse de Lamartine (1790-1869), die na de Februarirevolutie van 1848 een grote politieke rol speelde. Bastiat had in augustus 1847 in Marseille een lang gesprek met hem gehad over handelsvrijheid en vrijheid in het algemeen. Zie ook voetnoot 32.

We zijn het daar met jullie over eens, we juichen jullie inzet toe om op het veld van de mensheid een zaad te verspreiden dat in de toekomst vruchten zal dragen.

Maar we verzetten ons tegen jullie van zodra jullie de wet en haar belastingen laten tussenkomen, en met haar, dwang en plundering. Want niet alleen bewijst die toevlucht tot geweld dat jullie meer vertrouwen hebben in jullie zelf dan in de aard van de hele mensheid, volgens ons volstaat die ook om de aard en de essentie van de solidariteit die jullie willen realiseren te vernietigen.

**Wat men ziet
en
wat men niet ziet**

In de economische realiteit heeft een handeling, een gewoonte, een institutie of een wet niet één maar een hele reeks gevolgen. Van die gevolgen is enkel het eerste een onmiddellijk effect. Het verschijnt tegelijk met de oorzaak, *men ziet het*. De andere gevolgen verschijnen pas achteraf, *men ziet ze niet*, we kunnen van geluk spreken als we ze *voorzien*.

Het hele verschil tussen een slechte en een goede econoom bestaat erin dat de slechte econoom enkel naar het *zichtbare* gevolg kijkt, terwijl de goede econoom zowel rekening houdt met het gevolg dat gezien kan worden als met de gevolgen die *voorzien* moeten worden.

Dit is echter een enorm verschil, want het is bijna altijd zo dat als het onmiddellijke gevolg positief is, de latere gevolgen negatief zijn, en *vice versa*. De slechte econoom zal dus een klein onmiddellijk voordeel nastreven, gevolgd door een groot nadeel achteraf, terwijl de echte econoom een groot toekomstig voordeel nastreeft, met het risico op een klein onmiddellijk nadeel.

Hetzelfde geldt trouwens ook in de gezondheid en de moraal. Hoe zoeter de eerste vrucht van een gewoonte, hoe bitterder vaak de latere vruchten: kijk maar naar losbandigheid, luiheid en overmaat. Wanneer iemand dus onder de indruk is van het gevolg dat *men ziet*, en de gevolgen die *men niet ziet* nog niet heeft leren inzien, levert hij zich over aan slechte gewoontes, niet enkel door een natuurlijke neiging, maar ook uit berekening.

Dit verklaart de noodzakelijk pijnlijke geschiedenis van de mensheid. Onwetendheid omringt haar wieg, daarom beslist ze in haar handelen op basis van de eerste gevolgen, de enige die ze aanvankelijk kan zien. Pas langzamerhand leert ze om ook met de andere rekening te houden. Ze krijgt hierbij les van twee erg verschillende leermeesters: de Ervaring en de Vooruitziendheid. De ervaring onderwijst efficiënt maar hardhandig. Ze leert ons alle

gevolgen van een handeling door ons die te laten voelen. Door onszelf maar vaak genoeg te verbranden, kunnen we uiteindelijk niet anders dan te weten dat vuur brandt. In de mate van het mogelijke zou ik deze ruwe leermeester graag vervangen door een andere: de vooruitziendheid. Daarom zal ik de gevolgen van enkele economische fenomenen onderzoeken, en tegenover de gevolgen die *men ziet* degene die *men niet ziet* plaatsen.

1 de gebroken ruit

Bent u nooit getuige geweest van de woede van de brave burger Jan met de Pet, wanneer zijn onmogelijk zoontje er opnieuw in geslaagd is een vensterruit te breken? Als u dit spektakel bijgewoond hebt, zult u ongetwijfeld ook gemerkt hebben dat het lijkt alsof alle aanwezigen, zelfs al zijn het er dertig, de ongelukkige eigenaar dezelfde troost geven: “Uit elk kwaad komt wel iets goeds. Dergelijke ongelukken doen de economie draaien. Iedereen moet zijn brood verdienen. Wat zouden de glazenmakers worden, als men nooit ruiten zou breken?”

Maar in deze troostende uitdrukking schuilt een hele theorie die we het best in dit erg eenvoudige geval op heterdaad betrappen, aangezien het exact dezelfde is die jammer genoeg de mees-te van onze economische instellingen stuurt.

Stel dat het zes frank kost om de schade te herstellen. Als men beweert dat door het ongeluk zes frank in de glazenmakersindustrie terecht komt, dat het deze sector een stimulans van zes frank geeft, dan ben ik het daar mee eens. Ik zou het absoluut niet willen ontkennen, de redenering is volledig correct. De glazenmaker zal komen, de klus klaren, zes frank ontvangen, zich in de handen wrijven en het lastige kind in stilte zegenen. *Dit is wat men ziet.*

Maar als hier uit afgeleid wordt, zoals maar al te vaak gebeurt, dat het goed is om ruiten te breken, dat dit het geld doet rollen, dat er een algemene stimulans voor de economie uit volgt, dan

moet ik “Stop!” roepen. Deze theorie stopt bij *wat men ziet*, ze houdt geen rekening met *wat men niet ziet*.

Men ziet niet dat onze brave burger zijn zes frank niet meer aan iets anders zal kunnen besteden. *Men ziet niet* dat, had hij de ruit niet moeten vervangen, hij bijvoorbeeld zijn versleten schoenen had vervangen of een boek aan zijn bibliotheek had toegevoegd. Kortom, hij had zijn zes frank gebruikt voor iets dat hij nu niet kan doen.

Laten we dus rekening houden met de *volledige* economie.

Aangezien de ruit gebroken is, krijgt de sector van de glazenmakers een stimulans van zes frank: *dit is wat men ziet*.

Was de ruit niet gebroken, dan hadden de schoenmakers (of om het even welke andere sector) een stimulans van zes frank gekregen: *dit is wat men niet ziet*.

En als we zowel rekening houden met *wat men niet ziet*, omdat het een negatief feit is, als met *wat men ziet*, omdat het een positief feit is, dan zouden we begrijpen dat het voor de economie *in haar geheel*, of voor de *nationale werkgelegenheid* in haar geheel, niets uitmaakt of er ruiten gebroken worden of niet.

Laten we nu kijken naar Jan met de Pet.

In het eerste scenario, dat van de gebroken ruit, geeft hij zes frank uit en heeft hij het genot van een ruit: niets meer of minder dan daarvoor.

In het tweede, dat waarin het ongeluk niet gebeurde, zou hij zes frank uitgegeven hebben aan schoenen en zou hij tegelijk het genot van een paar schoenen en van een ruit hebben gehad.

Jan met de Pet maakt deel uit van de samenleving, dus moeten we besluiten dat wanneer we de rekening van alle kosten en baten maken, de samenleving in haar geheel de waarde van de gebroken ruit kwijt is.

Door veralgemening komen we hieruit tot de volgende onverwachte conclusie: “de samenleving verliest de waarde van haar vernielde voorwerpen” – en tot dit aforisme dat de protectionisten de haren te berge zal doen rijzen: “Breken, verbrijzelen en stukmaken bevordert de tewerkstelling niet” of korter “vernietiging is geen winst.”

Wat zult u antwoorden, *Moniteur industriel*,²³ wat zult u antwoorden, aanhangers van de bovenste beste heer de Saint-Chamans,²⁴ die met zoveel zorg heeft berekend wat de industrie zal verdienen als Parijs afbrandt en de huizen herbouwd moeten worden?

Het spijt mij zijn knappe berekeningen te verstoren, vooral omdat hij de geest ervan in onze wetgeving heeft laten opnemen. Maar ik verzoek hem opnieuw te beginnen en niet enkel rekening te houden met *wat men ziet* maar ook met *wat men niet ziet*.

De lezer moet zijn best doen goed te beseffen dat er niet twee maar drie personages zijn in het toneeltje dat ik heb opgeroepen. De één, Jan met de Pet, vertegenwoordigt de Consument, door de vernietiging gereduceerd tot één genot in plaats van twee. De ander, in de gedaante van de Ruitenmaker, toont ons de Producent wiens economische sector een stimulans krijgt door het ongeluk. De derde is de Schoenmaker (of gelijk welke andere industrieel) wiens sector door dezelfde oorzaak overeenkomstig te lijden heeft. Het is dit derde personage dat altijd in de schaduw blijft en dat als personificatie van wat men niet ziet een noodzakelijk element in het probleem is. Hij is het die ons weldra zal leren dat het niet minder absurd is om een voordeel in een handelsbeperking te zien, wat ten slotte niets anders is dan een gedeeltelijke vernietiging. – Spit u alle argumenten voor handelsbeperkingen uit, u zult er enkel een parafraze van de volgende populaire spreuk in vinden: “*Wat zouden de ruitenmakers worden, als men nooit ruiten zou breken?*”

23 De *Moniteur Industriel* was de krant van een protectionistische organisatie.

24 Auguste, Vicomte de Saint-Chamans (1777-1861). Het standpunt waar Bastiat hier naar verwijst komt uit zijn werk *Nouvel essai sur la richesse des nations* uit 1824.

2 het ontslag

Voor een volk geldt hetzelfde als voor een mens. Wanneer een mens een behoefte wil bevredigen, dan is het aan hem om te oordelen of de bevrediging waard is wat ze kost. Voor een natie is veiligheid het belangrijkste van al. Als het om die veiligheid te bereiken nodig is om honderdduizend man op de been te brengen en honderd miljoen uit te geven, heb ik daar niets over te zeggen. Het is een genot dat voor de prijs van een opoffering gekocht wordt.

Dat men zich dus niet vergist over de draagwijdte van mijn stelling.

Een volksvertegenwoordiger stelt voor honderdduizend man te ontslaan om de belastingplichtigen van een belastingdruk van honderd miljoen te verlossen.

Stel dat men zich beperkt tot het antwoord: “Deze honderdduizend man en honderd miljoen zijn onmisbaar voor de nationale veiligheid: het is een opoffering, maar zonder deze opoffering zou Frankrijk verscheurd worden door machtsspelletjes of binnengevallen worden door het buitenland.” – Dan heb ik niets om tegen dit argument in te brengen. Het kan feitelijk juist of fout zijn, maar theoretisch bevat het geen enkele economische fout. De fout begint wanneer men de opoffering zelf als een pluspunt wil voorstellen, omdat iemand er voordeel bij heeft.

Welnu, als ik mij niet vergis zal de volksvertegenwoordiger die dit heeft voorgesteld nog maar net het spreekgestoelte verlaten hebben of een spreker zal ernaartoe snellen om te zeggen:

“Honderdduizend man ontslaan! Wat denkt u wel? Wat zal er van hen worden? Waar zullen ze van leven? Zal het van werk zijn? Maar weet u dan niet dat er overal te weinig werk is? Dat in alle beroepen te veel mensen werkzaam zijn? Wilt u hen op de markt werpen om er de concurrentie te doen toenemen en de lonen naar beneden te drukken? Is het niet goed dat de Staat, op een moment dat het zo moeilijk is om een beetje aan de kost te geraken, brood geeft aan honderdduizend man? Bedenk dan ook nog eens dat

het leger wijn, kleren en wapens verbruikt, dat de bedrijvigheid zo uitwaaiert naar de fabrieken en naar de garnizoenssteden, dat het leger kortom de beschermengel van zijn ontelbare leveranciers is. Huivert u niet bij de idee deze enorme economische activiteit op te doeken?"

Zoals we zien besluit deze toespraak de honderdduizend soldaten te behouden, los van de noodzaak van de geleverde dienst, maar op basis van economische overwegingen. Het zijn enkel deze overwegingen die ik wil weerleggen.

Honderdduizend man, die de belastingbetalers honderd miljoen kosten, leven en voorzien in het onderhoud van hun leveranciers zo goed als met die honderd miljoen mogelijk is: *dat is wat men ziet*.

Maar honderd miljoen uit de zak van de belastingbetalers voorzien niet langer in het onderhoud van de belastingbetalers en hun leveranciers, in de mate waarin dat met die honderd miljoen mogelijk was: *dat is wat men niet ziet*. Reken het uit, becijfer het, en zeg mij waar het voordeel voor het volk ligt?

Wat mij betreft, ik zal u zeggen waar het *verlies* zit. Laten we, om het eenvoudiger te maken, in plaats van over honderdduizend man en honderd miljoen te praten, vertrekken van één man en duizend frank.

We bevinden ons hier in het dorp A. De ronselaars doen hun ronde en halen er een man weg. De belastingontvangers doen ook hun ronde en halen er duizend frank weg. De man en het bedrag worden overgebracht naar Metz, het geld bestemd om de man gedurende een jaar te onderhouden, zonder dat hij iets moet doen. Als u enkel naar Metz kijkt, oh! Dan heeft u honderd keer gelijk, de maatregel is zeer voordelig. Maar als uw ogen zich naar het dorp A richten, zult u anders oordelen, want dan zult u, tenzij u blind bent, zien dat het dorp een werkkraft én de duizend frank die zijn werk betaalden én de activiteit die hij door de uitgave van de duizend frank om zich heen verspreidde kwijt is.

Op het eerste zicht lijkt er een compensatie te zijn. Wat in het dorp gebeurde, gebeurt nu in Metz, en dat is alles.

Maar hierin schuilt het verlies. In het dorp zwoegde en ploeterde een man: hij was een werkkraft. In Metz ondergaat hij

het “Links! Rechts!”: hij is een soldaat. Het geld en de circulatie ervan zijn in beide gevallen dezelfde, maar in het ene geval waren er driehonderd dagen productieve arbeid, in het andere zijn er driehonderd dagen onproductieve arbeid – als we nog steeds uitgaan van de veronderstelling dat een deel van het leger niet onmisbaar is voor de publieke veiligheid.

Nu komt het ontslag. U wijst mij op de honderdduizend arbeiders extra, de aangewakkerde concurrentie en de druk die ze op de lonen uitoefent. Dat is wat u ziet.

Maar hier komt wat u niet ziet. U ziet niet dat deze honderdduizend soldaten terugsturen de honderd miljoen niet doet verdwijnen, maar hen teruggeeft aan de belastingbetalers. U ziet niet dat honderdduizend arbeiders op deze manier op de markt werpen betekent dat tegelijkertijd de honderd miljoen bestemd om hun werk te betalen op de markt geworpen worden; dat bijgevolg dezelfde maatregel die het *aanbod* aan arbeidskrachten doet stijgen, ook de *vraag* doet toenemen; waaruit volgt dat uw daling van de lonen denkbeeldig is. U ziet niet dat er zowel vóór als na het ontslag honderd miljoen in het land is die overeenstemt met honderdduizend man en dat het volledige verschil hierin bestaat: vooraf geeft het land de honderd miljoen aan de honderdduizend man om niets te doen, achteraf geeft het land het hen om werk te leveren. U ziet ten slotte niet dat wanneer een belastingbetaler zijn geld geeft, of het nu aan een soldaat is in ruil voor niets, of aan een arbeider in ruil voor iets, alle uiteindelijke gevolgen van de circulatie van dit geld in beide gevallen dezelfde zijn, op het feit na dat de belastingbetaler in het tweede geval iets krijgt, en in het eerste niet. – Het resultaat: een zuiver verlies voor de natie.

Het sofisme dat ik hier bestrijd is niet bestand tegen de proef van de veralgemening, die de toetssteen is van alle principes. Als er alles welbeschouwd een *nationaal voordeel* in schuilt om het leger te doen toenemen, waarom dan de volledige mannelijke bevolking van het land niet rekruteren?

3 de belasting

Hebt u nog nooit horen zeggen:

“Belastingen zijn de beste belegging, zij zijn een levenbrennende dauw. Zie hoeveel gezinnen zij onderhouden en volg in gedachten hun zijdelingse effecten op de economie: die effecten zijn oneindig, zo wijd als het leven zelf.”

Om deze doctrine te bestrijden ben ik verplicht de voorgaande weerlegging te herhalen. De politieke economie weet wel dat haar argumenten niet amusant genoeg zijn opdat men ervan zou kunnen zeggen: *Repetita placent*.²⁵ Zoals Don Basilio²⁶ heeft zij het spreekwoord naar haar gebruik aangepast, ervan overtuigd dat uit haar mond, *Repetita docent*.²⁷

De voordelen die de ambtenaren genieten wanneer ze op de loonlijst staan, *dat is wat men ziet*. Het goede dat er voor hun leveranciers uit volgt, *dat is wat men ook ziet*. Dat springt in het oog.

Maar het nadeel waarvan de belastingplichtigen zich proberen te bevrijden, *dat is wat men niet ziet*, en de schade die er voor hun leveranciers uit volgt, *dat is wat men ook niet ziet*, hoewel het door na te denken in het oog zou moeten springen.

Wanneer een ambtenaar *honderd stuivers meer* in eigen voordeel uitgeeft, betekent dit dat een belastingbetaler *honderd stuivers minder* voor zichzelf uitgeeft. Maar de uitgave van de ambtenaar *wordt gezien*, omdat ze tot stand komt, terwijl die van de belastingbetaler *niet gezien wordt*, omdat men haar helaas verhindert.

U vergelijkt de natie met verdroogde grond en belasting met een vruchtbare regen. Het zij zo. Maar u zou zich ook moeten afvragen waar deze regen vandaan komt, en of het net de belasting niet is die het vocht uit de grond pompt en hem verdroogt.

25 “Herhalingen vallen in de smaak.”

26 Een personage uit *Il Barbiere di Sevilla*, een opera van Rossini uit 1816.

27 “Herhalingen brengen iets bij.”

U zou zich ook moeten afvragen of het mogelijk is dat de grond even veel van dit kostbaar water krijgt door de regen als hij door verdamping verliest?

Wat volledig vaststaat, is dat wanneer Jan met de Pet honderd stuivers voor de belastingontvanger neertelt, hij daar niets voor terugkrijgt. Wanneer de ambtenaar deze honderd stuivers daarna door ze uit te geven terug aan Jan met de Pet geeft, is het in ruil voor graan of arbeid van gelijke waarde. Het uiteindelijke resultaat is voor Jan met de Pet een verlies van vijf frank.²⁸

Het is waar dat de ambtenaar Jan met de Pet vaak, meestal zelfs, een dienst van gelijke waarde levert. In dat geval is er langsgen van beide zijden sprake van verlies, er treedt enkel ruil op. Mijn argumentatie is ook niet bedoeld voor nuttige functies. Ik zeg alleen dit: als u een functie wil creëren, bewijs dan haar nut. Toon aan dat ze Jan met de Pet door de diensten die ze hem levert even veel waard is als ze hem kost. Maar haal, los van dit intrinsiek nut, het voordeel dat ze voor de ambtenaar, zijn gezin en zijn leveranciers oplevert niet als argument aan, beweer niet dat ze de werkgelegenheid bevordert.

Wanneer Jan met de Pet honderd stuivers aan een ambtenaar geeft in ruil voor een dienst die echt nuttig is, is dat precies hetzelfde als wanneer hij honderd stuivers aan de schoenmaker geeft in ruil voor een paar schoenen. Voor wat hoort wat, en beide staan quitte. Maar wanneer Jan met de Pet honderd stuivers aan een ambtenaar levert om er geen enkele dienst van te krijgen of er zelfs schade van te ondervinden, dan is het alsof hij ze zou afgeven aan een dief. Het is zinloos om te beweren dat de ambtenaar deze honderd stuivers in het grote voordeel van de nationale tewerkstelling zal uitgeven, dat had de dief ook gedaan en dat had Jan met de Pet ook gedaan als zijn pad noch de illegale noch de legale parasiet gekruist had.

Laten we dus de gewoonte aannemen zaken niet enkel te beoordelen op basis van *wat men ziet*, maar ook op basis van *wat men niet ziet*.

28 Een stuiver ('sou') is een stuk van 5 centiem. Honderd stuivers ('cent sous') zijn dus exact gelijk aan vijf frank ('cinq francs').

Vorig jaar was ik lid van het Comité voor Financiën, want in de Grondwetgevende Vergadering²⁹ waren de leden van de oppositie niet systematisch uitgesloten van alle commissies – op dat vlak handelde de Grondwetgevende Vergadering verstandig. We hebben de heer Thiers³⁰ horen zeggen:

“Ik heb mijn leven besteed aan het bestrijden van de mensen van de legitimistische en van de klerikale partij. Sinds het gemeenschappelijke gevaar ons dichterbij heeft gebracht, sinds ik met hen omga, ik hen ken, we openhartig spreken, heb ik gemerkt dat ze niet de gedochten zijn die ik mij had ingebeeld.”

Ja, het wantrouwen is overdreven, de haat wakkert aan tussen partijen die niet met elkaar omgaan. Als de meerderheid enkele leden van de minderheid in de kern van de Commissies zou laten doordringen, zou men misschien van beide kanten erkennen dat het gedachtegoed niet zo ver uit elkaar verwijderd is en vooral dat de bedoelingen niet zo verdorven zijn als men veronderstelt.

Wat er ook van zij, vorig jaar was ik lid van het Comité voor Financiën. Iedere keer dat één van onze collega's sprak over het vastleggen van het salaris van de President van de Republiek, de ministers of de ambassadeurs op een redelijk bedrag, werd hem geantwoord:

“Voor het goed van de dienst zelf moeten sommige functies bekleed worden met luister en waardigheid. Op die manier worden verdienstelijke mensen ertoe aangetrokken. Ontelbare ongelukkigen wenden zich tot de President van de Republiek, en hem dwingen altijd te weigeren zou betekenen dat we hem in een moeilijke positie plaatsen. Een zekere vertegenwoordiging in de ministeriële en diplo-

29 i.e. de 'Assemblée Constituante' die na de Februarirevolutie een nieuwe grondwet moest leveren en waar Bastiat deel van uitmaakte.

30 Adolphe Thiers (1797-1877), een Franse historicus en politicus. Tijdens de Julimonarchie (1830-1848) bekleedde hij verschillende ministeriële posten, onder andere die van minister-president. Later zou hij de eerste president van de Derde Republiek (1870-1940) worden, en dus de tweede president van Frankrijk.

matieke salons is een van de radertjes van grondwettelijke overheden, enzovoort, enzovoort”

Hoewel dergelijke argumenten omstreden kunnen zijn, verdienen ze ongetwijfeld een ernstige analyse. Ze steunen op het algemeen belang, of het nu goed of slecht beoordeeld is. Ikzelf hecht er meer belang aan dan veel van onze Cato's,³¹ tot zwijgen gebracht door een enge geest van gierigheid of jaloezie.

Maar wat de verontwaardiging van mijn geweten als econoom opwekt, wat me doet blozen voor de intellectuele reputatie van mijn land, dat is wanneer men tot deze absurde banaliteit komt (wat meestal gebeurt), die altijd goed verwelkomd wordt:

“Trouwens, de luxe van de belangrijke ambtenaren stimuleert de kunst, de industrie, de werkgelegenheid. Het staatshoofd en zijn ministers kunnen geen banketten en feestjes geven zonder het leven in alle aderen van het sociaal geheel te doen stromen. Hun lonen verminderen is de Parijse industrie uithongeren, en bijgevolg de nationale industrie.”

Genade, heren, respecteer ten minste de rekenkunde en kom niet voor de Nationale Vergadering van Frankrijk zeggen dat een som een andere uitkomst geeft als men van boven naar onder of van onder naar boven optelt, uit angst dat de Vergadering het tot haar schande niet met u eens zou zijn.

Wat! Ik sta op het punt met een grondwerker af te spreken dat hij in ruil voor honderd stuivers een geul zal graven in mijn veld. Op het moment dat we de overeenkomst willen sluiten, neemt de belastingontvanger mij mijn honderd stuivers af en laat hij ze terechtkomen bij de minister van binnenlandse zaken. Mijn overeenkomst wordt verbroken maar mijnheer de minister zal een gang meer aan zijn diner toevoegen. Waarop u durft verzekeren dat deze officiële uitgave een toename van de nationale industrie betekent! Begrijpt u dan niet dat er enkel een eenvoudige

31 Cato de Oude (243-149 v.C.), consul in het oude Rome, gold als typische tegenwoordiger van de oude republikeinse regerende klasse: een doorgewinterde legerofficier, capabele magistraat en conservatieve man met een ijzeren wil.

verschuiving van behoeftebevrediging en werk is? Een minister heeft een beter gegarneerde tafel, dat klopt, maar een landbouwer heeft een minder goed drooggelegd veld, en dat klopt evenzeer. Een Parijse traiteur heeft honderd stuivers verdiend, dat moet ik toegeven, maar geeft u dan ook toe dat een grondwerker buiten de hoofdstad de mogelijkheid om vijf frank te verdienen is misgelopen. Al wat we kunnen zeggen is dat de officiële gang en de tevreden traiteur *zijn wat men ziet*, het overstromde veld en de werkloze grondwerker *zijn wat men niet ziet*.

Mijn God! Wat een moeite kost het om in de politieke economie te bewijzen dat twee en twee vier is, en als u erin slaagt, schreeuwt men uit: “Dat is zo duidelijk dat het vervelend wordt.” – En daarna stemt men over het voorstel alsof u helemaal niets bewezen had.

4 theater en schone kunsten

Moet de Staat kunst subsidiëren? Er kan alleszins veel voor en veel tegen gezegd worden.

In het voordeel van het systeem van subsidies kan men zeggen dat de schone kunsten de ziel van een natie verbreden, verlichten en verzachten, dat ze haar wegrukken van materiële bezorgdheden, haar een gevoel voor schoonheid geven, en zo een positieve invloed uitoefenen op haar manieren, haar gewoontes, haar gebruiken en zelfs haar industrie. Men zou zich kunnen afvragen hoe het met de muziek in Frankrijk gesteld zou zijn zonder de Théâtre-Italien en het Conservatorium, met het toneel zonder de Théâtre-Français, met de schilder- en beeldhouwkunst zonder onze collecties en onze musea. Men kan verder gaan en zich afvragen of deze uitgelezen smaak die het edele voorrecht van de Franse industrie is en zijn producten aan het volledige universum oplegt, zich ontwikkeld zou hebben zonder de centralisatie en bijgevolg de subsidiëring van de schone kunsten. Zou het in de aanwezigheid van dergelijke resultaten niet erg onvoorzichtig zijn om af te zien van die bescheiden bijdrage van alle burgers die

uiteindelijk hun superioriteit en hun glorie in het midden van Europa verwezenlijkt?

Tegenover deze en vele andere redenen waarvan ik de kracht niet in twijfel trek, kan men er tegengestelde plaatsen die niet minder sterk zijn. Allereerst, zou men kunnen zeggen, is er de kwestie van distributieve rechtvaardigheid. Heeft de wetgever het recht om het loon van de vakman aan te tasten om de winst van de artiest aan te vullen? De heer Lamartine³² zei:

“Als u de subsidie van een theater afschaft, waar op deze weg zult u dan ophouden, zult u niet logischerwijs verplicht worden om uw Faculteiten af te schaffen, uw Musea, uw Instituten, uw Bibliotheken?”

Men zou kunnen antwoorden:

“Als u al wat goed en nuttig is wilt subsidiëren, waar op deze weg zult u dan ophouden, en zult u niet logischerwijs verplicht worden een civiele lijst op te stellen voor de landbouw, voor de industrie, voor de handel, voor de liefdadigheid, voor het onderwijs?”

Is het bovendien zeker dat subsidies de vooruitgang van kunst steunen? Dat is een kwestie die nog lang niet opgelost is, en we zien met onze eigen ogen dat de theaters die goed draaien degenen zijn die hun eigen leven leiden. Op een hoger beschouwniveau zou men ten slotte kunnen opmerken dat noden en verlangens uit elkaar ontstaan en opstijgen naar steeds geraffineerder sferen naarmate de publieke rijkdom toelaat hen te bevredigen. De overheid moet in deze overeenstemming niet tussenkomen, aangezien ze in een gegeven staat van de huidige rijkdom de luxe-industrie niet door belasting zou kunnen stimuleren zonder de nodenindustrie te schaden, en zo de natuurlijke vooruitgang van de beschaving zou omkeren. Men zou kunnen

32 Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine (1790-1869), een Franse dichter, historicus en staatsman. In de Februarirevolutie van 1848 speelde hij een grote rol door de opstandelingen te kalmeren en als een van de eersten een voorlopige regering uit te roepen. Hij verloor echter snel aan invloed en trok zich in 1851 terug uit de politiek.

opmerken dat deze kunstmatige verschuivingen van noden, van smaken, van werk en van bevolking, het volk in een benarde en gevaarlijke situatie plaatsen, die geen stevige basis meer heeft.

Dit zijn dan enkele van de redenen waarop de tegenstanders van overheidsinterventie wat betreft de volgorde waarin burgers geloven dat ze hun noden en verlangens moeten bevredigen, en bijgevolg hun activiteit moeten sturen, zich beroepen. Ik geeft toe dat ik tot die groep behoor die denkt dat de keuze, de impuls, van beneden uit moet komen, en niet van boven af, van de burgers, niet van de wetgever, de tegenovergestelde mening lijkt mij tot de vernietiging van vrijheid en menselijke waardigheid te leiden.

Maar weet u waar men de economen door een redenering die even verkeerd als onrechtvaardig is van beschuldigt? Wanneer we de subsidie afwijzen, beschuldigt men ons ervan de zaak die gesubsidieerd zou worden zélf af te wijzen, en de vijanden te zijn van allerlei soorten bezigheden, omdat we willen dat deze bezigheden enerzijds vrij zouden zijn en anderzijds zelf hun eigen vergoeding zouden zoeken. Vragen wij dat de Staat niet door belasting zou tussenkomen in religieuze zaken? Dan zijn wij atheïsten. Vragen wij dat de Staat niet door belasting zou tussenkomen in onderwijs? Dan haten wij verlichting. Zeggen wij dat de Staat door belasting geen fictieve waarde aan de grond of industrie moet geven? Dan zijn wij de vijanden van eigendom en van arbeid. Denken wij dat de Staat artiesten niet moet subsidiëren? Dan zijn wij barbaren die kunst nutteloos vinden.

Ik verzet mij hier met al mijn kracht tegen deze redeneringen.

Verre van de absurde gedachte te koesteren om religie, onderwijs, eigendom, arbeid en kunst af te schaffen wanneer we vragen dat de Staat de vrije ontwikkeling van al deze soorten menselijke activiteit beschermt, zonder de ene ten koste van de andere te bezoldigen, geloven wij integendeel dat onder de invloed van vrijheid al deze levendige krachten van de samenleving zich harmonieus zouden ontwikkelen, dat geen enkele van hen een bron van problemen, misbruik, tirannie en chaos zou worden, zoals we dat vandaag zien.

Onze tegenstanders geloven dat een bezigheid die noch gesubsidieerd noch gereguleerd is, een vernietigde bezigheid is. Wij geloven het tegengestelde. Zij geloven in de wetgever, niet in de menselijke natuur. Wij geloven in de menselijke natuur, niet in de wetgever.

Zo zei de heer Lamartine: “In naam van dit principe moeten de publieke tentoonstellingen die de eer en de rijkdom van dit land vormen *afgeschaft* worden.”

Ik antwoord de heer Lamartine:

“Volgens uw standpunt, is *niet subsidiëren* hetzelfde als *afschaffen*, aangezien u vertrekt van het feit dat niets bestaat tenzij door de wil van de Staat, en u eruit besluit dat niets leeft tenzij belasting het doet leven. Maar ik keer het voorbeeld dat u gekozen hebt tegen u, en ik laat u opmerken dat de grootste, de meeste verhevene van de tentoonstellingen, degene die is ontstaan uit de meest liberale en meest universele mentaliteit, ik zou zelfs zonder overdrijven ‘humanitair’ mogen zeggen, dat dat de tentoonstelling is die in Londen voorbereid wordt, de enige waar geen enkele overheid zich mee bemoeit en die door geen enkele belasting gesubsidieerd wordt.”

Terugkerend op de schone kunsten kunnen we, ik herhaal het nog eens, zowel voor als tegen het systeem van subsidies krachtige argumenten naar voren brengen. De lezer begrijpt dat ik in overeenstemming met het specifieke onderwerp van dit schrijven, noch deze argumenten uiteen hoeft te zetten, noch tussen hen hoeft te beslissen.

Maar de heer Lamartine heeft een argument naar voren gebracht waar ik niet stilzwijgend aan voorbij mag gaan, want het valt binnen het welbegrensde domein van de economie.

Hij heeft gezegd:

“De economische kwestie met betrekking tot theaters kan in één enkel woord samengevat worden: het is werk. De aard van dit werk doet er niet toe, het is even vruchtbaar, even productief werk als alle andere soorten werk in een land. De theaters, weet u, voeden en bezoldigen in

Frankrijk niet minder dan tachtigduizend arbeiders van alle aard, schilders, metsers, decorbouwers, makers van kostuums, architecten, enz., die het leven zelf en de activiteit van meerdere wijken van deze hoofdstad vormen, en daarom uw sympathie moeten krijgen!”

Uw sympathie! – Vertaal: uw subsidies.

En verder:

“De genoegens van Parijs betekenen werk en consumptiegoederen voor de departementen, en de luxe van de rijken vormt het loon en het brood van tweehonderdduizend arbeiders van alle soort, die leven van de veelzijdige industrie van de theaters, verspreid over de hele Republiek, en die van deze edele genoegens, die Frankrijk eer aandoen, hun levensonderhoud en het nodige voor hun gezinnen en hun kinderen krijgen. Het is aan hen dat u deze 60.000 frank zult geven.”

(Heel goed! Heel goed! Veel applaus)

Ik ben verplicht “*heel slecht! heel slecht!*” te zeggen terwijl ik natuurlijk de draagwijdte van dit oordeel tot het economisch argument waar het hier om gaat beperk.

Ja, het is naar de arbeiders van de theaters dat de 60.000 frank waar het hier om draait ten minste gedeeltelijk zullen gaan. Enkele steekpenningen zullen onderweg wel verloren kunnen raken. Als men de zaak van nabij zou onderzoeken, zou men misschien zelfs ontdekken dat de taart een andere weg zal nemen, de arbeiders zullen geluk hebben als er nog enkele kruimels voor hen overschieten! Maar ik wil nog wel toegeven dat de volledige subsidie naar de schilders, de decorateurs, de makers van kostuums, de kappers, enz. zal gaan. *Dat is wat men ziet.*

Maar vanwaar komt ze? Dit is de *keerzijde* van de vraag, en even belangrijk om te onderzoeken als haar *aangezicht*. Waar ligt de bron van deze 60.000 frank? En *waar zouden ze naartoe gaan*, als een parlementaire stemming hen niet eerst naar de rue Rivoli

en van daaruit naar de rue Grenelle zou leiden?³³ *Dat is wat men niet ziet.*

Ongetwijfeld zal niemand durven volhouden dat de parlementaire stemming deze som in de stembus heeft doen ontstaan, dat ze een zuivere vermeerdering van de nationale rijkdom is, dat deze zestigduizend frank zonder deze wonderbaarlijke stemming voor altijd onzichtbaar en ontastbaar waren geweest. Men moet wel toegeven dat het enige wat de meerderheid heeft kunnen doen is te beslissen dat ze ergens afgenomen en elders naartoe gestuurd zouden worden, en dat ze maar een bestemming konden krijgen omdat ze van een andere bestemming afgehouden werden.

Aangezien de zaken zo staan, is het duidelijk dat de belastingplichtige die voor één frank belast zal worden, die frank niet meer ter beschikking zal hebben. Het is duidelijk dat hij beroofd zal zijn van een behoeftebevrediging ter waarde van één frank, en dat de arbeider die hem die verschaft zou hebben, wie het ook zij, in dezelfde mate van loon beroofd zal zijn.

Laten we ons geen kinderlijke illusies maken en niet geloven dat de stemming van 16 mei wat dan ook aan het welzijn en de nationale werkgelegenheid *toevoegt*. Zij *verschuift* genoegens, zij *verschuift* lonen, en meer niet.

Zal men zeggen dat ze een soort genoegens en een soort arbeid vervangt door genoegens en arbeid van een dringender, of motiverender, of redelijker aard? Ik zou hier tegenin kunnen gaan. Ik zou kunnen zeggen: door 60.000 frank van de belastingplichtigen af te nemen, vermindert u de lonen van de landbouwers, de grondwerkers, de timmerlui, de smeden, en verhoogt u de lonen van de zangers, de kappers, de decorateurs en de makers van kostuums met hetzelfde bedrag. Niets bewijst dat deze laatste klasse interessanter is dan de andere. De heer Lamartine haalt het niet aan. Hij zegt zelf dat het werk van de theaters *even* vruchtbaar, *even* productief is (en niet *meer*) als ieder ander, wat nog betwist zou kunnen worden, want het beste bewijs dat het tweede niet even

33 In de rue Rivoli bevindt zich het stadhuis, in de rue Grenelle bevonden zich de toeleveranciers van de theaters.

vruchtbaar is als het eerste is dat het eerste opgeroepen wordt het tweede te subsidiëren.

Maar deze vergelijking tussen de intrinsieke waarde en verdienste van de verschillende soorten arbeid is geen deel van mijn huidig onderwerp. Al wat ik hier moet doen is tonen dat, als de heer Lamartine en de mensen die geapplaudisseerd hebben na zijn betoog met het linkeroog de lonen gezien hebben die de leveranciers van de acteurs verdienen, ze met het rechteroog de lonen die de leveranciers van de belastingbetalers verloren hebben hadden moeten zien. Bij gebrek daaraan hebben ze zich belachelijk gemaakt door een *verschuiving* voor een *aanwinst* aan te zien. Als ze consequent zouden zijn in hun ideeën, zouden ze tot in het oneindige subsidies vragen, want wat waar is voor één frank en voor 60.000 frank, is onder gelijke omstandigheden ook waar voor een miljard frank.

Als het over belastingen gaat, heren, bewijs hun nut dan door gegronde argumenten, maar niet door die ongelukkige bewering: “Publieke uitgaven doen de werkende klasse leven.” Haar fout bestaat erin het essentiële feit te verdoezelen dat *publieke uitgaven altijd privé-uitgaven* vervangen en dat ze bijgevolg de ene arbeider in plaats van de andere doen leven, maar niets toevoegen aan het lot van de arbeidende klasse in zijn geheel. Uw argumentatie is erg modieus, maar te absurd om de rede geen gelijk te geven.

5 openbare werken

Wanneer een natie zich ervan verzekerd heeft dat een grote onderneming de gemeenschap ten goede zal komen, is niets vanzelfsprekender dan dat ze die op basis van een gemeenschappelijke bijdrage laat uitvoeren. Maar ik geef toe dat ik mijn geduld verlies wanneer ik ter ondersteuning van een dergelijk besluit de volgende economische stommiteit hoor aanvoeren: “Het is trouwens een manier om werk voor de arbeiders te creëren.”

De Staat legt een weg aan, bouwt een paleis, verbetert een straat, graaft een kanaal, en geeft op die manier werk aan bepaalde arbeiders, *dat is wat men ziet*, maar hij ontnemt bepaalde andere arbeiders hun werk, *dat is wat men niet ziet*.

Stel dat een weg aangelegd wordt. Duizend arbeiders komen iedere morgen toe, gaan iedere avond terug weg, en nemen hun loon met zich mee, dat staat vast. Als men de weg niet had besloten aan te leggen en als er geen middelen voor goedgekeurd waren, hadden deze goede mensen daar noch werk noch loon gevonden, dat staat ook vast. Maar is dat alles? Omvat de onderneming in haar geheel niets anders? Op het moment dat de heer Dupin³⁴ de rituele woorden “L’Assemblée a adopté” uitspreekt, dalen de miljoenen dan op wonderbaarlijke manier langs een manestraal in de schatkisten van de heer Fould³⁵ en de heer Bineau³⁶. Moet de Staat, opdat het proces volledig zou zijn, niet zowel de ontvangsten als de uitgaven regelen? De belastingontvangers uitsturen en de belastingbetalers tot betaling aanzetten?

Bekijk de kwestie dus van beide kanten. Wanneer u de aanwending door de Staat vaststelt van de miljoenen waarover gestemd is geweest, verwaarloos dan ook de bestemming die de belastingbetalers aan deze zelfde miljoenen hadden gegeven niet – een bestemming die ze er niet meer aan kunnen geven. Dan zult u begrijpen dat een openbare onderneming een medaille met twee zijden is. Op de ene staat het beeld van een bezige arbeider, met het motto ‘*wat men ziet*’, op de andere een nietsdoende arbeider, met het motto ‘*wat men niet ziet*’.

De drogreden waar ik in dit schrijven tegenin ga is op het vlak van openbare werken des te gevaarlijk omdat hij gebruikt wordt om de meest krankzinnige ondernemingen en verkwistingen te rechtvaardigen. Wanneer een spoorweg of een brug werkelijk nuttig zijn, volstaat het dit nut aan te halen. Maar als dat niet kan,

34 Charles Dupin (1784-1873), wiskundige en ingenieur. Als senator introduceerde hij het gebruik van statistiek in de parlementaire discussies.

35 Achille Fould (1800-1867), politicus en financier. Minister van Financiën tijdens de Tweede Republiek (1848-1852).

36 Jean Martial Bineau (1805-1855), ingenieur en politicus. Minister van Financiën vanaf 1852.

wat doet men dan? Men neemt zijn toevlucht tot de volgende misleiding: “Er moet werk gecreëerd worden voor de arbeiders.”

Dat gezegd zijnde, beveelt men de terrassen van het Marsveld opnieuw aan te leggen en dan weer af te breken. Men weet dat de grote Napoleon dacht aan liefdadigheid te doen door grachten te laten graven en dan weer op te vullen. Hij zei ook: “Wat doet het resultaat ertoe? Het gaat er enkel om de rijkdom onder de werkende klassen verspreid te zien.”

Laten we de zaken grondig analyseren. Geld misleidt ons. De steun van alle burgers voor een openbaar werk vragen in de vorm van geld, is in werkelijkheid hun steun in natura vragen, want ieder van hen verwerft de som waarvoor hij belast wordt door te werken. Welnu, als men alle burgers bijeen zou brengen om hen een werk uit te laten voeren dat voor allen nuttig is, zou men dit kunnen begrijpen. Hun beloning zou uit het resultaat van het werk zelf bestaan. Maar als men hen na hen bijeen geroepen te hebben verplicht wegen aan te leggen waar niemand voorbij zal komen, paleizen te bouwen waar niemand zal wonen en dat allemaal onder het voorwendsel hen werk te verschaffen, dan zou dat absurd zijn, en ze zouden ongetwijfeld grondige redenen hebben om tegen te werpen dat ze dat soort werk niet hoeven, dat ze verkiezen voor hun eigen rekening te werken.

De methode die erin bestaat de burgers door middel van geld en niet door middel van arbeid bij te laten dragen verandert niets aan deze algemene conclusies. Door deze laatste methode zou het verlies enkel over iedereen verspreid worden. Door de eerste ontsnappen diegenen die de Staat tewerkstelt aan hun deel van het verlies, door dat toe te voegen aan hetgeen hun landgenoten al moeten ondergaan.

De Grondwet bevat een artikel waarin staat:

“De samenleving begunstigt en stimuleert de ontwikkeling van werk... door de inrichting van openbare werken door de Staat, de departementen en de gemeentes om werkloze arbeiders te benutten.”

Als tijdelijke maatregel, in een tijd van crisis of gedurende een strenge winter kan deze tussenkomst van de belastingbetaler

gunstige gevolgen hebben. Ze gaat op dezelfde manier te werk als verzekeringen. Ze voegt niets toe aan het werk noch aan het loon, maar ze neemt werk en loon van alledaagse tijden af om er de moeilijke periodes van te voorzien, zij het met verlies.

Als permanente, algemene, systematische maatregel, is zij niet anders dan een zeer dure misleiding, een onmogelijkheid, een contradictie die wat gestimuleerd werk dat *men ziet* toont, en veel verhinderd werk dat *men niet ziet* verbergt.

6 tussenpersonen

De samenleving is het geheel van diensten die mensen elkaar onder dwang of vrijwillig leveren, dat wil zeggen, van *publieke* en *private diensten*.

Die eersten worden opgelegd en geregeld door de wet, die niet altijd gemakkelijk aan te passen is wanneer dat nodig blijkt. Daardoor kunnen ze veel langer blijven bestaan dan dat ze nuttig zijn en toch de naam *publieke diensten* behouden, ook als ze helemaal geen diensten meer zijn, ook als ze enkel nog publieke hinder vormen. De laatsten behoren tot de sfeer van het vrijwillige, van de individuele verantwoordelijkheid. Ieder geeft en krijgt na onderhandeling wat hij wil of wat hij kan. Ze worden altijd verondersteld echt nut te hebben, exact gemeten door hun comparatieve waarde.

Dat is waarom de eersten zo vaak verstarde zijn, terwijl de laatsten aan de wet van de vooruitgang gehoorzamen.

De overdreven uitbreiding van publieke diensten heeft de neiging een fataal parasitisme in het hart van de samenleving te veroorzaken, door het verlies aan krachten die zij met zich meebrengt. Dan is het ook vrij eigenaardig dat verschillende moderne denkscholen³⁷ deze karaktertrek aan vrije en private diensten toeschrijven en beroepen en functies proberen te hervormen.

37 Zijnde de vroege socialistische stromingen.

Deze denkscholen protesteren hevig tegen wat ze *tussenpersonen* noemen. Ze beschuldigen de kapitalist, de bankier, de speculant, de ondernemer, de koopman en de handelaar ervan zich tussen de productie en de consumptie te plaatsen en beide af te zetten zonder enige waarde in ruil terug te geven, en zouden hen graag zien verdwijnen. – Of nog liever zouden ze het werk dat ze doen aan de Staat overdragen, want dat werk kan niet worden afgeschaft.

De drogreden van de socialisten bestaat erin het publiek te tonen wat het aan de *tussenpersonen* betaalt in ruil voor hun diensten, en te verbergen wat het aan de staat zou moeten betalen. Telkens weer is er de strijd tussen wat oogverblindend is en wat enkel voor het geestesoog te zien is, tussen *wat men ziet* en *wat men niet ziet*.

Het was vooral in 1847 en bij de gelegenheid van de hongersnood³⁸ dat de socialistische scholen hun schadelijke theorie probeerden te verspreiden en daar ook in slaagden. Ze wisten wel dat de meest absurde propaganda altijd wel kans heeft bij mensen die lijden, *malesuada fames*.³⁹

Dus begonnen ze de handel met behulp van grote woorden – *uitbuiting van de mens door de mens, speculatie op honger, monopolie* – zwart te maken en haar gunstige gevolgen te verhullen.

“Waarom”, zeiden ze, “zouden we de zorg om levensmiddelen uit de Verenigde Staten en de Krim te laten komen aan de handelaars overlaten? Waarom regelen de Staat, de departementen, de gemeentes geen bevoorradingsdienst en opslagplaatsen met voorraden? Ze zouden aan *kostprijs* verkopen, en het volk, het arme volk zou bevrijd zijn van de tol die het aan de vrije handel, dat wil zeggen aan de egoïstische, individualistische en anarchistische handel betaalt.”

38 Op het einde van de jaren 1840 ontstond in verschillende Europese landen hongersnood door het mislukken van de oogst. De crisis was het ergst in Ierland, maar ook in Frankrijk stierven ongeveer 10.000 mensen. Daarnaast was 1847 ook een jaar van industriële en financiële depressie.

39 “Honger is een slechte raadsman.” Citaat van Vergilius uit de *Aeneïs*, boek VI, vers 276.

De tol die het volk aan de handel betaalt, *dat is wat men ziet*. De tol die het volk in het socialistische systeem aan de Staat of aan zijn vertegenwoordigers zou betalen, *dat is wat men niet ziet*. Waaruit bestaat deze zogenaamde tol die het volk aan de handel betaalt? Uit het volgende: dat twee mensen elkaar wederzijds een dienst leveren, in alle vrijheid, onder druk van de concurrentie en aan een onderhandelde prijs. Wanneer de hongerige maag in Parijs en het graan dat hem kan voldoen in Odessa is, kan het lijden pas ophouden als het graan dichterbij de maag komt. Er zijn drie manieren om dit te laten gebeuren: 1° de hongerige mensen kunnen zelf het graan gaan halen; 2° ze kunnen het overlaten aan zij die dit beroepsmatig doen; 3° ze kunnen geld bijeen brengen en openbare ambtenaren met die taak belasten.

Welke van deze drie manieren is het voordeligst?

In alle tijden en alle landen, en des te meer naarmate ze vrijer, verlichter en ervarener zijn, hebben mensen *vrijwillig* voor het tweede gekozen. Ik geef toe dat dit in mijn ogen volstaat om deze optie het voordeel van de twijfel te geven. Ik weiger toe te geven dat de mensheid zich op een punt dat haar zo intens raakt massaal vergist.

Laten we dit nu onderzoeken.

Dat zesendertig miljoen burgers zouden vertrekken om in Odessa het graan te halen dat ze nodig hebben, dat is natuurlijk onuitvoerbaar. De eerste manier is niets waard. De consumenten kunnen niet zelf handelen, ze kunnen niet anders dan hun toevlucht te nemen tot *tussenpersonen*, of dat nu ambtenaren of handelaars zijn.

Laten we niettemin opmerken dat deze eerste manier de meest natuurlijke zou zijn. Eigenlijk is het de verantwoordelijkheid van degene die honger heeft om zijn graan te halen. Het is een *last* die hem aangaat, het is een dienst die hij zichzelf schuldig is. Als een ander, onder wat voor naam ook, hem deze *dienst* levert en deze last op zich neemt, heeft die ander recht op een compensatie. Ik zeg dit hier om vast te stellen dat de diensten van de tussenpersonen het principe van vergoeding in zich dragen.

Wat er ook van zij, aangezien we onze toevlucht moeten nemen tot wat de socialisten een parasiet noemen, welke is dan de minst eisende parasiet, de handelaar of de ambtenaar?

Handel (ik veronderstel dat het vrije handel is, hoe zou ik anders kunnen redeneren?) wordt er door zelfbelang toe gedreven de seizoenen te bestuderen, dag na dag de toestand van de oogst vast te stellen, informatie van over de hele wereld te verzamelen, behoeftes te voorzien en op voorhand voorzorgsmaatregelen te nemen. Hij heeft schepen klaarliggen, overal zakenrelaties, en zijn onmiddellijke zelfbelang bestaat erin zo goedkoop mogelijk te kopen, op alle details van de transactie te besparen, en de grootste resultaten met de minste inspanningen te bereiken. Het zijn niet enkel de Franse handelaars, maar handelaars van over de hele wereld die zorgen voor de bevoorrading van Frankrijk wanneer het nodig is, en als hun zelfbelang hen er onweerstaanbaar toe drijft hun taak met zo weinig mogelijk kosten uit te voeren, drijft de onderlinge concurrentie hen er niet minder onweerstaanbaar toe de consumenten van alle gerealiseerde kostenbesparingen te laten genieten. Eens het graan toegekomen is, heeft de handelaar er baat bij het zo snel mogelijk te verkopen om zijn risico's uit te schakelen, zijn winst te verzilveren en als daar reden toe is opnieuw te beginnen. Omdat hij geleid wordt door prijsvergelijking, deelt hij de levensmiddelen in het gehele land rond, en begint hij altijd met het duurste punt, met andere woorden daar waar de nood het hoogst is. Het is dus onmogelijk een organisatie te bedenken die beter berekend is op het belang van degenen die honger hebben, en de schoonheid van deze organisatie, die niet opgemerkt wordt door de socialisten, vloeit net voort uit het feit dat ze vrij is. – Het is waar dat de consument verplicht is de kosten van transport, verscheping, opslag, commissies, enz. aan de handelaars terug te betalen, maar in welk systeem hoeft degene die het graan eet de kosten die gemaakt moeten worden om het tot bij hem te krijgen niet terug te betalen? Bovendien moet de beloning voor de *geleverde dienst* betaald worden, maar wat haar omvang betreft wordt ze door concurrentie tot het *minimum* beperkt, en wat haar rechtvaardigheid betreft zou het vreemd zijn dat de ambachtslui van Parijs niet voor de hande-

laars van Marseille zouden werken, wanneer de handelaars van Marseille voor de ambachtslui van Parijs werken.

Als de Staat de handel zou vervangen, zoals de socialisten voorstellen, wat zou er dan gebeuren? Ik verzoek u mij te tonen waar de besparing voor het publiek in schuilt. In de aankoop-prijs? Maar stel u de vertegenwoordigers van veertigduizend gemeentes voor die op een gegeven dag in Odessa toekomen, de dag waarop het graan nodig is, stel u het effect op de prijzen voor. In de kosten? Maar zullen er minder schepen, minder matrozen, minder verschepingen, minder opslagplaatsen nodig zijn, of zullen al die zaken niet betaald moeten worden? In de winst van de handelaars? Maar zullen uw ambtenarenvertegenwoordigers gratis en voor niets naar Odessa gaan? Zullen ze reizen en werken op basis van het principe van solidariteit? Zullen ze niet moeten leven? Zal hun tijd niet betaald moeten worden? En gelooft u dat dat niet duizend keer meer zal bedragen dan de twee of drie procent die de handelaar verdient, een tarief dat hij bereid is te garanderen?

En denkt u aan de moeilijkheid om zoveel belasting te heffen en zoveel levensmiddelen te verdelen. Denkt u aan de onrechtvaardigheden en het misbruik die onmogelijk van een dergelijke onderneming gescheiden kunnen worden. Denkt u aan de verantwoordelijkheid die op de overheid zou rusten.

De socialisten die deze waanzin uitgevonden hebben, en dit de massa op ongeluksdagen influisteren, kennen zich genereus de titel van *vooruitstrevende mensen* toe, en er is een reëel gevaar dat het gebruik, die tiran van de taal, het woord en het oordeel dat het impliceert zal bekrachtigen. *Vooruitstrevend!* Dit impliceert dat deze heren verder vooruitzien dan ordinaire mensen, dat hun enige ongelijk erin bestaat deze eeuw te ver vooruit te zijn, en dat als de tijd nog niet rijp is om bepaalde vrije diensten, die zozegd parasitair zijn, af te schaffen, dit de schuld is van het publiek dat nog achter is op het socialisme. Naar mijn eer en geweten is het tegenovergestelde waar, en ik weet niet tot welk barbaars tijdperk we terug zouden moeten keren om het niveau van de kennis van de socialisten op dit punt te vinden.

De moderne socialisten stellen voortdurend de associatie en de huidige samenleving tegenover mekaar. Ze schenken er geen aandacht aan dat de samenleving onder een vrij regime een echte associatie is, veel hoogstaander dan al degenen die uit hun vruchtbare verbeelding voortkomen.

Laten we dit met een voorbeeld verhelderen.

Opdat een mens wanneer hij opstaat kledij zou kunnen aantrekken, is het nodig dat een veld omheind, ontgonnen, drooggelegd, omgeploegd en met een bepaald soort gewas ingezaaid werd; dat kuddes zich ermee gevoed hebben, dat ze hun wol gegeven hebben, dat deze wol gespind, geweven, geverfd en in stof omgezet is; dat deze stof gesneden, genaaid en tot de vorm van kledij omgezet is. En deze reeks verrichtingen houdt een hoop andere in, want ze veronderstelt het gebruik van landbouwwerktuigen, van schaapskooien, van fabrieken, van steenkool, van machines, van voertuigen, enz.

Als de samenleving geen zeer reële associatie was, zou degene die kledij wil gedwongen worden om in afzondering te werken, dat wil zeggen om de ontelbare handelingen van deze reeks zelf te verrichten, van de eerste houweelslag die haar begint tot de laatste naaldsteek die haar beëindigt.

Maar dankzij de neiging om in maatschappelijk verband te leven die eigen is aan onze soort, hebben deze taken zich over een menigte arbeiders verspreid, en ze worden in het algemeen belang steeds verder onderverdeeld naarmate de consumptie intenser wordt en een specifieke handeling daardoor een nieuwe industrie kan onderhouden. Daarop volgt de verdeling van het resultaat, die gebeurt volgens het deel van de waarde dat ieder aan het volledige werk bijgedragen heeft. Als dit geen associatie is, dan zou ik graag weten wat wel.

Merk op dat aangezien geen van de arbeiders ook maar het kleinste deeltje grondstof uit het niets heeft doen verschijnen, ze zich beperkt hebben tot elkaar wederzijdse diensten te leveren, elkaar onderling te helpen met een gemeenschappelijk doel, en dat allen ten opzichte van elkaar als *tussenpersonen* beschouwd kunnen worden. Als bijvoorbeeld in de loop van de operatie het transport belangrijk genoeg wordt om een persoon bezig te hou-

den, het spinnen een tweede en het weven een derde, waarom zou de eerste dan als meer parasitair beschouwd worden dan de twee andere? Moet het transport niet gebeuren? Wijdt degene die het doet er geen tijd en moeite aan? Bespaart hij er zijn medewerkers niet van? Doen deze meer of andere dingen dan hij? Zijn ze niet allen op dezelfde manier voor hun vergoeding, dat wil zeggen voor de verdeling van het resultaat, afhankelijk van de wet van de *onderhandelde prijs*? Worden deze arbeidsverdeling en deze afspraken niet in volle vrijheid en voor het algemeen belang geregeld? Hebben we dan een socialist nodig die onder het voorwendsel van organisatie onze vrijwillige afspraken despotisch komt opheffen, de arbeidsverdeling stillegt, de verenigde inspanningen door afzonderlijke inspanningen vervangt en de beschaving doet achteruitgaan?

Is de associatie zoals ik die hier beschrijf minder een associatie omdat ieder haar vrijwillig betreedt en verlaat, er zijn plaats kiest, op eigen verantwoordelijkheid voor zichzelf oordeelt en beslist, en de veerkracht en zekerheid van het eigenbelang meebrengt? Is het omdat zij die naam waard zou zijn nodig dat een zogenaamde hervormer ons zijn formule en zijn wil komt opleggen en bij wijze van spreken de volledige mensheid in zich bundelt?

Hoe nauwkeuriger men deze *voorstrevende scholen* bekijkt, hoe meer men ervan overtuigd blijft dat ze slechts op één iets gebaseerd zijn: de onwetendheid die zich onfeilbaar verklaart en in naam van deze onfeilbaarheid despotisme eist.

Hopelijk vergeeft de lezer mij deze uitweiding. Ze is misschien niet overbodig in een tijd waarin de holle frasen tegen de Tussenpersonen, ontsnapt aan de Saint-Simonistische, phalantistische en icarische boeken, het publieke forum overspoelen en de vrijheid van werk en van verrichtingen ernstig bedreigen.

7 handelsbeperkingen

De heer Protectionist (het is niet ik maar de heer Charles Dupin⁴⁰ die hem die naam gegeven heeft) besteedde zijn tijd en zijn geld aan het omzetten van de erts van zijn gronden in ijzer. Aangezien de natuur voor de Belgen genereuzer was geweest, leverden zij de Fransen goedkoper ijzer dan de heer Protectionist, wat betekent dat alle Fransen samen, of Frankrijk, een gegeven hoeveelheid ijzer *met minder werk* konden verkrijgen door het van de eerlijke Vlamingen te kopen. Geleid door hun eigenbelang lieten ze dat niet na, en elke dag zag men een menigte spijkerfabrikanten, smeden, wagenmakers, technici, hoefsmeden en landbouwers zich zelf of via tussenpersonen in België bevoorraden. Dat stond de heer Protectionist helemaal niet aan. Eerst kwam hij op het idee dit misbruik met zijn eigen kracht tegen te houden. Dat was wel het minste dat hij kon doen, aangezien hij de enige was die eronder leed. Ik zal mijn geweer nemen, dacht hij, ik zal vier pistolen in mijn riem steken, ik zal mijn patroontas vullen, ik zal mijn zwaard aangorden en ik zal mij zo uitgerust naar de grens begeven. Daar zal ik de eerste smid, spijkerfabrikant, hoefsmid, technicus of slotenmaker die zich aanbiedt, en zijn zaken eerder dan de mijne behartigt, doden. Dat zal hem leren!

Toen hij op het punt stond te vertrekken, bedacht de heer Protectionist een aantal zaken die zijn strijdlustige geestdrift ietwat temperden. Hij zei tot zichzelf: het is niet volledig onmogelijk dat de ijzerkopers, mijn landgenoten en vijanden, de zaak niet goed opnemen, en dat ze in plaats van zich te laten doden, mijzelf doden. Bovendien zullen we zelfs als ik al mijn bedienden inzet niet alle toegangsplaatsen kunnen bewaken. Ten slotte zal deze werkwijze mij erg veel kosten, meer dan dat het resultaat waard is.

De heer Protectionist ging zich er verdrietig bij neerleggen dat hij slechts vrij was zoals ieder ander, toen hij een briljante inval kreeg. Hij herinnerde zich dat er in Parijs een grote wettenfa-

40 Zie voetnoot 34. Dupin was een voorstander van protectionisme.

abriek is. “Wat is een wet?” vroeg hij zich af. Het is een maatregel waaraan iedereen eenmaal hij afgekondigd is zich moet houden, of hij nu goed of slecht is. Voor de uitvoering ervan organiseert men een politiemacht en om deze politiemacht te vormen put men mensen en geld uit de natie.

Als ik dus gedaan zou krijgen dat er uit de grote Parijse fabriek een heel klein wetje zou komen waarin staat “Het Belgisch ijzer is verboden”, dan zou ik de volgende resultaten bereiken: de overheid zou de enkele lakeien die ik naar de grens wou sturen laten vervangen door twintigduizend zonen van mijn onwillige smeden, slotenmakers, spijkerfabrikanten, hoefsmeden, ambachtslui, technici en landbouwers. Om deze twintigduizend douaniers goedgezind en in goede gezondheid te houden, zou ze hen dan vijftwintigduizend frank bezorgen, afgenomen van deze zelfde smeden, spijkerfabrikanten, ambachtslui en landbouwers. Op die manier zou het toezicht beter gebeuren. Het zou mij niets kosten, ik zou niet blootgesteld worden aan de brutaliteit van de sjacheraars, ik zou het ijzer aan mijn prijs verkopen, en ik zou genieten van het zoete amusement ons groot volk schandalig misleid te zien. Dat zal het leren zich zonder ophouden de voorloper en stuwende kracht van alle vooruitgang in Europa te noemen. Oh! Het is een slimme zet, en de moeite van het proberen waard.

Dus begaf de heer Protectionist zich naar de wettenfabriek. – Een andere keer zal ik misschien het verhaal vertellen van zijn duister gekonkel, vandaag wil ik het enkel over zijn onverholven stappen hebben. – Aan de edele heren wetgevers gaf hij de volgende overweging:

“Het Belgisch ijzer wordt in Frankrijk aan tien frank verkocht, wat mij verplicht het mijne aan dezelfde prijs te verkopen. Ik zou het liever aan vijftien verkopen en kan dat niet, door dat vervloekte Belgisch ijzer. Maak mij een wet die zegt: ‘Belgisch ijzer zal Frankrijk niet langer binnenkomen.’ Dan zal ik meteen mijn prijs met vijf frank doen stijgen, en dit zijn de gevolgen:

Voor iedere kwintaal⁴¹ ijzer die ik het publiek zal leveren, zal ik vijftien frank incasseren in plaats van tien, ik zal sneller rijk worden, ik zal mijn bedrijf uitbreiden, ik zal meer arbeiders in dienst nemen. Mijn arbeiders en ik zullen meer uitgeven, in het grote voordeel van onze leveranciers in de wijde omtrek. Aangezien dezen meer afzet zullen hebben, zullen ze meer bestellingen bij de industrie plaatsen en geleidelijk aan zal de activiteit zich over het hele land verspreiden. Dit gelukkig muntstuk van honderd stuivers die u in mijn schatkist zal laten vallen, zal zoals een steen die men in het meer werpt in de verte een oneindig aantal concentrische cirkels doen glinsteren.”

Verrukt door deze speech en opgetogen te leren dat het zo gemakkelijk is de rijkdom van het volk via de wet te vergroten, stemden de wettenfabrikanten vóór de beperkende bepaling. “Wat is al dat gepraat over werk en economie?” zeiden ze. Waar zijn deze lastige middelen om de nationale rijkdom te verhogen goed voor, als een Decreet voldoende is?

En inderdaad, de wet had alle gevolgen die de heer Protectionist aangekondigd had. Ze had er enkel ook andere, want, laten we eerlijk zijn, hij had geen *verkeerde* redenering gemaakt, enkel een *onvolledige*. Om zijn privilege op te eisen, had hij op de effecten *die men ziet* gewezen, en degene *die men niet ziet* in de schaduw gelaten. Hij had slechts twee personages getoond, terwijl er drie op het toneel waren. Het is nu onze taak om deze onvrijwillige of weloverwogen vergetelheid recht te zetten.

Ja, de écu⁴² die op wettelijke manier omgeleid wordt naar de schatkist van de heer Protectionist vormt een voordeel voor hem en voor degenen wiens werk hij moet aanmoedigen. – En als het decreet deze écu van de maan had doen neerdalen, zouden deze goede gevolgen niet door enige slechte gecompenseerd worden. Jammer genoeg komt dit mysterieuze geldstuk van honderd

41 Dit is 100 kg.

42 De ‘écu’ was een Franse munteenheid. Ten tijde van Bastiat stond ze voor een gouden muntstuk van vijf frank. Het verschil tussen wat de kopers van ijzer aan de heer Protectionist moeten betalen (15 frank) en wat ze daarvoor aan de Belgen betaalden (10 frank), bedraagt dus één écu.

stuivers niet van de maan, maar wel uit de zak van een smid, een spijkerfabrikant, een wagenmaker, een hoefsmid, een landbouwer, een fabrikant, in één woord, van Jan met de Pet, die het vandaag afgeeft zonder een milligram ijzer meer te krijgen dan in de tijd dat hij het aan tien frank kocht. Men kan meteen zien dat dit de situatie grondig verandert, want de *winst* van de heer Protectionist wordt natuurlijk gecompenseerd door het *verlies* van Jan met de Pet, en alles wat de heer Protectionist met deze écu zal kunnen doen voor de stimulering van de nationale werkgelegenheid, had Jan met de Pet ook kunnen doen. De steen wordt maar op een punt in het meer geworpen omdat ze wettelijk tegengehouden werd op een ander punt geworpen te worden.

Dus, wat *men niet ziet* compenseert wat *men ziet*, en het resultaat van de operatie is een onrechtvaardigheid, des te meer betreuenswaardig omdat ze door de wet bedreven wordt.

En dat is nog niet alles. Ik heb gezegd dat een derde personage altijd in de schaduw gehouden wordt. Ik moet hem hier laten verschijnen opdat hij ons een *tweede verlies* van vijf frank zou onthullen. Dan zullen we het resultaat van het hele proces hebben.

Jan met de Pet bezit 15 frank, de vrucht van zijn noeste arbeid. We zitten nog in de tijd waarin hij vrij is. Wat doet hij met zijn 15 frank? Hij koopt een modeartikel voor 10 frank, en met dit modeartikel betaalt hij (of de tussenpersoon betaalt in zijn plaats) de kwintaal Belgisch ijzer. Er rest Jan met de Pet nog 5 frank. Hij werpt ze niet in de rivier, maar (en dat is nog eens *wat men niet ziet*) geeft ze aan een of andere industrieel in ruil voor een of andere behoeftebevrediging, bijvoorbeeld aan een boekhandelaar in ruil voor een exemplaar van *Discours sur l'Histoire universelle* van Bossuet.⁴³

De *nationale werkgelegenheid* wordt zodoende voor een bedrag van 15 frank gestimuleerd, nl.:

10 frank die naar het Parijse modeartikel gaan;

43 Jacques-Bénigne Bossuet (1627-1704) was een Franse bisschop en theoloog, vooral bekend voor zijn preken. Zijn *Discours sur l'Histoire Universelle* schreef hij terwijl hij mentor was van de oudste zoon van Lodewijk XIV en gaat over de vraag hoe God wel en niet in de geschiedenis van de mens tussenkomt.

5 frank die naar de boekhandel gaan.

En wat Jan met de Pet betreft, hij krijgt voor zijn 15 frank twee consumptiegoederen, nl.:

1° een kwintaal ijzer;

2° een boek.

Nu verschijnt het decreet ten tonele.

Wat gebeurt er met Jan met de Pet? Wat gebeurt er met de nationale werkgelegenheid?

Jan met de Pet die zijn 15 frank tot de laatste centiem aan de heer Protectionist geeft, in ruil voor een kwintaal ijzer, heeft enkel nog het genot van die kwintaal ijzer. Hij verliest het genot van een boek of welk ander equivalent object dan ook. Hij verliest 5 frank. Men geeft het toe, men kan niet anders dan het toe te geven, men kan niet niét toegeven dat wanneer de protectionistische maatregelen de prijs van de dingen verhogen, de consument het verschil verliest.

Maar, wordt er gezegd, de nationale werkgelegenheid heeft er baat bij.

Neen, zij heeft er geen baat bij, want sinds het decreet wordt ze slechts gestimuleerd zoals daarvoor, voor een bedrag van 15 frank.

Sinds het decreet gaan de 15 frank van Jan met de Pet enkel naar de metaalindustrie, terwijl ze vóór het decreet tussen het modeartikel en de boekhandel verdeeld werden.

Het geweld dat de heer Protectionist zelf aan de grens uitoefent en hetgeen hij laat uitoefenen door de wet kunnen vanuit moreel standpunt helemaal verschillend beoordeeld worden. Sommige mensen menen dat plundering niet immoreel is wanneer ze legaal is. Wat mij betreft, ik zou mij geen meer verzwarende omstandigheden kunnen inbeelden. Wat er ook van zij, wat vaststaat is dat de economische gevolgen dezelfde zijn.

Bekijk de zaak zoals u wilt, maar wees scherpzinnig en u zult zien dat er niets goeds uit legale of illegale plundering voortkomt. We ontkennen niet dat er voor de heer Protectionist of voor zijn industrie, of als men wil voor de nationale werkgelegenheid, een winst van 5 frank uit voortkomt. Maar we stellen vast dat er ook twee verliezen uit voortvloeien, het ene voor Jan met de Pet die

15 frank betaalt voor wat hij daarvoor voor 10 kreeg, het andere voor de nationale werkgelegenheid die het verschil niet meer krijgt. Kies met welke van de twee verliezen u de winst die we toegeven wenst te compenseren. Het andere zal er niet minder een *puur verlies* om zijn.

Moraal van het verhaal: geweld gebruiken is niet produceren, maar vernietigen. Oh! Als geweld productie was, zou ons Frankrijk rijker zijn dan nu het geval is.

8 machines

“Vervloekt zij de machines! Ieder jaar veroordeelt hun toeneemende macht miljoenen arbeiders tot armoede door hen hun werk af te nemen, met dit werk hun loon en met dit loon hun brood! Vervloekt zij de machines!”

Dit is de kreet die uit het populaire vooroordeel opstijgt en waarvan de echo in de kranten weerklinkt.

Maar machines vervloeken, is de menselijke geest vervloeken!

Wat mij versteld doet staan, is dat het mogelijk is iemand te ontmoeten die in dit gedachtegoed gelooft.

Want als het waar zou zijn, wat is dan de onverbiddelijke conclusie? Dat er enkel activiteit, welzijn, rijkdom en geluk mogelijk is voor stompzinnige volkeren, die getroffen zijn door een mentale starheid, aan wie God het fatale geschenk van het denken, het observeren, het combineren, het uitvinden, het bereiken van grotere resultaten met minder middelen niet heeft gegeven. Integendeel, lompen, smerige hutten, armoede en ondervoeding zijn het onvermijdelijke deel van iedere natie die in ijzer, vuur, wind, elektriciteit, magnetisme, de wetten van de scheikunde en van de mechanica, in één woord in de krachten van de natuur, een aanvulling voor haar eigen krachten zoekt, en het is terecht met Rousseau te zeggen: “Iedere mens die denkt is een verdorven dier.”

Dat is nog niet alles: als dit gedachtegoed waar is, dan moeten we er wel het besluit uit trekken dat, aangezien alle mensen den-

ken en uitvinden, aangezien allen, van de eerste tot de laatste, er in feite op ieder moment van hun bestaan naar streven om de natuurkrachten mee te doen werken, om meer te doen met minder, om ofwel hun eigen arbeid ofwel de arbeid die ze betalen te beperken, om het grootst mogelijke totaal aan behoeftebevestiging te bereiken met het kleinst mogelijke totaal aan werk, de volledige mensheid meegesleurd wordt naar haar ondergang, net door dit intelligente streven naar vooruitgang dat ieder van haar leden achtervolgt.

Er zou dus door statistiek aangetoond moeten worden dat de inwoners van Lancaster wegvluchten uit deze bakermat van machines en werk gaan zoeken in Ierland, waar machines onbekend zijn; en door de geschiedenis dat barbaarsheid de tijden van beschaving verduistert, en dat beschaving schittert in tijden van onwetendheid en barbaarsheid.

Vanzelfsprekend is er in deze opeenstapeling van contradicties iets dat ons tegen de borst stuit en ons waarschuwt dat het probleem een element verbergt dat essentieel is voor de oplossing en niet genoeg onthuld is.

Het volledige mysterie bestaat hieruit: achter *wat men ziet* ligt *wat men niet ziet* verborgen. Ik zal proberen er licht op te laten schijnen. Mijn uiteenzetting kan niet anders dan een herhaling van de voorgaande zijn, want het gaat om hetzelfde probleem.

Mensen hebben de natuurlijke neiging om, als ze niet door geweld tegengehouden worden, naar het *goedkope* te gaan – dat wil zeggen naar wat hen dezelfde voldoening geeft maar werk bespaart, – of dat goedkope nu van een bedreven *buitenlandse producent* komt of van een bedreven *mechanische producent*. Het theoretische bezwaar tegen deze neiging is in beide gevallen hetzelfde. In het ene zowel als in het andere geval verwijt men het dat het het werk blijkbaar platlegt. Het eigenlijke effect is echter niet om werk schaars te maken, maar om arbeid *vrij* te maken voor ander werk.

En dat is ook waarom men er in beide gevallen hetzelfde obstakel tegenin brengt, nl. geweld. De wetgever *verbiedt* buitenlandse concurrentie en *plaatst een verbod* op mechanische concurrentie. – Want welk ander middel kan er bestaan om een natuurlijke

neiging van alle mensen tegen te houden dan hun hun vrijheid af te nemen?

Het is waar dat in vele landen de wetgever slechts een van de twee concurrenties treft en zich beperkt tot weeklagen over de andere. Dat bewijst slechts één ding, nl. dat in dat land de wetgever niet consequent is.

Dat moet ons niet verbazen. Op een verkeerd pad is men nooit consequent, anders zou men de mensheid ten onder brengen. Nog nooit heeft men een verkeerd principe tot het einde zien doordrijven en men zal het ook nooit zien. Elders heb ik gezegd: het gebrek aan consequentie is de grens van de dwaasheid. Ik had kunnen toevoegen: het is er tegelijk het bewijs van.

Laten we nu tot onze uiteenzetting komen, ze zal niet lang zijn.

Jan met de Pet had twee frank die hij twee arbeiders liet verdienen.

Maar stel nu dat hij een ordening van touwen en gewichten verzint die het werk halveert.

Dus bereikt hij dezelfde behoeftebevrediging, bespaart een frank en ontslaat een werknemer.

Hij ontslaat een werknemer, *dat is wat men ziet*.

En, wanneer men dat ziet, zegt men: "Zie hier hoe ellende uit beschaving volgt, hoe vrijheid fataal is voor gelijkheid. De menselijke geest heeft een verovering gemaakt, en meteen is een arbeider voor altijd in de afgrond van de armoede gevallen. Het kan wel gebeuren dat Jan met de Pet de twee arbeiders behoudt, maar hij zal ze maar elk tien stuivers meer geven, want ze zullen elkaar beconcurreren en zullen zich voor een lager loon aanbieden. Zo worden de rijken altijd rijker en de armen altijd armer. We moeten de samenleving hermaken."

Een fraaie conclusie, die past bij de inleiding!

Gelukkig is dat alles verkeerd, zowel aanhef als conclusie, want achter de helft van het fenomeen dat *men ziet*, schuilt de andere helft *die men niet ziet*.

Men ziet de bespaarde frank van Jan met de Pet niet en de noodzakelijke gevolgen van dit sparen.

Aangezien Jan met de Pet na zijn uitvinding maar één frank meer aan arbeidskracht betaalt, om een gegeven behoeftebevrediging te bereiken, heeft hij nog de andere frank over.

Als er dus ergens een werkloze arbeider is die zich op de markt aanbiedt, dan is er ook ergens een kapitalist die zijn werkloze frank aanbiedt. Deze twee elementen komen mekaar tegen en verbinden zich.

En het is klaarhelder dat de verhouding tussen vraag en aanbod naar werk of tussen vraag en aanbod naar loon geenszins veranderd is.

De uitvinding en de arbeider die met de eerste frank betaald wordt, doen nu het werk dat voordien twee arbeiders deden.

De tweede arbeider, die met de tweede frank betaald wordt, brengt een nieuw werk tot stand.

Wat is er dus veranderd in de wereld? Er is een nationale behoeftebevrediging meer, met andere woorden, de uitvinding is een gratis verovering, een zuivere winst voor de mensheid.

Uit de vorm die ik aan mijn uiteenzetting gegeven heb, zou men de volgende conclusie kunnen trekken:

“Het is de kapitalist die de vrucht van alle machines plukt. Als de werkende klasse er maar tijdelijk onder lijdt, dan trekt ze er toch nooit voordeel uit, aangezien volgens uzelf de machines een deel van het nationaal werk *verschuiven* zonder het te *vermindere*ren, dat klopt, maar ook zonder het te *vermeerder*en.”

Het ligt niet in de bedoeling van dit werkje om alle tegenwerpingen op te lossen. Zijn enige doel is een populair, zeer gevaarlijk en wijdverbreid vooroordeel te bevechten. Ik wou bewijzen dat een nieuwe machine maar een bepaald aantal arbeidskrachten beschikbaar stelt wanneer ze noodzakelijkerwijs ook de lonen die hen betalen beschikbaar maakt. Deze arbeidskrachten en deze lonen komen samen om te produceren wat onmogelijk te produceren viel vóór de uitvinding, waaruit volgt dat *de machine als uiteindelijk resultaat een aangroei van de behoeftebevrediging voor gelijk werk geeft*.

Wie ontvangt dit surplus aan voldoening?

Ja, op de eerste plaats de kapitalist, de uitvinder, de eerste die met succes van de machine gebruik maakt, en daarin ligt de be-

loning voor zijn begaafdheid en voor zijn durf. In dit geval realiseert hij zoals we net gezien hebben een besparing op de productiekosten en, hoe hij het bespaarde geld daarna ook uitgeeft (en dat doet hij altijd), het zal net zoveel arbeidskracht benutten als de machine heeft doen ontslaan.

Maar weldra dwingt de concurrentie hem zijn verkoopprijs te laten zakken met het bedrag van deze besparing zelf. En dan is het niet meer de uitvinder die baat haalt uit de uitvinding, maar de koper van het product, de consument, het publiek, met inbegrip van de arbeiders, in één woord, de mensheid.

En *wat men niet ziet*, dat is dat de Besparing die zo aan alle consumenten bezorgd wordt, een fonds vormt waaraan het loonvoeding ontleent, dat hetgene vervangt dat de machine heeft doen opdrogen.

Als we het voorbeeld van hierboven terugnemen, krijgt Jan met de Pet dus een product door twee frank loon uit te geven. Dankzij zijn uitvinding kost het handwerk maar één frank meer.

Zolang hij het product aan dezelfde prijs verkoopt, is er een arbeider minder bezig met het maken van dit specifieke product, *dat is wat men ziet*, maar er is een arbeider meer bezig door de frank die Jan met de Pet bespaard heeft: *dat is wat men niet ziet*.

Wanneer Jan met de Pet door de natuurlijke gang van zaken gedwongen wordt de prijs van het product met een frank te laten zakken, realiseert hij geen besparing meer, dan beschikt hij niet meer over een frank om een nieuw product te bestellen bij de nationale tewerkstelling. Maar in dit opzicht krijgt zijn koper zijn plaats, en deze koper, dat is de mensheid. Wie ook het product koopt betaalt een frank minder, bespaart een frank, en stelt deze besparing noodzakelijkerwijs ten dienste van het loonfonds:⁴⁴ *dat is nog eens wat men niet ziet*.

We hebben dit probleem van machines een andere oplossing gegeven, één die op feiten gebaseerd is.

We hebben gezegd: De machine beperkt de productiekosten, en doet de prijs van het product dalen. De daling van het product veroorzaakt een groei in de consumptie, die een groei in

44 Zie voetnoot 6.

de productie nodig maakt, en ten slotte na de uitvinding de tussenkomst van evenveel arbeiders of meer vereist dan ervoor. Ter ondersteuning verwijzen we naar de boekdrukkunst, de spinnerij, de pers, enz.

Deze uiteenzetting is niet wetenschappelijk.

Er zou uit besloten moeten worden dat, als de consumptie van het specifieke product waar het om draait ongeveer constant blijft, de machine de tewerkstelling zou schaden. – Wat niet waar is. Stel dat in een land alle mannen hoeden dragen. Als men er door een machine in slaagt de prijs ervan met de helft te doen dalen, volgt er niet *noodzakelijk* uit dat men het dubbel zal consumeren.

Zal men in dat geval zeggen dat een deel van de nationale arbeidskrachten werkloos is geworden? Ja, na de populaire uiteenzetting. Nee, volgens de mijne, want, al zou men in dit land geen enkele hoed méér kopen, het volledige loonfonds zou er niet minder intact om zijn: wat er minder naar de hoedenmakersindustrie zou gaan, zou zich in de besparing die door alle consumenten gemaakt wordt bevinden, en zou van daaruit al het werk dat de machine overbodig heeft gemaakt bezoldigen, en een nieuwe ontwikkeling van alle industrieën veroorzaken.

En het is zo dat de zaken gebeuren. Ik heb de kranten aan 80 frank gezien, ze staan nu aan 48. Dat is een besparing van 32 frank voor de abonnees. Het is niet zeker, het is in ieder geval niet noodzakelijk, dat de 32 frank nog steeds in de richting van de journalistieke industrie gaan, maar wat zeker is, wat noodzakelijk is, is dat als ze deze richting niet nemen, ze er een andere nemen. De ene maakt er gebruik van om meer kranten te krijgen, de andere om zich beter te voeden, een derde om zich beter te kleden, een vierde om betere meubels te hebben.

Zo zijn de economische sectoren solidair. Ze vormen een uitgestrekt geheel waarvan alle delen door geheime kanalen communiceren. Wat op de ene bespaard wordt, komt de andere ten goede. Wat er toe doet, is goed te begrijpen dat besparingen nooit, absoluut nooit, ten koste van werk en loon gaan.

9 krediet

Te allen tijde, maar vooral in de laatste jaren, heeft men erover gedacht rijkdom te universaliseren door krediet te universaliseren.

Ik denk niet dat ik overdrijf als ik zeg dat de Parijse drukpersen sinds de Februarirevolutie⁴⁵ meer dan tienduizend brochures uitgespuwd hebben die de lof van deze oplossing voor het *Sociaal probleem* bezingen.

Deze oplossing is helaas echter gebaseerd op puur zinsbedrog, in de mate waarin een illusie al als basis kan dienen.

Eerst verwacht men muntgeld met producten, en dan verwacht men papiergeld met muntgeld, en uit deze twee onduidelijkheden beweert men een feit af te leiden.

In deze kwestie moet men absoluut geld, munten, biljetten en andere middelen waarmee producten van hand tot hand gaan vergeten, om enkel de producten zelf te zien, die het echte onderwerp van een lening zijn.

Want wanneer een landbouwer vijftig frank leent om een ploeg te kopen, is het eigenlijk niet de vijftig frank die men hem leent, maar de ploeg.

En wanneer een koopman twintigduizend frank leent om een huis te kopen, is hij die twintigduizend frank niet schuldig, maar het huis.

Het geld verschijnt maar om de regeling tussen meerdere partijen te vergemakkelijken.

Pieter is misschien niet bereid zijn ploeg uit te lenen, en Jacob is misschien wel bereid zijn geld uit te lenen. Wat doet Willem dan? Hij leent het geld van Jacob en koopt met dat geld de ploeg van Pieter.

45 Tussen 22 en 25 februari 1848 waren er onlusten in Parijs, omdat men niet meer tevreden was over het beleid van de 'Burgerkoning' Lodewijk Filips I. Deze weigerde de opstand gewelddadig neer te slaan en liet eerst zijn eerste minister ontslag nemen, maar wanneer dat niet genoeg bleek om de gemoederen te kalmeren, deed hij op 24 februari troonsafstand, ten gunste van zijn kleinzoon. De voorlopige regering onder leiding van Alphonse de Lamartine riep echter de Tweede Franse Republiek uit. Dat betekende het einde van de Julimonarchie die van 1830 tot 1848 geduurd had.

In feite leent niemand geld voor het geld zelf. Men leent geld om producten te bekomen.

Het is nu in geen enkel land mogelijk dat er meer producten van hand tot hand gaan dan er zijn.

Wat ook de totale som van munt- en papiergeld dat circuleert is, alle leners samen kunnen niet meer ploegen, huizen, werktuigen, voorraden en grondstoffen krijgen dan dat alle geldschieters samen kunnen leveren.

Want laten we ons goed inprenten dat iedere ontlener een kredietverlener veronderstelt, en dat iedere lening van iemand een lening aan iemand impliceert. Als we aannemen dat dat zo is, wat voor goeds kunnen kredietinstellingen dan doen? Tussen leners en geldschieters de manier om elkaar te vinden en overeen te komen vergemakkelijken. Maar wat ze niet kunnen doen, is onmiddellijk de hoeveelheid ontleende en uitgeleende objecten vergroten.

Dat zou nochtans nodig zijn opdat het doel van de Hervormers bereikt zou worden, aangezien ze ernaar streven ploegen, huizen, werktuigen, voorraden en grondstoffen ter beschikking te stellen van al diegenen die het verlangen.

En wat verzinnen ze daartoe?

De lening staatsgarantie te geven.

Laten we de zaak uitdiepen, want er is daar iets wat *men ziet* en iets wat *men niet ziet*. Laten we proberen beide zaken te zien.

Stel dat er in de hele wereld maar één ploeg is en dat twee landbouwers er aanspraak op maken.

Pieter is in het bezit van de enige ploeg die in Frankrijk beschikbaar is. Jan en Jacob zouden die graag lenen. Jan biedt garanties door zijn integriteit, zijn eigendom, zijn goede reputatie. Men *geloof*t in hem, hij heeft *krediet*.⁴⁶ Jacob boezemt geen of minder vertrouwen in. Natuurlijk leent Pieter zijn ploeg dan aan Jan uit.

Maar onder socialistische inspiratie komt nu de Staat tussenbeide, en ze zegt Pieter: Leen je ploeg uit aan Jacob, ik garandeer de terugbetaling, en deze garantie is meer waard dan die van Jan,

46 "Krediet" komt van het Latijnse "credere", wat "geloven" betekent.

want hij is de enige die instaat voor hemzelf, en het is waar dat ik niets heb, maar ik beschik over het vermogen van alle belastingbetalers, het is met hun geld dat ik u als het nodig is de hoofdsom en de interest zal betalen.

Bijgevolg leent Pieter zijn ploeg aan Jacob uit: *dat is wat men ziet*.

En de socialisten wrijven zich in de handen en zeggen: Kijk hoe goed ons plan geslaagd is. Dankzij de tussenkomst van de Staat heeft de arme Jacob een ploeg. Hij zal niet meer gedwongen zijn de grond om te spitten, hij is op weg om fortuin te maken. Dat is goed voor hem en winst voor de natie in haar geheel.

Welnee mijne heren, dat is geen winst voor de natie, want dit is wat *men niet ziet*.

Men ziet niet dat de ploeg slechts naar Jacob is gegaan omdat ze niet naar Jan is gegaan.

Men ziet niet dat, als Jacob ploegt in plaats van te spitten, Jan gedwongen zal zijn te spitten in plaats van te ploegen.

Dat bijgevolg wat men als een *toename* van leningen beschouwde slechts een *verschuiving* van leningen is.

Bovendien *ziet men niet* dat deze verschuiving twee ernstige onrechtvaardigheden impliceert.

Onrechtvaardigheid ten opzichte van Jan die, na *krediet* verdiend en bereikt te hebben door zijn integriteit en levenswandel zich ervan beroofd ziet.

Onrechtvaardigheid ten opzichte van de belastingbetalers, die blootgesteld worden aan het betalen van een schuld die hen niet aangaat.

Zal men zeggen dat de overheid Jan dezelfde mogelijkheden biedt als Jacob? Maar aangezien er slechts één ploeg beschikbaar is, kunnen er geen twee uitgeleend worden. Het argument komt er steeds op neer te zeggen dat er dankzij de tussenkomst van de Staat meer ontleend wordt dan dat er uitgeleend kan worden, want de ploeg staat hier voor de hoeveelheid beschikbaar kapitaal.

Het is waar dat ik de transactie tot zijn meest eenvoudige vorm herleid heb, maar onderwerp de meest complexe overheidskredietinstellingen aan dezelfde toetssteen, u zult uzelf ervan over-

tuigen dat ze enkel dit gevolg kunnen hebben: krediet *verschui-ven*, niet *vermeerderen*. In een gegeven land en in een gegeven tijd is er slechts een bepaalde som kapitaal beschikbaar en alles wordt geïnvesteerd. Door garanties te bieden voor onvermogen-
de mensen, kan de Staat wel het aantal ontleners verhogen, en zo de interestvoet doen stijgen (altijd ten nadele van de belasting-
betaler), maar wat hij niet kan doen is het aantal kredietverleners en het belang van het totaal van de uitleningen verhogen.

Dat men mij nu geen conclusie aanrekenet waar God mij van behoede. Ik zeg dat de wet leningen niet kunstmatig moet be-
voordelen, maar ik zeg niet dat ze kunstmatig moet belemme-
ren. Als er zich in ons hypothecair regime of elders hindernissen
voor de verspreiding en aanwending van krediet bevinden, dat
men ze dan laat verdwijnen: er is niets beters, niets rechtvaard-
igers dan dat. Maar dat is, samen met vrijheid, alles wat hervor-
mers die de naam waard zijn aan de Wet moeten vragen.

10 Algerije

Maar hier komen vier sprekers die elkaar het spreekgestoelte
betwisten. Ze spreken eerst allemaal door elkaar, daarna één na
één. Wat hebben ze gezegd? Vast erg mooie zaken over de macht
en de grootsheid van Frankrijk, over de noodzaak te zaaien om
te oogsten, over de schitterende toekomst van onze reusachtige
kolonie, over het voordeel het *teveel* van onze bevolking ver weg
af te voeren, enzovoort, enzovoort; geweldige voorbeelden van
welsprekendheid, altijd verfraaid met dit besluit:

“Stem vijftig miljoen (of meer of minder) om in Algerije
havens en wegen aan te laten leggen, om er kolonisten
naartoe te brengen, voor hen huizen te bouwen en velden
te ontginnen. Op die manier zult u het Franse werk ver-
lichten, het Afrikaanse werk stimuleren, en de handel in
Marseille doen bloeien. Het is een en al winst.”

Ja, dat klopt, als men bovengenoemde vijftig miljoen maar beschouwt vanaf het moment waarop de Staat ze uitgeeft, als men kijkt waar ze naartoe gaan, niet vanwaar ze komen; als men enkel rekening houdt met het goede dat ze zullen verrichten wanneer ze uit de schatkist van de belastingontvangers komen en niet met het slechte dat men veroorzaakt heeft, of met het goede dat men verhinderd heeft, door hen erin te doen stromen; ja, vanuit dit beperkte standpunt is het een en al winst. Het huis gebouwd in Barbarije, *dat is wat men ziet*; de haven gegraven in Barbarije, *dat is wat men ziet*; het werk veroorzaakt in Barbarije, *dat is wat men ziet*; enkele arbeiders minder in Frankrijk, *dat is wat men ziet*; een groot verkeer van koopwaar in Marseille, *dat is nog altijd wat men ziet*.

Maar er zijn andere zaken *die men niet ziet*. Namelijk dat de vijftig miljoen uitgegeven door de Staat niet meer uitgegeven kunnen worden door de belastingbetaler, zoals gebeurd zou zijn. Van al het goede dat aan de uitgevoerde publieke uitgaven toegeschreven wordt, moet dus al het slechte van de verhinderde private uitgaven afgetrokken worden; – tenzij men zo ver gaat te zeggen dat Jan met de Pet niets gedaan zou hebben met zijn stukken van honderd stuivers die hij wel verdiend had en waarvan de belasting hem berooft; een absurde bewering, want als hij zich de moeite getroost heeft ze te verdienen, dan betekent dat dat hij hoopte het genoeg te hebben ze te gebruiken. Hij had de omheining van zijn tuin laten herstellen en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Hij had zijn veld laten mergelen en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Hij had een verdieping toegevoegd aan zijn armoedig huisje en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Hij had zijn werktuigen verbeterd en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Hij had zich beter gevoed, beter gekleed, hij had zijn zonen beter laten onderwijzen, hij had de bruidsschat van zijn dochter uitgebreid en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Hij was lid geworden van de associatie voor wederzijdse bijstand en kan dat niet meer, *dat is wat men niet ziet*. Aan de ene kant de genoegens die hem ontnomen zijn, en de middelen tot handelen die men in zijn handen vernietigd heeft, aan de andere kant het werk van de grondwerker, de timmerman, de smid, de

kleermaker, de schoolmeester van zijn dorp, dat hij gestimuleerd zou hebben en nu vernietigd is, *dat is nog altijd wat men niet ziet.*

Men rekest op de bloei van Algerije, het zij zo. Maar dat men ook enigszins rekening houdt met de stagnatie die men ondertussen onvermijdelijk aan Frankrijk oplegt. Men toont mij de handel in Marseille, maar als hij tot stand komt met de opbrengst van de belasting, zal ik altijd een gelijkwaardige vernietigde handel in de rest van het land tonen. Men zegt: "Daar heb je een kolonist die overgebracht is naar Barbarije, dat betekent een verlichting voor de bevolking die in het land blijft." Ik antwoord: Hoe is dat mogelijk, als men door de kolonist naar Algiers over te brengen er ook twee of drie keer het kapitaal dat hem in Frankrijk had doen leven heeft overgebracht?"

Het enige doel dat ik op het oog heb is de lezer te doen begrijpen dat er bij iedere publieke uitgave achter het zichtbare goede een kwaad dat moeilijker te onderscheiden is schuilt. Naar mijn beste vermogen zou ik hem de gewoonte willen laten aannemen zowel het ene als het andere te zien en met beide rekening te houden.

Wanneer een publieke uitgave voorgesteld wordt, moet men haar op zichzelf onderzoeken, abstractie makend van de zeggende stimulering die er voor de tewerkstelling uit volgt, want deze stimulering is een illusie. Wat de publieke uitgave op dit vlak doet, had de private uitgave ook gedaan. Dus het belang van de tewerkstelling kan niet als motivatie gelden.

Het valt niet binnen de bedoeling van dit geschrift de intrinsieke waarde van de publieke uitgaven in Algerije te beoordelen.

Maar ik kan een algemene opmerking niet bedwingen. Namelijk dat het vermoeden altijd in het nadeel van de collectieve uitgaven door middel van belasting is. Waarom? Omwille van het volgende:

Ten eerste lijdt de rechtvaardigheid er altijd een beetje onder. Aangezien Jan met de Pet gezwoegd had om zijn muntstuk van honderd stuivers te verdienen, met het vooruitzicht op een behoeftebevrediging, is het ten minste vervelend dat de fiscus tussenkomt om Jan met de Pet dit genoeg af te nemen en het

aan iemand anders toe te kennen. Dan is het ongetwijfeld aan de fiscus of aan degenen die hem hier opdracht toe geven om goede redenen te geven. We hebben gezien dat de Staat slechts een zeer slechte geeft wanneer hij zegt: met deze honderd stuivers zal ik de arbeiders laten werken, want Jan met de Pet zal (zodra hij niet meer blind zal zijn) niet nalaten hem te antwoorden: “Verduiveld! Met die honderd stuivers zou ik ze wel zelf laten werken.”

Wanneer deze reden aan de kant geschoven is, zien we de andere onverhuld en is het debat tussen de fiscus en de arme Jan met de Pet veel eenvoudiger. Dat de Staat hem zegt: Ik neem je honderd stuivers af om de politieagent te betalen die je van de taak ontslaat over je eigen veiligheid te waken; – om de straat die je iedere dag oversteekt te plaveien; – om de magistraat die je eigendom en je vrijheid doet respecteren schadeloos te stellen; – om de soldaat die onze grenzen verdedigt te voeden. Ik moet me al erg vergissen als Jan met de Pet dan niet zonder een woord te zeggen zal betalen. Maar dat de Staat hem zegt: Ik neem je deze honderd stuivers af om je een premie te geven als je je veld goed bewerkt; – of om je zoon te laten leren wat je niet wil dat hij leert; – of om Mijnheer de Minister een honderd-en-éénste gang aan zijn diner toe te laten voegen; – ik neem ze jou af om een huis in Algerije te bouwen, en ieder jaar honderd stuivers extra om er een kolonist te onderhouden; en nog honderd stuivers extra om een generaal die de soldaat bewaakt te onderhouden, enzovoort, enzovoort. Dan heb ik de indruk dat ik de arme Jan met de Pet hoor uitschreeuwen: “Dit wettelijk regime lijkt sterk op het regime van het woud van Bondy!”⁴⁷ De Staat anticipeert het protest, dus wat doet hij dan? Hij maakt alles troebel, hij laat net deze bijzonder slechte reden die geen invloed zou mogen hebben op de kwestie ten tonele verschijnen: hij spreekt over het effect van deze honderd stuivers op de werkgelegenheid, hij toont de kok en de leverancier van de minister, hij toont de kolonist, de soldaat, de generaal, die van de vijf frank leven, hij toont kortom *wat men ziet*, en zolang Jan met de Pet niet geleerd zal hebben *wat men niet ziet* er tegenover te stellen, zal Jan met de Pet het

47 Het woud van Bondy had de slechte reputatie veel struikrovers te herbergen.

slachtoffer zijn. Daarom doe ik mijn best het hem door vele herhalingen te leren.

Uit het feit dat de publieke uitgaven de tewerkstelling verschuiven zonder haar te doen toenemen, volgt een tweede en ernstige verdenking tegen deze uitgaven. De tewerkstelling verplaatsen, betekent de arbeiders verplaatsen en de natuurlijke wetten die toezien op de verdeling van de bevolking over het territorium verstoren. Wanneer die vijftig miljoen bij de belastingbetalers gelaten worden, voeden ze het werk in de veertigduizend gemeenten van Frankrijk, aangezien de belastingbetalers overal wonen. De vijftig miljoen handelen als een band die ieder op zijn geboortegrond houdt, ze verdelen zich over alle mogelijke arbeiders en alle denkbare industrieën. Enkel als de Staat deze vijftig miljoen aan de burgers onttrekt en ze op een gegeven plaats bijeenbrengt en uitgeeft, trekt hij op dit punt een proportionele hoeveelheid verplaatst werk aan, een overeenkomstig aantal ontheemde arbeiders, een rondhangende, maatschappelijk gezonken bevolking, van wie ik durf te zeggen dat ze gevaarlijk wordt zodra het fonds uitgeput is! – Maar het volgende gebeurt (en zo geraak ik weer bij mijn onderwerp): deze koortsige activiteit, opgeblazen op een kleine ruimte, valt op, *dat is wat men ziet*. Het volk applaudiseert, is verrukt over de schoonheid en het gemak van het proces en verzoekt dringend om het te herhalen en uit te breiden. *Wat het niet ziet* is dat een gelijke hoeveelheid werk, waarschijnlijk verstandiger werk, in heel de rest van Frankrijk stilgevallen is.

11 spaarzaamheid en luxe

Het is niet enkel omtrent overheidsuitgaven dat *wat men ziet* verduistert *wat men niet ziet*. Door de helft van de politieke economie in de schaduw te laten, leidt dit verschijnsel tot een verkeerde moraal. Het drijft naties ertoe hun morele en hun materiële belangen als tegenstrijdig te beschouwen. Wat is er meer ontmoedigend en droevig dan dat! Zie hier:

Er is geen enkele huisvader die het niet als zijn plicht beschouwt zijn kinderen orde, netheid, een geest van instandhouding, spaarzaamheid en gematigdheid in uitgaven bij te brengen. Er is geen enkele godsdienst die niet tekeer gaat tegen pracht en praal. Dat is allemaal heel goed, maar aan de andere kant is er niets populairders dan deze uitspraken:

“Geld oppotten is de aderen van het volk droogleggen.”

“De luxe van de groten veroorzaakt de welvaart van de kleinen.”

“Verkwisters ruïneren zichzelf, maar ze verrijken de Staat.”

“Het is uit het overbodige van de rijken dat het brood van de armen ontkiemt.”

Dit is vast en zeker een flagrante contradictie tussen het morele en het sociale idee! Hoeveel knappe geesten hebben er na het conflict vastgesteld te hebben in berust! Dat is iets wat ik nooit heb kunnen begrijpen, want het lijkt me dat er niets pijnlijkers is dan twee tegengestelde neigingen in de mensheid waar te nemen. Wat! Dat de mensheid zowel door het ene extreme als door het andere zal vergaan! Spaarzaam zal ze in ellende vervallen, kwistig zal ze moreel ten onder gaan!

Gelukkig tonen de populaire spreuken Spaarzaamheid en Luxe onder een vals licht, door enkel rekening te houden met de onmiddellijke gevolgen *die men ziet* en niet met de latere effecten *die men niet ziet*. Laten we proberen deze onvolledige blik te corrigeren.

Mondor en zijn broer Ariste hebben de vaderlijke erfenis verdeeld en ontvangen ieder een inkomen van vijfduizend frank. Mondor brengt de moderne liefdadigheid in de praktijk. Hij is wat men een verkwister noemt. Hij vernieuwt zijn meubilair meerdere keren per jaar, verandert zijn rijtuig iedere maand, mensen praten over de ingenieuze technieken waar hij zijn toevlucht toe neemt om sneller van zijn geld af te zijn: kortom, hij laat de pretmakers van Balzac en van Alexandre Dumas verbleken.

Men moet ook de lof horen die hem altijd van alle kanten omringt! “Vertel ons over Mondor! Lang leve Mondor! Hij is de weldoener van de arbeider, hij is de voorzienigheid van het volk. Het is waar dat hij zwelgt in overdadige weelde, dat hij voorbijgangers met modder bespat, zijn waardigheid en de menselijke waardigheid lijden er een beetje onder... Maar ach, als hij zich niet nuttig maakt door zijn eigen werk, dan maakt hij zich toch nuttig door zijn vermogen. Hij laat het geld circuleren, zijn hof is altijd vol leveranciers die altijd tevreden terug komen. Zegt men niet dat het geld rond is opdat het zou kunnen rollen?”

Ariste volgt een heel ander levensplan. Als hij geen egoïst is, dan toch ten minste een *individualist*, want hij denkt na over zijn uitgaven, streeft slechts gematigde en redelijke genoegens na, denkt aan de toekomst van zijn kinderen en, om het woord te laten vallen, *bespaart*.

En men moet horen wat het gewone volk over hem zegt!

“Waar is deze slechte rijke, deze gierigaard goed voor? Ongetwijfeld is er iets indrukwekkends en ontroerends aan de eenvoud van zijn leven, hij is trouwens menselijk, weldadig en genereus, maar hij is *zuinig*. Hij verteert zijn inkomsten niet volledig. Het is niet zo dat zijn herenhuis zonder ophouden straalt en wervelt. Welke erkenning verwerft hij zich onder de tapijtwerkers, de rijtuigmakers, de paardenkopers en de banketbakkers?”

Deze oordelen, rampzalig voor de moraal, zijn gebaseerd op het feit dat er iets is dat in het oog valt: de uitgave van de verkwister; en iets anders dat eraan ontsnapt: de gelijke en zelfs superieure uitgave van de gierigaard.

Maar de zaken zijn door de goddelijke uitvinder van de sociale orde zo bewonderenswaardig geregeld dat de politieke economie en de moraal hier, zoals overal, verre van in conflict te zijn, overeenstemmen, en dat de fatsoenlijkheid van Ariste niet enkel waardiger, maar ook meer *winstgevend* is dan de dwaasheid van Mondor.

En als ik meer *winstgevend* zeg, wil ik niet enkel *winstgevend* voor Ariste zeggen, of zelfs voor de samenleving in het alge-

meen, maar meer winstgevend voor de huidige arbeiders, voor de actuele industrie.

Om het te bewijzen volstaat het de verborgen gevolgen die het lichamenlijk oog niet ziet onder het geestelijk oog te brengen.

Ja, de spilzucht van Mondor heeft gevolgen die voor alle blikken zichtbaar zijn: iedereen kan zijn berlines,⁴⁸ zijn landauers,⁴⁹ zijn phaetons,⁵⁰ de liefelijke beschrijvingen van zijn plafond, zijn rijkelijke tapijten en de luister die uit zijn huis opwelt zien. Iedereen weet dat zijn volbloeden op de baan rennen. De diners die hij in zijn herenhuis in Parijs geeft laten de menigte op de boulevard stilhouden, en men zegt tegen elkaar: Hier is een flinke man die, verre van iets van zijn inkomen opzij te leggen, waarschijnlijk zijn kapitaal aantast. – *Dat is wat men ziet.*

Het is vanuit het standpunt van het belang van de arbeiders niet even gemakkelijk te zien waar de inkomsten van Ariste rechtkomen. Laten we ze echter op de voet volgen en ons ervan verzekeren dat de volledige inkomsten, *tot de laatste cent*, werk aan de arbeiders zullen geven, even zeker als de inkomsten van Mondor dat doen. Het enige verschil is dit: de zotte uitgaven van Mondor zijn gedoemd zonder ophouden af te nemen en noodzakelijkerwijs een vervaldatum te bereiken, de verstandige uitgaven van Ariste zullen jaar na jaar groeien.

En als dit het geval is, dan is het algemeen belang zeker in overeenstemming met de moraal.

Ariste geeft voor zichzelf en zijn huishouden twintigduizend frank per jaar uit. Als dat voor zijn geluk niet zou volstaan, zou hij de naam 'wijze' niet verdienen. – Hij wordt geraakt door de kwalen die op de arme klassen drukken, hij voelt zich moreel verplicht hen enige verlichting te brengen en wijdt tienduizend frank aan liefdadigheid. – Onder handelaars, fabrikanten en landbouwers heeft hij vrienden die tijdelijk in financiële verle-

48 Een berline was een luxueus, gesloten 4-persoonsrijtuig dat door twee of vier paarden getrokken werd en vooral in de stad gebruikt werd.

49 Een landauer was een converteerbaar rijtuig (er was een dak dat opengeklapt kon worden).

50 Een phaeton was een sportief open rijtuig, getrokken door één of twee paarden, zeer licht en snel.

genheid zitten. Hij informeert zich over hun situatie, zodat hij hen met inzicht en efficiëntie ter hulp kan komen, en bestemt hiertoe nog eens tienduizend frank. – Ten slotte vergeet hij niet dat hij dochters heeft om een bruidsschat aan te geven, zonen aan wie hij een toekomst moet verzekeren, en bijgevolg legt hij zich op ieder jaar tienduizend frank te sparen en te beleggen.

Dit is dus een overzicht van het gebruik van zijn inkomsten.

1° Persoonlijke uitgaven	20.000 frank
2° Liefdadigheid	10.000 frank
3° Vriendendiensten	10.000 frank
4° Sparen	10.000 frank

Laten we ieder van deze punten van nabijer bekijken en we zullen zien dat geen enkele cent aan de nationale tewerkstelling ontsnapt.

1° *Persoonlijke uitgaven*. Deze hebben, wat arbeiders en leveranciers betreft, exact dezelfde effecten als de gelijke uitgaven door Mondor. Dat spreekt vanzelf, laten we er niet verder over praten.

2° *Liefdadigheid*. De tienduizend frank die hiertoe bestemd zijn gaan eveneens de industrie voeden, ze belanden bij de bakker, de slager, de handelaar in kleren en meubels. Het brood, het vlees en de kleren worden enkel niet rechtstreeks door Ariste gebruikt, maar door degenen die zijn plaats ingenomen hebben. Deze eenvoudige vervanging van een consument door een andere treft de algemene industrie echter op geen enkele manier. Of Ariste nu honderd stuivers uitgeeft of een ongelukkige verzoekt ze in zijn plaats uit te geven maakt niet uit.

3° *Vriendendiensten*. De vriend aan wie Ariste tienduizend frank leent of schenkt krijgt ze niet om ze onder de grond te verstoppen, dat zou in tegenspraak met onze hypothese zijn. Hij gebruikt ze om goederen of schulden te betalen. In het eerste geval wordt de industrie gestimuleerd. Zal men durven zeggen dat ze meer gebaat zou zijn bij de aankoop van een volbloed van tienduizend frank door Mondor dan bij de aankoop van tienduizend frank aan materialen door Ariste of zijn vriend? Als dit bedrag dient om een schuld af te lossen, is het enige dat eruit volgt dat er een derde personage verschijnt, de schuldeiser, die

tienduizend frank zal krijgen, maar ze zeker zal aanwenden voor iets in zijn handel, zijn fabriek, of zijn bedrijf. Hij is een persoon extra tussen Ariste en de arbeiders. De eigennamen veranderen, de uitgave blijft en de stimulering van de industrie ook.

4° *Sparen*. Dan schieten nog de tienduizend frank *spaargeld* over – en het is hier dat Mondor op het vlak van aanmoediging van de schone kunsten, de industrie, de werkgelegenheid, de arbeiders erg superieur lijkt aan Ariste, ook al toont Ariste zich op moreel vlak wat superieur aan Mondor.

Ik kan de verschijning van dergelijke contradicties tussen de grote natuurwetten nooit zien zonder enig lichamelijk ongemak, soms zelfs echte pijn. Als de mensheid gedwongen zou worden te kiezen tussen twee partijen, waarbij de ene haar belangen en de andere haar geweten kwetst, dan zou ons niets anders meer resten dan wanhopen over haar toekomst. Gelukkig is het zo niet. – En om Ariste naast zijn morele superioriteit ook zijn economische superioriteit te zien herwinnen, moeten we enkel deze troostende bewering begrijpen, die niet minder waar is omdat ze paradoxaal lijkt: *sparen is uitgeven*.

Wat is het doel van Ariste wanneer hij de tienduizend frank spaart? Is het tweeduizend stukken van honderd stuivers in een schuilhoek van zijn tuin te begraven? Vast en zeker niet, hij wil zijn kapitaal en zijn inkomen aandikken. Bijgevolg plaatst hij dat geld dat hij niet gebruikt voor gronden, een huis, staatsobligaties of industriële aandelen, bij een handelaar of een bankier. Volgt u de muntstukken in al deze veronderstellingen, en u zult ervan overtuigd worden dat ze door de tussenkomst van verkopers of leners, de tewerkstelling net zo zeker zullen stimuleren als wanneer Ariste ze naar het voorbeeld van zijn broer ingewisseld had voor meubels, juwelen en paarden.

Want wanneer Ariste voor tienduizend frank aan gronden of overheidsobligaties koopt, wordt hij daartoe gedreven door de overweging dat hij niet de behoefte heeft dit bedrag uit te geven. Dat is wat u tegen hem lijkt te hebben.

Maar degene die hem de grond of de overheidsobligaties verkoopt wordt evenzeer door de overweging gedreven dat hij wél

de behoefte heeft de tienduizend frank op één of andere manier uit te geven.

En zo gebeurt de uitgave sowieso, ofwel door Ariste, ofwel door diegenen die zijn plaats innemen.

Vanuit het standpunt van de werkende klasse en de stimulering van de werkgelegenheid is er dus maar één verschil tussen het gedrag van Ariste en dat van Mondor: omdat de uitgaven van Mondor rechtstreeks door hem en rondom hem voltrokken worden, *ziet men ze*, omdat die van Ariste gedeeltelijk door tussenpersonen en op afstand gebeuren, *ziet men ze niet*. Maar in feite zijn, voor wie gevolgen met oorzaken kan verbinden, degene die men niet ziet even zeker als degene die men ziet. Dat bewijst dat het geld in beide gevallen *circuleert*, en dat het net zo min in de schatkist van de wijze blijft liggen als in die van de verkwister.

Het is dus foutief om te stellen dat sparen de huidige economie schaadt. In dit opzicht is het even weldadig als luxe.

Maar hoe superieur is het niet, als we ons niet beperken tot het hier en nu, maar ons een lange periode indenken!

Tien jaar zijn verstreken. Wat is er geworden van Mondor, zijn vermogen en zijn grote populariteit? Het is allemaal vervlogen, Mondor is geruïneerd. Verre van ieder jaar zestigduizend frank in de samenleving te verspreiden, is hij haar misschien ten laste. In ieder geval is hij geen reden tot vreugde voor zijn leveranciers meer, hij wordt niet meer beschouwd als promotor van de schoone kunsten en de industrie, hij dient de arbeiders tot niets meer, noch zijn nakomelingen, die hij in ellende achterlaat.

Na dezelfde tien jaar blijft Ariste niet enkel al zijn inkomsten in circulatie brengen, maar de inkomsten die hij in circulatie brengt groeien van jaar tot jaar. Hij vergroot het nationaal kapitaal, dat wil zeggen het fonds dat de lonen voedt, en aangezien de vraag naar arbeid van de grootte van dit fonds afhangt, draagt hij ertoe bij de vergoeding van de arbeidersklasse geleidelijk te doen groeien. Komt hij te sterven, dan laat hij kinderen na die hij in staat heeft gesteld hem te vervangen in dit werk van vooruitgang en beschaving.

In moreel opzicht is de superioriteit van sparen op luxe onbetwistbaar. Het is bemoedigend te denken dat het in economisch

opzicht ook zo is voor ieder die niet stilstaat bij de onmiddellijke gevolgen van verschijnselen, maar zijn onderzoek tot hun uiteindelijke gevolgen kan doorzetten.

12 recht op werk, recht op winst

“Broeders, breng geld bijeen om mij werk te leveren aan uw prijs.” Dat is het recht op werk, het ruwe socialisme of socialisme van de eerste graad.

“Broeders, breng geld bijeen om mij werk te leveren aan mijn prijs.” Dat is het recht op winst, het verfijnde socialisme of het socialisme van de tweede graad.

Zowel het ene als het andere bestaan op basis van hun gevolgen die *men ziet*. Ze zullen vergaan door hun gevolgen die *men niet ziet*.

Wat men ziet zijn de tewerkstelling en de winst veroorzaakt door de sociale bijdragen. *Wat men niet ziet* zijn de tewerkstelling en de winsten waar diezelfde bijdragen aanleiding toe zouden geven als men ze bij de belastingbetalers zou laten.

In 1848 heeft het recht op werk zich van twee kanten laten zien. Dat volstaat om het in de publieke opinie te gronde te richten.

De ene kant heette: *nationale werkplaats*.⁵¹

De andere: *vijfenvertig centiem*.⁵²

Iedere dag stroomden de miljoenen vanuit de rue de Rivoli⁵³ naar de nationale werkplaatsen. Dat is de mooie zijde van de medaille.

51 Na de Februarirevolutie van 1848 werden onder impuls van Louis Blanc nationale werkplaatsen geopend, omdat iedereen ‘recht op werk’ had. De Staat moest iedereen daar werk verschaffen en een loon uitbetalen. Na een paar maanden werden de werkplaatsen gesloten, omdat de kost te hoog was en het geen duurzame oplossing voor het werkloosheidsprobleem bleek te zijn.

52 Na de Februarirevolutie voerde de voorlopige regering de ‘belasting van 45 centiem’ in om de financiële problemen van de overheid aan te pakken. Belastingen werden met 45% verhoogd, zodat waar men vroeger 1 frank belasting moest betalen, dat nu 1 frank en 45 centiem was.

53 Waar het stadhuis zich bevindt.

Maar hier komt de keerzijde. Opdat miljoenen uit een kas zouden stromen moeten ze er eerst in geraakt zijn. Dat is waarom de organisatoren van het recht op werk zich tot de belastingbetalers hadden gericht.

Nu zeiden de boeren: ik moet 45 centiem betalen. Dus zal ik mij een kledingstuk ontzeggen, ik zal mijn veld niet mergelen, ik zal mijn huis niet herstellen.

En de arbeiders van het platteland zeiden: Aangezien onze burger zich een kledingstuk ontzegt, zal er minder werk zijn voor de kleermaker; aangezien hij zijn veld niet mergelt, zal er minder werk zijn voor de grondwerker; aangezien hij zijn huis niet laat herstellen, zal er minder werk zijn voor de timmerman en de metselaar.

Er werd toen bewezen dat men het mes niet aan twee kanten kan laten snijden, en dat werk dat door de overheid betaald wordt, ten koste gaat van werk dat door de belastingbetaler betaald wordt. Dat werd de dood van het recht op werk, dat zich ontpopte als een droombeeld en een onrecht.

Het recht op winst, dat slechts een overdreven versie is van het recht op werk, leeft echter nog en verkeert zelfs in uitstekende gezondheid.

Is er niet iets schandaligs in de rol die de protectionist de samenleving laat spelen?

Hij zegt haar:

“Je moet me werk geven, en winstgevend werk bovendien. Ik heb als een dwaas een industrie gekozen die me tien procent verlies laat. Als je een belasting van twintig frank aan mijn landgenoten oplegt en die aan mij geeft, zal mijn verlies in winst omgezet worden. Welnu, winst is een recht, dus je bent het mij verschuldigd.”

De samenleving die naar deze sofist luistert, die zichzelf belast om hem tevreden te stellen, die niet inziet dat het verlies dat uitgewist wordt in de ene sector niet minder een verlies is omdat men andere sectoren dwingt het te dichten, deze samenleving, zeg ik, verdient de last die men haar oplegt.

Zo ziet men in de vele onderwerpen die ik overlopen heb het volgende: als men geen inzicht heeft in politieke economie laat men zich verblinden door het onmiddellijke gevolg van een verschijnsel, als men er wel inzicht in heeft vat men in gedachten en in voorspellingen het geheel van alle gevolgen.

Ik zou hier tal van andere vragen aan dezelfde proef kunnen onderwerpen. Maar ik deins voor de monotonie van een steeds uniforme uiteenzetting terug, en ik sluit af door op de politieke economie toe te passen wat Chateaubriand over geschiedenis zegt:

“Er zijn twee soorten gevolgen in de geschiedenis: de ene rechtstreeks en onmiddellijk gekend, de andere veraf en in eerste instantie niet opgemerkt. Die gevolgen zijn vaak tegenstrijdig: de ene komen van onze korte termijn wijsheid, de andere van onze lange termijn wijsheid. De providentiële gebeurtenis verschijnt na de menselijke gebeurtenis. God verheft zich achter de mensen. Ontken de goddelijke raad zoveel als u wil, geloof niet in zijn handeling, twist over de woorden, noem wat algemeen Voorzienigheid genoemd wordt de druk van de omstandigheden of van de rede; maar kijk na het einde van een voltooid feit, en u zult zien dat het altijd het tegenovergestelde heeft teweeggebracht van wat men verwachtte, wanneer het niet eerst gevestigd was op de moraal en de rechtvaardigheid.”⁵⁴

54 “Il y a deux conséquences dans l’histoire, l’une immédiate et qui est à l’instant connue, l’autre éloignée et qu’on n’aperçoit pas d’abord. Ces conséquences souvent se contredisent; les unes viennent de notre courte sagesse, les autres de la sagesse perdurable. L’événement providentiel apparaît après l’événement humain. Dieu se lève derrière les hommes. Niez tant qu’il vous plaira le suprême conseil, ne consentez pas à son action, disputez sur les mots, appelez force des choses ou raison ce que le vulgaire appelle Providence, regardez à la fin d’un fait accompli, et vous verrez qu’il a toujours produit le contraire de ce qu’on en attendait, quand il n’a point été établi d’abord sur la morale et la justice.” Chateaubriand, François-René, *Mémoires d’outre-tombe*, Tome III, 1850, p.755-756

De blijvende actualiteit van Frédéric Bastiat

nawoord door professor Marc Cools

Dit werk is een meer dan welgekomen publicatie op de boekenmarkt. De werken door en over Bastiat die ooit in het Nederlands werden vertaald, zijn immers al zeer oude pareltjes en nog moeilijk te vinden, laat staan te raadplegen.¹ Het is ons dan ook een persoonlijk voorrecht, zeker als vader van Bastiat Cools en lid van de Franse ‘Cercle Frédéric Bastiat’, deze vertaling van een kort nawoord te kunnen voorzien.

We kunnen hier niet uitvoerig ingaan op het ‘grootse, meeslepende’ leven en werk van Bastiat. Hiervoor verwijzen we graag naar een aantal biografieën,² doch waar nodig zullen we wezenlijke en gedetailleerde informatie aanreiken. Frédéric Bastiat (Bayonne, 30 juni 1801 - Rome, 24 december 1850) leeft vandaag in Frankrijk – waar hij lange tijd een, vooral door de gevestigde

1 Bastiat, F., *Kapitaal en Interest*, C. Van Der Post, Utrecht, 1849; Bastiat, F., *Wat men ziet en wat men niet ziet*, P.K. Braat, Dordrecht, 1850; Simon van der Aa, M., *Krediet om niet. Redetwist tusschen Fr. Bastiat en P.J. Proudhon*, Gebr. Borgrink, Leewarden, 1852; Bastiat, F., *Staathuishoudkundige Harmoniën, Eerste Deel*, Van Druten & Bleeker, Sneek, 1856; Bastiat, F., *Staathuishoudkundige Harmoniën, Tweede Deel*, Van Druten & Bleeker, Sneek, 1856; Boer, W., *Frédéric Bastiat, eene Staathuiskundige Studie*, J.G. Broese, Utrecht, 1860; Van Malsen, W., *Frédéric Bastiat en zijn Nederlandsche beoordeelaars. Een bladzijde uit de Geschiedenis der Staathuishoudkunde*, J.M., Bredée's Boekhandel en Uitgeversmaatschappij, Rotterdam, 1921.

2 Bouyssou, P., e.a., *Un Liberal: Frédéric Bastiat*, Centre Culturel de l'école de Sorèze, Presses de l'Institut d'Etudes Politiques de Toulouse, Toulouse, 1988; Roche, G., *Frederic Bastiat, A Man Alone*, Arlington House, New Rochelle, 1971.

intellectuelen, bewust vergeten auteur was³ – verder in het werk van de prominent aanwezig zijnde ‘Cercle Frédéric Bastiat’ te Saint-Loubouer in de Landes. Deze ‘cercle’ brengt vooral onder de bezielende leiding van Jacques de Guenin en Patrick de Casanove de nieuwsbrief ‘Lumières Landaises’ uit en organiseert regelmatig lezingen onder de vorm van ‘diners-débats’. Ze is tevens de organisator van het jaarlijkse ‘Week-end de la Liberté’. Het is ook onder impuls van deze ‘cercle’ dat er sinds 2001 een herdenkingsplaat is aangebracht aan het geboortehuis van Bastiat te Bayonne in de huidige ‘rue Victor Hugo’. In navolging van het ‘Ludwig von Mises Institute’⁴ te Auburn in Alabama worden ook door hen de complete werken van Bastiat opnieuw uitgebracht.⁵

Bastiat werd al op zijn 9de jaar wees en zou in hoofdzaak worden opgevoed door zijn tante Justine Bastiat te Mugron. Zijn moeder overleed op 26 mei 1808 en zijn vader op 1 juli 1810. Na zijn lager onderwijs te Bayonne en te Saint-Sever liep hij school te Sorèze.⁶ Vervolgens was hij werkzaam in het boekhoudkantoor van zijn oom om uiteindelijk ‘landbouwer-handelaar’ te worden op het domein ‘Sengresse’ van zijn grootvader. Na een zeer kort huwelijk met Marie Clotilde Hiart in 1830,⁷ nam hij in 1831 het ambt op van vrederechter te Mugron, zonder echter al te veel gebruik te maken van wetteksten,⁸ om in 1833 te worden verkozen als lid van de ‘Conseil Général’. In 1848 werd hij verkozen tot parlementslid in de ‘Assemblée Constituante’ en in 1849

3 Garelo, J., *Aimez-vous Bastiat?*, Editions Romillat, Paris, 2002, p.20.

4 Ludwig von Mises Institute, *The Bastiat Collection 1*, Auburn, 2007; Ludwig von Mises Institute, *The Bastiat Collection 2*, Auburn, 2007.

5 Bastiat, F., *Oeuvres Complètes, Volume 1: L'homme*, Institut Charles Coquelin, Paris, 2009; Bastiat, F., *Oeuvres Complètes, Volume 2: L'homme politique*, Institut Charles Coquelin, Paris, 2010.

6 Minart, G., *Frédéric Bastiat (1801-1850). Le croisé du libre-échange*, L'Harmattan, Paris, 2004, p.17-18.

7 Paul-Dejeans, J.-C., ‘Chronologie von Leben und Werk Frédéric Bastiat’, in Diem, M., Diem, C., *Der Staat – die grosze Fiktion. Ein Claude-Frédéric-Bastiat-Brevier*, Ott Verlag, Thun, 2001, p.13.

8 Letfort, C., ‘Notice sur la vie et les travaux de Frédéric Bastiat’, *Journal des Economistes*, Guillaumin et Cie Editeurs, Paris, 1888, p.274.

als lid van de 'Assemblée Législative'.⁹ Zijn politieke en economische strijd richtte zich op de verdediging van 'les Libertés contre l'emprise croissante de l'Etat, et contre toutes les utopies plus ou moins totalitaires de l'époque'.¹⁰ Mugron zal zijn meest bekende inwoner eren op 23 april 1878 met de oprichting van een borstbeeld op de centraal gelegen 'Place Bastiat'.¹¹ De officiële inhuldiging gebeurde door de toenmalige minister van financiën, Léon Say.¹² Vandaag is er ook een 'rue Frédéric Bastiat' in Bordeaux, Mont-de-Marsan en Parijs.¹³

Bastiat werd gegrepen door een intellectuele drang naar politieke en economische kennis en inzichten. Deze zal hij – met zijn zeer goede kennis van het Spaans, het Italiaans en het Engels – vooral halen bij auteurs zoals: Jean-Baptiste Say, Adam Smith,¹⁴ François Quesnay, Benjamin Franklin, Félicité de Lamennais, Charles Dunoyer, Charles Compté, Charles Dupin, Benjamin Constant, Robert Jacques Turgot, Charles Carey, Thomas Robert Malthus en Nicolo Donato.¹⁵ Ook zijn vriendschap en correspondentie met Richard Cobden en de 'Anti-Corn Law League'¹⁶ zou hem blijvend overtuigen van zijn strijd tegen elke vorm van protectionisme, dirigisme¹⁷ en het te pas en te onpas gebruiken van intellectuele onwaarheden. Bastiat was als politiek econoom eerder een man van de pen dan wel van het woord. Hij zou door

9 de Guenin, J., 'Introduction', in, Bastiat, F., *Oeuvres Complètes, Volume 1: L'homme, o.c.*, p.xiv-xx.

10 de Guenin, J., 'Frédéric Bastiat, le plus illustre des enfants de Bayonne', *L'échauguette*, N° 12, Décembre 2009 – Janvier-Février 2010, p.6.

11 Meyranx, L.-B., *Histoire de Mugron*, Res Universis, Paris, 1992, p.263.

12 Say, L., 'Inauguration du Monument de Frédéric Bastiat à Mugron (Landes)', *Journal des Economistes*, Guillaumin et Cie Editeurs, Paris, 1878, p.284-291.

13 de Guenin, J., *o.c.*, p.14.

14 Doering, D., *Frédéric Bastiat*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 1997, p.14.

15 Russell, D., *Frederic Bastiat: Ideas and Influence*, The Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1969, p.16-19.

16 Deachman, R., 'Preface', in Bastiat, F., *Economic Fallacies*, Simen Publications, La Vergne, 2001.

17 Ortolan, G., *Histoire Condensée du Libéralisme de Montesquieu à Charles de Gaulle en France et à l'étranger*, Association des Auteurs de Provence, Antibes, 1990, p.149.

Jospeh Schumpeter worden gekwalificeerd als de ‘most brilliant economic journalist who ever lived’¹⁸ en Friedrich von Hayek typeerde hem zelfs als een ‘geniaal’¹⁹ theoreticus. Of nog, geen van zijn ‘ideas has lost any of its power in our time’.²⁰

Met F. von Hayek gaan we naar de politieke en economische actualiteit van Bastiat. De lezer zal per definitie deze actualiteit zelf (kunnen en moeten) ontdekken. Het 19de eeuwse Frankrijk van Bastiat, onder het bewind van de eerder conservatieve koningen Louis XVIII, Charles X en de absolute vorst Louis-Philippe, kende weliswaar een aanwezige ‘bourgeoisie d’affaire’ doch de sociaal liberale economische ontplooiing bleef achterwege.²¹ In Frankrijk zou het politiek en economisch liberalisme trouwens nooit echt doorbreken. Het citeren van Bastiat door Franse liberalen is trouwens zeer schaars op die ene gekende uitzondering: ‘je cite toujours notre prédécesseur, Bastiat’²² van Raymond Barre na. In Frankrijk geldt nog steeds: ‘La France n’aime pas le libre-échange’.²³ Hetzelfde kan worden opgemerkt voor de ganse Europese Unie. De werkelijk vrije markt is nog steeds ver zoek. Vandaag is het immers ‘bon ton’ in sommige linkse intellectuele, politieke en economische middens om – als gevolg van de krediet, de financiële en de economische crisis – de terugkeer van de staat en haar profeet John Maynard Keynes in de vrije-markteconomie te bejubelen. Terecht stelt Alain Madelin dat

18 Robinson, C., ‘Foreword’, in, The Institute of Economic Affairs, *Bastiat’s ‘The Law’*, London, 2001, p.7.

19 Leter, M., ‘Frédéric Bastiat et les Fondements Littéraires de l’Analyse Economique’, in Bastiat, F., *Sophismes économiques*, Société d’édition Les Belles Lettres, Paris, 2005, p.7.

20 von Hayek, F., ‘Introduction’, in de Huszar, G., *Selected Essays on Political Economy. Frédéric Bastiat*, Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1995, p.xi.

21 Ortolan, G., *o.c.*, p.52-53.

22 Denord, F., *Néo-libéralisme version française. Histoire d’une idéologie politique*, Editions, Demopolis, Paris, 2007, p.297.

23 Todd, D., *L’identité économique de la France. Libre-échange et protectionnisme 1814-1851*, Bernard Grasset, Paris, 2008, p.9.

deze euforie eerder 'non durable' zal zijn.²⁴ Bovendien gaat men al te eenvoudig voorbij aan één van de ware oorzaken van deze crisissen. Niet de (neo)liberale ideologie noch de kapitalistische markt heeft gefaald, maar wel een vorm van socialisme op zijn Amerikaans. Ninja-kredieten en 'reasoning white criminals' liggen aan de basis van de huidige financiële en economische crisis. Mensen met 'no income, no job or assets' een van staatswege gesteunde hypotheek verstrekken, is een crimineel speeltje in de handen van 'greedies'.²⁵

Het radicaal liberalisme van Bastiat, en vooral zijn strijd met 'l'Association pour la liberté des échanges' en de krant 'Le Libre-Echange' tussen 1845 en 1847 voor de 'free trade',²⁶ kan vandaag worden geduid als één van de voorlopers van het libertarisme.²⁷ Kortom, Frankrijk is in de persoon en het werk van Bastiat dan toch ooit een intellectueel gidsland geweest.

De actualiteit van Bastiat is nog steeds gelegen in het fundamenteel feit dat de staat slechts aan de burgers kan geven, wat deze staat eerst van de burgers heeft afgenomen met een per definitie aanwezige verspilling van middelen. Indien de staat veel geeft, zal hij ook eerst veel hebben moeten afnemen.²⁸ De alom aanwezige (para)fiscale druk op de burger, die de lidstaten van de Europese Unie nu kennen, bewijst dat de natiestaat nog steeds aanwezig is en telkens opnieuw altijd maar meer taken op zich wil en zal nemen. Zelfs de idee om Europese belastingen (BTW,

24 Madelin A., 'Préface', in Gave, C., *Libéral mais non coupable*, Bourin éditeur, Paris, 2009, p.7.

25 Cools, M., 'Lezen over criminologie en economie', *Crimelink*, jaargang 2:nummer 1, 2e kwartaal 2009, p.58.

26 Todd, D., *o.c.*, p.342-349.

27 Laurent, A., *La Philosophie Libérale. Histoire et actualité d'une tradition intellectuelle*, Les Belles Lettres, Paris, 2002, p.329 ; Caré, S., *La pensée libertarienne. Genèse, fondements et horizons d'une utopie libérale*, Presses Universitaires de France, Paris, 2009, p.80; Boaz, D., *Libertarianism. A Primer*, The Free Press, New York, 1997, p.182-183.

28 Vesperini, J.-P., 'Frédéric Bastiat, un prophète de notre temps', in Bastiat, F., *L'Etat, c'est toi!*, L'Arche, Paris, 2004, p.106; Dorn, J., 'Bastiat: a pioneer in constitutional political economy', *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, Volume xi, Numéro 2/3, Juin/Septembre 2001, p.408.

vennootschapsbelasting, belasting op financiële transacties en op energie) in te voeren begint stilaan een eigen leven te leiden. Het Europese vrijheids- en gelijkheidsideaal wordt opnieuw gereduceerd tot fiscaliteit,²⁹ waardoor de Europese Unie op termijn een nieuwe ‘Leviathan’ zal worden nog vooraleer zijn kleine monsterlijke ‘Leviathans’ die de natiestaten zijn, verdampen. De stelling van A. Madelin dat Bastiat als het ware de Jules Verne van het politiek en economisch interventionisme is,³⁰ wordt hierdoor bewaarheid. De natiestaat en de Europese Unie zouden naar onze mening beter ‘presque rien’ doen in plaats van een ‘fait tout’³¹ natiestaat of unie te willen zijn. Ook de nadruk die Bastiat legt op het jusnaturalisme van de persoonlijkheid (fysische en psychische integriteit), de eigendom, de vrijhandel en de vrijheid blijft vandaag noodzakelijk. Onder de mom van een eerder valse solidariteit zijn étatisten er vooral op uit het ‘égaliser la misère’ te realiseren dan wel zich in te zetten voor de ‘égaliser le bien-être’. Ook de statelijke verspilling, het ge(mis)bruik en de herverdeling van middelen – de ‘fraternité légale’ – staat haaks op elke vorm van rechtvaardigheid en solidariteit – de ‘fraternité spontanée’. De door de staat opgelegde solidariteit is niets meer of minder dan huichelarij. Verder toonde Bastiat aan dat rijkdom en verrijking voor allen, als het gevolg van industriële productie, zich slechts kan realiseren in een open markteconomie met inbegrip van groei en crisissen op voorwaarde dat men er een optimistisch mens- en maatschappijbeeld op nahoudt.³²

In ‘Justice et Fraternité’ legt Bastiat de klemtoon op de politiek filosofische onderbouw van de samenleving. De mens is de ‘trias’ van zijn persoonlijkheid, zijn vrijheid en zijn eigendom, zonder dewelke er ook geen wetten kunnen zijn. Deze superieure natuurrechten zijn noodzakelijk aanwezig vooraleer er statelijke

29 Eppink, D.-J., *De Toren van Babel staat in Brussel*, Lannoo, Tielt, 2010, p.131.

30 Madelin, A., ‘Actualité de Frédéric Bastiat’, in Bouyssou, P., *o.c.*, p.35.

31 Vesperini, J.-P., *o.c.*, p.110.

32 Sempe, H., ‘Actualité ou permanence des réflexions économiques de Frédéric Bastiat’, in Bouyssou, P., *o.c.*, p.85.

wetten kunnen ontstaan.³³ Deze kunnen bovendien slechts één doel nastreven: namelijk de realisatie van de bescherming van de natuurrechten. In deze politiek-filosofische context zal solidariteit spontaan zijn, of niet zijn.³⁴

Met zijn 'Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas' raken we de politiek economische kern van Bastiats denken aan. Een goede econoom houdt rekening met wat hij niet onmiddellijk ziet of zou kunnen voorzien, een slechte econoom beperkt zich slechts tot datgene wat hij waarneemt.³⁵ Het politiek economisch discours van Bastiat wordt vaak aanzien als een voorloper van de economische Oostenrijkse School. Dit als gevolg van zijn visie over de subjectieve waardeleer, de economische drogredenen, het methodologisch individualisme en het falend economisch socialisme.³⁶ Hetzelfde gaat op voor de 'public choice' benadering.³⁷

Bij wijze van besluit, en voor velen is dit misschien wel een besluitende paradox, verlaten we Bayonne, Mugron, Sorèze en Parijs om te eindigen in Rome. Bastiat stierf daar, na al tijdens een verblijf in Pisa kennis te hebben genomen in de krant van zijn eigen overlijdensbericht,³⁸ aan tuberculose³⁹ en zal worden begraven, met Franse militaire eer, in de katholieke kerk 'St. Louis des Français'.⁴⁰ Bastiat was inderdaad een gelovige kathol-

33 Rasmussen, D., 'Natural Law and Natural Rights: Bastiat vindicated', *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, Volume xi, Numéro 2/3, Juin/Septembre 2001, p.350.

34 Spiteri, P., 'Justice, Fraternité et Loi chez Frédéric Bastiat', in Bouyssou, P., *o.c.*, p.120-124.

35 Montreal Economic Institute & International Policy Network, *Frédéric Bastiat, Defender of Sound Economics*, AGMV Marquiq, Québec, 2003, p.11.

36 Leroux, R., *Lire Bastiat. Science sociale et libéralisme*, Herman Editeurs, Paris, 2008, p.202-207; Thornton, M., 'Frédéric Bastiat as an Austrian economist', *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, Volume xi, Numéro 2/3, Juin/Septembre 2001, p.389-397.

37 Vanberg, V., in Garello, J., *o.c.*, p.158.

38 Roche, G., *Free Markets – Free Men. Frédéric Bastiat, 1801-1850*, Hillsdale College Press, 1993, Michigan, p.101.

39 Russell, D., *Government and Legal Plunder. Bastiat Brought Up to Date*, The Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, 1985, p.9.

40 Bouyssou, P., 'Frederic Bastiat: de Sorèze à Sorèze', in Bouyssou, P., *o.c.*, p.16.

liek⁴¹ doch sinds zijn 19de jaar ook een zeer actieve vrijmetse-
laar.⁴² Zijn maçonnieke arbeid in de werkplaats ‘La Zélée’, de vlij-
tige, te Bayonne⁴³ kan naar onze mening zijn belangstelling voor
het concept ‘fraternité’ of broederlijkheid verklaren. Al toen hij
als scholier samen met zijn vriend Victor Calmètes een gouden
medaille voor poëzie won, schonk hij deze zeer genereus aan
deze laatste⁴⁴ met de woorden: “behoud haar, want gij hebt nog
uwen vader en uwe moeder, aan wien de médaille van regtswege
toekomt.”⁴⁵

Misschien brengen de laatste profane woorden van Bastiat
meer licht in de duisternis: ‘O vérité, je t’ai connue trop tard’.⁴⁶
Een plaats in het imaginaire ‘Pantheon des économistes fran-
çais’⁴⁷ moet voor deze meester in het economisch redeneren in
‘reductio ad absurdum’⁴⁸ worden voorbehouden.

Prof. Dr. Marc Cools

Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent

41 Baldini, M., ‘Liberalism and Catholicism in Frederic Bastiat’, *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, Volume XI, Numéro 2/3, Juin/Septembre 2001, p.275.

42 Garelo, J., o.c., p.39.

43 Ligou, D., *Dictionnaire de la franc-maçonnerie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1987, p.117; Paul-Dejeans, J.-C., o.c., p.13.

44 Garreau, L., *Bastiat and the ABC of Free Trade*, T. Fischer Unwin Ltd., London, 1926, p.10.

45 Boer, W., o.c., p.9.

46 Meyranx, L.-B., o.c., p.266.

47 Aftalion, F., ‘Introduction’, in Bastiat, F., *Œuvres économiques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1983, p.7.

48 Roche, G., *Free Markets – Free Men*, o.c., p.154; Leen, A., ‘Frédéric Bastiat 1801-1850’, in Telderstichting, *Markt-meesters. Portretten van vooraanstaande liberale economen*, Boom, Amsterdam, 2004, p.96.

Cruciale inzichten voor onze samenleving

Deze serie is bedoeld voor iedereen die een toegankelijke en stimulerende kijk wil op de fundamenteën van onze samenleving. Theorie en praktijk van economie, recht, geld en staat, tot belastingen en justitie, worden behandeld vanuit een vaak verrassend maar steeds doordacht perspectief. Daarmee biedt deze serie het ideale uitgangspunt voor de discussies die het uitzicht van onze samenleving in de 21e eeuw zullen bepalen.

Eerder verschenen in deze reeks:

Wat heeft de overheid met ons geld gedaan?

Murray Rothbard

128 blz, 2008

www.rothbard.be/boeken

ROTHBARD

INSTITUUT

Het Murray Rothbard Instituut is een centrum van onderzoek en educatie in de rechtsfilosofie en de economische theorie - domeinen waarin heldere inzichten cruciaal zijn omdat de beslissingen die erop gebaseerd worden een diepgaande invloed hebben op welvaart en welzijn in onze samenleving. Vanuit de tradities van de Oostenrijkse economische school en het natuurrecht willen we tot dit debat bijdragen met zowel academische als laagdrempelige publicaties, seminars en conferenties.

www.rothbard.be

